

Evaluering av forsøk med praksisbrev

Delrapport 1 2009

Eifred Markussen, Håkon Høst, Miriam Evensen og Tine S. Prøitz

© NIFU STEP Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning
Wergelandsveien 7, 0167 Oslo

Rapport 32/2009
ISBN 978-82-7218-640-0
ISSN 1504-1824

For en presentasjon av NIFU STEP's øvrige publikasjoner, se www.nifustep.no

Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning
Norwegian Institute for Studies in Innovation, Research and Education
Wergelandsveien 7, 0167 Oslo
Tlf. +47 22 59 51 00 • www.nifustep.no

RAPPORT 32/2009

Eifred Markussen, Håkon Høst, Miriam Evensen og Tine S.Prøitz

Evaluering av forsøk med praksisbrev

Delrapport 1 2009

Forord

Fra og med skoleåret 2007-2008 ble det innført et forsøk med praksisbrev i tre lærefag i tre fylkeskommuner. Fra skoleåret 2008-2009 ble antall læreplaner utvidet til 16 og det ble åpnet opp for fri benyttelse av disse forsøkslæreplanene. Forsøket ble satt i gang som et tiltak for å redusere bortvalg/fracfall i videregående opplæring, etter at det først ble foreslått av et utvalg som utredet tiltak for bedre gjennomføring i videregående opplæring (GIVO-utvalget), og siden fulgt opp i St.meld. nr 16 (2006-2007). Forsøket varer ut skoleåret 2009-2010.

NIFU STEP har fått i oppdrag å evaluere forsøket i skoleårene 2008-2009 og 2009-2010. De tre forsøksfylkene er Oslo, Vestfold og Rogaland. Forskningsleder Eifred Markussen er prosjektleder for denne evalueringen.

Også i Akershus er det satt i gang praksisbrevutdanning, og NIFU STEP fikk i oppdrag å evaluere også dette. Forsker Håkon Høst er prosjektleder for denne evalueringen. De to evalueringene vil bli rapportert sammen. Forskerne Miriam Evensen og Tine S. Prøitz deltar i evalueringen sammen med de to prosjektlederne.

For å kunne gjennomføre en evaluering som dette, er vi avhengige av informasjon fra aktører i feltet, både på statlig og fylkeskommunalt nivå, på skolene og i bedriftene, både blant ledere, pedagoger og ungdom. Vi har foretatt en betydelig datainnsamling, og vil takke alle som har bidratt til det datamaterialet vi har hatt som grunnlag for våre analyser.

De fire forfatterne bak denne rapporten har bidratt de ulike kapitlene slik: Miriam Evensen har skrevet kapitlene 6 og 8, Tine S. Prøitz har skrevet kapittel 4, Håkon Høst har skrevet kapitlene 1.4, 5 og 7, Eifred Markussen har skrevet kapitlene 1.1, 1.2 og 1.3 og kapittel 9, og Høst og Markussen har sammen skrevet kapitlene 1.5, 2, 3 og 10.

Oslo november 2009

Bjørn Stensaker
Direktør

Eifred Markussen
Forskningsleder

Innhold

1	Bakgrunn og perspektiver	9
1.1	Bortvalg/fracfall i videregående opplæring	9
1.2	Praksisbrev som et tiltak for å redusere bortvalg/fracfall	10
1.3	Kompetanse på lavere nivå.....	12
1.4	Opplæring og integrering i arbeidslivet.....	14
1.4.1	Læreplanutforming og arbeidskraftkategorier	18
1.4.2	Forbilder og instruktører	18
1.5	Tre overordnede perspektiv på praksisbrevet som forsøksordning.....	19
2	Forskningsdesign	21
2.1	Problemstilling	21
2.2	Metode og data	24
2.3	Rapportens disposisjon.....	25
3	Sentrale aktørers rolle og vurderinger	26
3.1	Praksisbrevet - hvem er målgruppen og hva er målet?	26
3.2	Utvelging av forsøksfagene	30
3.3	Sentrale føringer på læreplanutviklingen	31
4	Analyse av forsøksplaner for praksisbrevordningen	33
4.1	Problemstilling og utvalg av forsøksplaner for analyse	33
4.2	Beskrivelse av analytisk tilnærming.....	33
4.3	Kontekstuell ramme – kort om forsøkslæreplanenes HVORFOR	36
4.3.1	Premisser og målgruppe for praksisbrevordningen	37
4.4	Innhold – forsøkslæreplanenes HVA	38
4.4.1	Forsøksplanenes oppbygning.....	38
4.4.2	Formålsbeskrivelser	39
4.4.3	Struktur og timetall	40
4.4.4	Kompetansemål i programfag - omfang	43
4.4.5	Hvor kommer kompetansemålene fra?	46
4.4.6	Kompetansemål i programfag – praktisk eller teoretisk orientert?.....	47
4.4.7	Oppsummering.....	52
4.4.8	Grunnleggende ferdigheter	53
4.4.9	Vurdering	55
4.5	Fellesfag	56
4.5.1	Norsk.....	56
4.5.2	Matematikk	57
4.5.3	Samfunnsfag	58
4.5.4	Oppsummering fellesfag.....	58
4.6	Forsøkslæreplaner for arbeidsliv, opplæringssystem og målgruppe?	59

5	Fylkeskommunenenes politikk i forhold til praksisbrev	62
5.1	Rogaland	62
5.2	Vestfold	63
5.3	Akershus	66
5.4	Oslo	68
5.5	Oppsummering	69
6	Praksisbrevkandidater i skole.....	71
6.1	Innledning	71
6.2	Rekruttering av skoler, lærere, kandidater og bedrifter	72
6.3	Rekruttering av kandidater til praksisbrevet	72
6.4	Ulik veksling mellom skole og bedrift	73
6.5	Lærernes og elevenes vurdering av fellesfagene og programfagene	74
6.6	Elevenes vurderinger av ordningen	76
6.7	Like elevgrupper - ulike vurderinger	77
7	Praksisbrevkandidater i bedrift.....	79
7.1	Kokkefaget	79
7.1.1	Fikk seg tildelt læreplaner	80
7.1.2	Opplæringen	81
7.1.3	Erfaringene	81
7.2	Ventilasjons- og blikkenslagerfaget	82
7.2.1	Rekrutteringen av praksisbrevkandidater	83
7.2.2	Opplæringen	84
7.2.3	Erfaringene	85
7.3	Fagene salg og logistikk	85
7.3.1	Rekruttering av praksisbrevkandidater og bedrifter	86
7.3.2	Opplæringen	88
7.3.3	Erfaringer så langt	89
7.4	Hva slags plass får praksiskandidater i bedriftene?	90
8	Hva kjennetegner praksisbrevkandidatene?	93
8.1	Erfaringer fra 10. klasse i ungdomsskolen	94
8.1.1	Trivsel	94
8.1.2	Noen forhold ved skolesituasjonen og undervisningen	95
8.1.3	Tid brukt på lekser og utplassering i arbeidslivet	96
8.1.4	Egenvurdering	97
8.1.5	Fritid	98
8.1.6	Oppsummering elevenes erfaring fra tiende klasse	99
8.2	Fravær og karakterer fra 10.klasse	100
8.3	Familie og holdninger	101
8.4	Søkningen til videregående opplæring	102
8.5	Drøfting av resultatene	105
8.6	Veien videre	108

9	Praksisbrev, lære kandidat, grunnkompetanse – utbredelse og begrunnelser...	109
9.1	Utbredelse av praksisbrevordningen	109
9.2	Utbredelse av lære kandidatordningen	111
9.3	Grunnkompetanse i fylkeskommunene	113
9.3.1	Grunnkompetanse i Vestfold	114
9.4	Oppsummering	115
10	Oppsummering og drøfting	116
10.1	Tre overordnede perspektiver på praksisbrevordningen	116
10.2	Det sentrale nivået	117
10.3	Praksisbrevordningens forsøksplaner – intensjoner og målgrupper	118
10.4	Fylkeskommunenes rolle	119
10.5	Skolens rolle	120
10.6	Praksisbrevkandidatene i bedrift	121
10.7	Hvem er elevene?	122
10.8	Utbredelse av praksisbrevordningen	123
10.9	Avsluttende vurderinger	123
	Referanser	126

1 Bakgrunn og perspektiver

Fra og med skoleåret 2007-2008 ble det igangsatt et forsøk med *praksisbrev* innenfor tre fylkeskommuner og tre utdanningsprogrammer. Den direkte bakgrunnen og begrunnelsen for forsøket var det *omfattende bortvalget/fracallet*¹ innenfor videregående opplæring, spesielt innenfor den yrkesfaglige delen. To viktige elementer som ligger bak utviklingen av ideen om et praksisbrev er fenomenet *kompetanse på lavere nivå* og at norsk yrkesutdanning er basert på *læring i arbeidslivet* gjennom lærlingordningen.

1.1 Bortvalg/fracfall i videregående opplæring

Om lag to av tre ungdommer i hvert årskull fullfører og består videregående opplæring når dette måles etter fem år. SSB (2008) viste at blant de som startet i videregående opplæring høsten 2002 hadde 69 prosent oppnådd studie- eller yrkeskompetanse fem år senere, 7 prosent hadde gjennomført uten å bestå, 19 prosent hadde sluttet før de var ferdige og 7 prosent fortsatte i videregående opplæring det sjette året. Markussen m.fl. (2008) fant at blant ungdom som begynte i videregående opplæring på Østlandet høsten 2002 hadde 66 prosent oppnådd studie- eller yrkeskompetanse fem år seinere, 19 prosent hadde gjennomført uten å bestå og 15 prosent hadde sluttet før de var ferdige.

Både SSB (2008) og Markussen m.fl. (2008) viser at gjennomføring uten å bestå og bortvalg/fracfall i langt større grad er et problem og en utfordring på de yrkesfaglige utdanningsprogrammene² enn på de studieforberedende. Markussen m.fl. (2008) viser at bortvalget/fracallet på alle de yrkesfaglige utdanningsprogrammene er høyere enn snittet på 15 prosent. Høyest bortvalg/fracfall var det på hotell- og næringsmiddelfag hvor 49 prosent hadde sluttet. Her hadde 21 prosent gjennomført uten å bestå, mens 30 prosent hadde bestått. Til sammenligning hadde 3 prosent sluttet før de var ferdige på idrettsfag. Her hadde 20 prosent gjennomført uten å bestå, mens 77 prosent hadde oppnådd studie- eller yrkeskompetanse etter fem år (Markussen m.fl. 2008). På alle de yrkesfaglige utdanningsprogrammene samlet hadde 31 prosent sluttet, 21 prosent gjennomført uten å bestå, mens 48 prosent besto. De tilsvarende tallene på de studieforberedende programmene var 5, 18 og 77 prosent.

¹ Markussen (2003) har introdusert begrepet *Bortvalg*, og argumenterer for å bruke det i stedet for de mer brukte begrepene dropout og fracfall. Begrunnelsen for å innføre dette begrepet er at det signaliserer det element av valg som alltid er der når en ungdom ikke møter opp på skolen, men velger å gjøre noe annet. Både det teoretisk grunnlaget i prosjektet *Bortvalg og kompetanse* og resultatene av analysene viser at valg, prosesser og utbytte påvirkes av sosiale strukturer og ofte er sterk påvirket av ulike forhold, slik at det ikke er snakk om frie upåvirkede valg som det enkelte individ kan fatte. I siste rapport fra prosjektet *Bortvalg og kompetanse* argumenteres det derfor for en nyansert begrepsbruk om det å slutte i videregående før tida, og fra den internasjonale forskningslitteraturen pekes på begrepene ease-out, fade-out, pull-out, push-out, drop-out, early school leaving i tillegg til de norske begrepene fracfall og bortvalg. Vi vil i denne rapporten bruke betegnelsen bortvalg/fracfall.

² Vi vil i denne rapporten i hovedsak bruke den nye begrepet utdanningsprogram, selv om de tallene vi kan referere vedr. gjennomføring, bortvalg/fracfall, og kompetanseoppnåelse gjelder ungdom som har fulgt R-94 læreplaner, og dermed har gått på ulike studieretninger og ikke ulike utdanningsprogrammer.

Denne situasjonen, slik den er beskrevet av SSB (2008) og Markussen m.fl. (2008), er ikke ny. Helt fra de første Reform 94 kullene har det vært betydelige andeler av ungdomskullene som ikke har fullført og bestått videregående opplæring (Støren m.fl. 1998, Støren m.fl. 2007). Derfor var den svake gjennomføringen i videregående opplæring en av de sentrale begrunnelser for Kunnskapsløftet (St.meld.nr.30 2003-2004:7).

Analysene til Markussen m.fl. (2008) viser at sannsynligheten for ikke å fullføre og bestå videregående opplæring øker dersom de unges foreldre har lav utdanning, ikke er støttende i forhold til utdanning, når de unge ikke bor sammen med begge foreldre og når de unge har minoritetsspråklig bakgrunn. Videre viser analysene at de unge som har et faglig og sosialt engasjement i forhold til skolen fullfører og består i større grad. De tydeligste kjennetegnene på faglig engasjement er arbeidsinnsats og prestasjoner; de som yter og oppnår gode karakterer fullfører i større grad. De tydeligste kjennetegnene på sosialt engasjement er fravær, trivsel og tilpasning; de som finner seg til rette og trives og er lite borte fullfører i større grad. Disse analysene bekreftes av Byrhagen m.fl. (2006), og er også i samsvar med omfattende internasjonal forskning (Finn 1989, Janosz m.fl. 2000, Lamb m.fl. 2004, Newman m.fl. 1992, Rumberger 2004).

1.2 Praksisbrev som et tiltak for å redusere bortvalg/frafall

Like etter at den rød-grønne Regjeringen tiltrådte i 2005 ble det nedsatt en arbeidsgruppe som skulle komme med forslag for bedre gjennomføring i videregående opplæring. Arbeidsgruppa leverte sin innstilling Tiltak for bedre gjennomføring i videregående opplæring i august 2006. Innstillingen omtales også som GIVO-innstillingen (Kunnskapsdepartementet 2006). Her foreslo man under overskriften *Videreutvikling og formalisering av lære kandidatordningen* å utvikle et organisert, praksisbasert toårig løp som etter fullført opplæring skal gi en sluttvurdering i form av et praksisbrev. Forslaget innebærer at elever som har svake forutsetninger for å gjennomføre videregående opplæring med dagens krav, får mulighet til å skaffe seg formalisert yrkeskompetanse på et lavere nivå.

St.meld. nr. 16 (2006-2007) '*...og ingen sto igjen. Tidlig innsats for tidlig læring*', som ble lagt frem i desember 2006, støttet forslaget om å prøve ut en praksisbrevordning *"Departementet er opptatt av at muligheten for å få opplæring som gir kompetanse på lavere nivå, skal kunne benyttes av flere enn det som er tilfellet i dag, uten at dette medfører reduserte læringsforventninger til grupper av elever. En slik ordning bør eventuelt gjennomføres slik at det vil være lett å bygge videre på den oppnådde kompetansen til fullt fagbrev, enten med en gang eller etter at eleven har prøvd den oppnådde kompetansen i arbeidslivet."* (St.meld. nr. 16 (2006-2007): s.84)

Med utgangspunkt i dette, gikk departementet inn for følgende

- 1. i samarbeid med arbeidslivets parter, konkretiseres noen eksempler på grunnkompetanse som kan bli tilbudt i lærebedrifter, og som vil bli etterspurt i arbeidslivet*
- 2. prøve ut noen eksempler i noen fylkeskommuner i samarbeid med arbeidslivets parter*
- 3. på grunnlag av utprøving ta stilling til om slike ordninger skal bli innført mer permanent og i en bredere skala*

St meld nr 16 ble godkjent i statsråd 15. desember 2006. Kort tid etter tok Kunnskapsdepartementet initiativet til en arbeidsgruppe som skulle lede og koordinere iverksettingen av et forsøk. I denne satt, foruten representanter for departementet selv, Utdanningsdirektoratet, representanter for de tre berørte faglige råd, samt de tre fylkeskommunene som skulle delta i pilotforsøket.

Forsøket ble satt i gang høsten 2007, og planen var å gjøre dette innenfor tre fag; anleggsgartnerfaget, industriell matproduksjonsfaget og tømrerfaget, i tre fylker; Oslo, Rogaland og Vestfold. Opprinnelig var prosjektperioden 2007-2009, men prosjektet skal nå gå til 2010. Fra høsten 2008 ble ordningen utvidet ved at det ble mulig å legge til rette for opplæring i tråd med forsøket også i andre fylkeskommuner og fag.

Opplæringen til praksisbrev følger i hovedsak lov og forskriftsbestemmelser for lærekandidater. Dette innebærer bl.a. at lærebedriften må godkjennes, det skal tegnes en opplæringskontrakt som skal godkjennes, og lærekandidaten får rettigheter og plikter som ansatt i bedriften. Lærebedriftene får tilskudd fra fylkeskommunen for hver praksisbrevkandidat³ tilsvarende ordinært lærlingtilskudd + et ekstratillegg (2000 kroner måneden). Når fylkeskommunen tar ansvar for deler av opplæringen avkortes tilskuddet tilsvarende (Utdanningsdirektoratet 2008).

Et vesentlig forhold skiller praksisbrevordningen fra lærekandidatordningen, og det er at det er utformet egne læreplaner for det enkelte fag. Disse læreplanene tar utgangspunkt i kompetanseplattformen og kompetansemål fra læreplanen for faget. For å oppnå praksisbrev i dette faget, må kandidaten oppfylle alle målene i læreplanen. Det kreves også full måloppnåelse i fellesfagene norsk, matematikk og samfunnsfag. For lærekandidater utformes individuelle opplæringsplaner for den enkelte elev, og det stilles ingen krav til hvor mange eller hvilke læreplanmål som skal inngå i en lærekandidats læreplan.

³ Det er viktig å holde klart skillet mellom praksiskandidater og praksisbrevkandidater. Praksiskandidater er de som går opp til fagprøve etter § 3-5 i opplæringslova, mens praksisbrevkandidater er unge som er inne i en praksisbrevutdanning; den ordningen som nå skal evalueres.

Et annet forhold som også er nytt med praksisbrev- i forhold til lære kandidatordningen, er at den tilrettelegger opplæringen med vekt på praktisk opplæring de første årene og gir mulighet til å avlegge en prøve etter to års opplæring. Etter disse to årene skal kandidaten kunne oppnå og få dokumentert en yrkeskompetanse som arbeidslivet kan nyttiggjøre seg. Kandidaten skal etter denne prøven kunne avslutte opplæringen med oppnådd praksisbrev, eller fortsette og oppnå full kompetanse innen faget i løpet av ordinær opplæringstid på fire år i videregående.

Grunnlagdokumentene er ikke tydelige når det gjelder dokumentasjon fra praksisbrevutdanningen; både kompetansebrev, praksisbrev og kompetansebevis omtales.

Utdanningsdirektoratet omtaler ordningen slik på sine hjemmesider: "Ordningen skal være en videreutvikling av lære kandidatordningen. Forslaget innebærer at elever som har svake forutsetninger for å gjennomføre videregående opplæring med dagens krav, får mulighet til å skaffe seg formalisert kompetanse på et lavere nivå. (...) Ordningen er i utgangspunktet åpen for alle, men er særlig rettet mot de som etter avsluttet grunnskole ønsker en mer praktisk opplæring og vil kunne ha nytte av å arbeide mot et nærmere mål enn fagbrev etter fire års opplæring" (Utdanningsdirektoratet 2008).

Slik dette kan tolkes, var hovedmålgruppen, slik Utdanningsdirektoratet i utgangspunktet formulerte dette på sine hjemmesider, ungdom som kunne forventes å ikke ha forutsetninger for å klare et fagbrev, selv om det hele tiden har vært en intensjon at det skulle være mulig å gå videre til fagbrev.

1.3 Kompetanse på lavere nivå⁴

Da Reform 94 ble vedtatt i Stortinget 29.april 1993 (Besl.O.nr.93 - 1992-93) ble kompetanseformen *dokumentert delkompetanse* ført inn i Lov om videregående opplæring. Målet om full studie- eller yrkeskompetanse for alle ble fokusert, men med lovformuleringen om at videregående opplæring også skulle kunne føre fram til *dokumentert delkompetanse*, signaliserte Stortinget en forståelse av at ikke alle ville ha forutsetning for å oppnå studie- eller yrkeskompetanse, og at videregående opplæring hadde et ansvar for å gi også denne delen av ungdomskullene et reelt tilbud i videregående opplæring. Det er interessant å merke seg at dokumentert delkompetanse ikke ble foreslått som en del av Reform 94 fra departementet (St.meld. nr. 33 1992-1993). Det var Stortinget som ba departementet (Innst.S.nr 200 1991-92: 10) om å inkludere dokumentert delkompetanse i Lov om videregående opplæring. Da departementet ikke fulgte opp dette i sitt lovforslag (Ot.prp.nr.31 1991-92: 31) førte Stortinget begrepet *dokumentert delkompetanse* inn i lov om videregående opplæring (Innst.O.nr.80 1992-93: 9). Når departementet, til tross for Stortingets påpekning, ikke inkluderte dokumentert delkompetanse i forslaget til lovtekst, ble det rent faktisk ytt

⁴ Denne fremstillingen bygger på tidligere arbeider av Markussen (1995, 1996, 2000, 2009)

motstand mot Stortingets ønske om at videregående opplæring også skulle kunne føre frem til et kompetansenivå under studie- og yrkeskompetanse. En måte å forstå denne motstanden på er at Reform 94 var ”skapt” i departementet, og at nye elementer, ført inn av andre, ble motarbeidet.

Da Reform 94 ble implementert, ble det i departementets informasjonsmateriell om videregående opplæring (*Til deg som skal søke videregående opplæring*, KUF 1994-1996) ikke informert om kompetanseformen de første fem årene. Heller ikke fylkeskommunenes informasjon til søkere til videregående opplæring inneholdt mye om *dokumentert delkompetanse* (Markussen 1995, 2000). I skolekatalogene fra de 19 fylkene foran det første Reform 94 skoleåret var dokumentert delkompetanse ikke omtalt (Markussen 1994).

Fra og med det femte skoleåret etter at Reform 94 ble implementert, var opplysninger om delkompetanse på plass både i departementets og fylkeskommunenes informasjon. Men de første fire årene etter implementeringen av Reform 94 var altså delkompetanse å anse som den store hemmeligheten i Reform 94 (Markussen 1996).

Under implementeringen ble *dokumentert delkompetanse* møtt med en betydelig motvilje hos arbeidslivets parter. I en arbeidsgruppe, med representasjon fra LO, NHO, KS, Læreforbundet og Rådet for funksjonshemmede, som skulle ”utrede begrepet delkompetanse relatert til retten til videregående opplæring og voksenopplæring” (KUF 1994: 1), gikk alle unntatt representanten fra Rådet for funksjonshemmede inn for at ”Det bør ikke utvikles nye nasjonale yrkeskategorier under fagarbeidernivået” (KUF 1994: 10). Man ønsket altså ikke en utdanning mot dokumentert delkompetanse, skulle kunne lede direkte til en yrkeskategori i arbeidslivet.

1.januar 1999 trådte den nye Opplæringslova i kraft (Besl.O.nr.68 1997-98). Her ble begrepet dokumentert delkompetanse erstattet av begrepet delkompetanse.

I Stortingsmelding 32 (1998-99) *Videregående opplæring* som ble lagt frem i mars 1999 skrev departementet at det er viktig å arbeide for ”at elever på yrkesfaglige studieretninger, som sikter mot delkompetanse, får mulighet til å gjennomføre siste del av opplæringen som lærling i bedrift, etter lov om fagopplæring i arbeidslivet og ny opplæringslov. Departementet er i dialog med partene i arbeidslivet med tanke på å foreslå for Stortinget en slik løsning i loven” (St.meld. nr. 32 - 1998-99: 107). Formuleringen tyder på at KUF ikke ville fremme et forslag som arbeidslivets parter (NHO og LO), ikke var enige i. Under behandlingen av meldingen i Stortinget i oktober samme år ble det vedtatt at ”Stortinget ber Regjeringa ta initiativ til at det på bransjenivå blir definert kompetansenivå, med tilhørende kompetansebevis, for elever og lærlingar som ikkje siktar mot fag- eller sveinebrev. Stortinget ber Regjeringa legge frem forslag om endring i opplæringslova, slik at unge som har annen kompetanse (delkompetanse) som mål, kan teikne opplæringskontrakt” (Innst.S. nr. 246 - 1998-1999:30). Som da dokumentert delkompetanse ble innført i Lov om videregående opplæring ser vi at Stortinget

går lenger enn Regjering og departement i arbeidet med å utvikle videregående opplæring til å passe for flere.

Etter et forslag til lovendring (Ot.prp. nr 44 1999-2000) ble det vedtatt endringer i Opplæringslova i juni 2000, fulgt av endringer i Forskrift til Opplæringslova med virkning fra 1.februar 2001.

Med dette ble navnet på kompetanseformen endret til *Kompetanse på lavere nivå*, og det ble konstruert et løp som var parallelt til lærlingordningen, men med andre begreper. Intensjonen bak ordningen var at det skulle være mulig å planlegge et løp frem mot kompetanse på lavere nivå. Dette skulle gjennomføres formelt og praktisk ved at den unge tegner en opplæringskontrakt i stedet for en lærekontrakt, får en opplæringsplass i stedet for en læreplass, blir lærekandidat i stedet for lærling, går opp til en kompetanseprøve i stedet for fagprøve og får kompetansebevis i stedet for fag-/svennebrev. Lærekandidatordningen følger i hovedsak 2+2 modellen, men større eller mindre deler av opplæringen kan tas i bedrift. Lærekandidaten får opplæring i utvalgte deler av læreplanen. Denne kan tilpasses individuelt med utgangspunkt i den enkelte lærekandidats forutsetninger.

Lærekandidatordningen har aldri fått stor utbredelse. De siste årene har fylkeskommunene og departementet informert aktivt om kompetanse på lavere nivå. Arbeidslivets parter har endret standpunkt og ser nå dette som en positiv mulighet for ungdom som ikke har forutsetninger for å klare studie- eller yrkeskompetanse (Kunnskapsdepartementet 2006). Dette har imidlertid ikke resultert i noen stor økning av antall lærekandidater. I prosjektet Bortvalg og kompetanse ble det identifisert at bare 0,56 prosent av de 9749 ungdommene var lærekandidater i løpet av de fem årene prosjektet fulgte ungdommene (Markussen m.fl. 2008). Dette gjelder altså 2002-kullet på Østlandet. Vi vet at antallet lærekandidater har økt etter dette, men volumet er fortsatt lavt (jf. kapittel 9 i denne rapporten).

Med igangsettingen av forsøk med praksisbrev fra høsten 2007 er det etablert et nytt formalisert løp mot planlagt kompetanse på lavere nivå. Praksisbrevet er som det er redegjort for over, lansert som en videreutvikling av lærekandidatordningen. Dette betyr ikke at lærekandidatordningen er opphørt; begge de to ordningene eksisterer.

1.4 Opplæring og integrering i arbeidslivet

Forsøket med praksisbrev som virkemiddel for redusert bortvalg/frafall og bedre gjennomføring/kompetanseoppnåelse er tenkt som en løsningsmodell primært basert på ansettelse og opplæring i arbeidslivet. Som bakgrunn for å forstå og analysere en slik ordning vil det være nyttig å ha en forståelse av ungdoms integrering i arbeid og yrkesopplæring slik den har utviklet seg. Før yrkesskolenes tid var direkte ansettelse og opplæring i arbeidslivet den normale veien for ungdom som ikke tok høyere utdanning. Graden av systematikk i opplæringen var selvsagt varierende, men først innen håndverkslaugene og siden industrien

ble det utviklet organiserte lærlingordninger som på begynnelsen av forrige århundre hadde et relativt stort omfang. Lærlingordningen i Norge eksisterte i flere hundre år uten at den var lovfestet. Den var imidlertid knyttet til og regulert av laugene som igjen var beskyttet av en egen kongelig forordning (Halle 1985). Etter den liberalistiske perioden hvor laugene ble forbudt, oppnådde håndverket gradvis ny beskyttelse, med et gjennombrudd ved vedtakelsen av håndverksloven av 1913 (ibid.). *Lærlingen*es posisjon og rettigheter ble imidlertid ikke direkte lovregulert før gjennom den første lærlingloven i 1950. I lærlingordningen lå det at en bedrift ikke kunne ta inn en ungdom uten å gi vedkommende en kontrakt på opplæring. Det ble gradvis utviklet aftenskoler, søndagsskoler og etter hvert yrkesskoler på dagtid for å ta den teoretiske utdanningen. Også krav om en viss mengde allmenne fag kom etter hvert inn. Innen bransjer og sektorer som ikke var dekket av lærlingordningen utviklet det seg andre tradisjoner som kunne ha noe av det samme innhold. Lærlingordningen opplevde imidlertid mye motbør og nøt en lang periode lav status, og det årlige tallet på nye lærlinger var for eksempel ikke mer enn noen få tusen på 1960- og 70-tallet (Høst, Gitlesen og Michelsen 2008). Langt vanligere enn å tegne lærekontrakt var det for ungdom å gå direkte ut i arbeidslivet, i økende grad med noe yrkesskolebakgrunn.

Først på 1980-tallet kom det et oppsving for lærlingordningen, både når det gjaldt status og omfang (ibid.). Dette falt sammen med en endring i arbeidslivet hvor det å komme direkte ut i lønnet arbeid som ungdom ble stadig vanskeligere (Grøgaard 1993, Moen 1991).

Lærlingordningen ble nå framholdt som særlig egnet både for å skaffe bedriftene godt kvalifisert arbeidskraft, men også for å lære opp ungdom i mer praktisk orienterte yrker. I tillegg kom at ordningen ble sett på som effektiv i forhold til å integrere ungdom som ikke fant seg så godt til rette på skolebenken. Problemet påpekt av mange, ikke minst Blegen-utvalget (NOU 1991:4), var at ordningens stigende popularitet gjorde at de yngste ungdommene i stadig større grad ble utkonkurrert i kampen om lære plassene av litt eldre ungdom og voksne. De yngste ungdommene ble gående å trække "på kryss og tvers" av kurs i yrkesskolen uten å oppnå lærekontrakt (Markussen 1991). Allerede den gangen, altså før Reform 94, ble det imidlertid praktisert ordninger med praksisutplassering av ungdom med det formål at de etter hvert skulle kunne kvalifisere seg til en lærlingkontrakt (Blichfeldt, Deichmann-Sørensen og Lauvdal 1995). Det ble inngått en opplæringsavtale mellom bedrift, praktikant og arbeidsmarkedsetaten, som den gangen hadde ansvar også for ungdom i alderen 16-19 år (ibid.)

Reform 94 var det grep som koplet den videregående skolen og dens elever til lærlingordningen på en helt ny måte. Gjennom 2+2-ordningen og ved hjelp av en rekke tiltak av organisatorisk, juridisk og økonomisk karakter oppnådde man i å etablere lærlingordningen som en del av det integrerte videregående opplæringssystemet i Norge, og som en utdanningsvei for yngre ungdommer i stor skala. Til tross for at en lyktes med dette og ordningen har vokst voldsomt til i dag å omfatte rundt 36 000 lærlinger, reiste det seg tidlig innvendinger om at også det yrkesfaglige løpet i videregående opplæring var for krevende for en stor gruppe, og det ble påpekt at mange av dem som virkelig trengte å komme ut i bedrift -

og som kunne være ønsket av lærebedrifter – sluttet i skolen før de kunne søke seg læreplass (Michelsen, Høst og Gitlesen 1998). Enkelte har på dette grunnlaget argumentert for å åpne for et vekselutdanningssystem, mens andre har argumentert for å myke opp 2+2-modellen slik at de som trenger det kan komme tidligere ut i lære. De som har forsvart 2+2-ordningen mot endringsforslag har særlig pekt på modellens evne til å mobilisere for lærlingordningen. Men det har også vært argumentert med at man er skeptisk til at bedriftene vil ta inn skoletrøtte lærlinger på 16 år. Det vises da blant annet til forskningen som viser at bedriftene i sin seleksjon av lærlinger legger vekt på kriterier som fravær og karakterer (se bl.a. Markussen og Sandberg 2005).

Man kan si forslaget om å prøve ut en praksisbrevordning i stor grad har sitt grunnlag i den suksessen lærlingordningen har hatt i Norge, særlig det siste tiåret. Man ønsker at flere ungdommer gjennom at de starter med praksis i bedrift, skal få med seg en grunnleggende utdanning, og på den annen side får hjelp til å komme seg inn i et arbeidsliv hvor man antar det ikke lengre er så enkelt for ungdom uten en yrkeskompetanse å skaffe seg fotfeste.

Intensjonen er at praksisbrevkandidatene skal tegne kontrakt med og ansettes i en lærebedrift. Dermed må en anta at en del av de mekanismer en kjenner fra lærlingordningen vil måtte aktiviseres også på dette feltet om ordningen skal bli vellykket. Helt grunnleggende for den norske lærlingordningen er at den er fundert på mekanismer for rekruttering til arbeid. Bedriftene ansetter lærlinger ut fra en vurdering av arbeidskraftbehov på kortere eller lengre sikt. Til tross for at ett av målene med Reform 94 var at lærlingordningen skulle bli en utdanningsordning og være mindre avhengig av det aktuelle arbeidskraftbehovet, så er de tradisjonelle mekanismene sterke. Nyere undersøkelser viser at lærlinginntaket svinger systematisk med konjunktorene i like stor grad nå som før Reform 94 (Høst, Gitlesen og Michelsen 2008). Overført på praksisbrevordningen vil dette bety at en må anta at bedriftene i stor grad vil vurdere kandidater også innenfor denne nye ordningen ut fra en arbeidskraftvurdering. Dette betyr ikke at bedriftene ikke føler et opplæringsansvar, men at dette er knyttet nært til en vurdering av behovet for praksisbrevkandidatene og deres potensial som arbeidskraft. På samme måte som lærlingene, må en derfor anta at praksisbrevkandidatene for å lykkes må knyttes til en kategori som har eller får fotfeste i arbeidslivet. Industrisosiologen Ingri Drexel (1989) har formulert noen allmenne kretsløpspregede forutsetninger som må være tilstede for at slike prosesser skal lykkes, som kan være relevante også for en analyse av praksiskandidatene. For det første må praksisbrevkandidatene representere en konfigurasjon av faglige og sosiale kvalifikasjoner som antas å dekke noen behov for bedriftene bedre enn andre tilgjengelige arbeidskraftkategorier. For det andre må de klare å etablere et distinkt rom i bedriftens arbeidsdeling. For det tredje er det nødvendig at denne arbeidskraften oppnår en aksept i arbeidsmarkedet, og at det åpnes transparente veier inn i form av sammenhenger mellom kandidatens sosiale bakgrunn, livsløp, utdanning og bestemte jobbkarrierer.

Om den nye ordningen med praksisbrev får et visst volum og lykkes, kan en tenke seg at praksisbrevkandidatene kan bane veien for helt nye arbeidstakerkategorier, men man kan også se for seg muligheten av at disse kandidatene tilpasser seg allerede eksisterende kategorier som for eksempel hjelpearbeidere, spesialarbeidere eller assistenter i ulike fagområder. Slik sett kan det tenkes ordningen får likhetstrekk ved yrkesskolen på 1970- tallet som en form for allment overgangsledd til arbeidsmarkedet. Dette var imidlertid også betinget av særegne strukturelle trekk ved norsk industri på den tiden som gjorde det mulig å absorbere et stort antall spesial- og hjelpearbeidere (Michelsen 1995). Det er åpent spørsmål om situasjonen ligger til rette for det i dag.

Det sentrale er at om praksisbrevordningen ikke skal forbli et sidespor hvor man parkerer en del av de som ikke klarer kravene i dagens skole, men i stedet, slik myndighetene ønsker, bli en kategori som etterspørres i arbeidsmarkedet, må en vurdering av mulighetene knyttes til slike betraktninger vi her har foretatt.

Det generelle utdanningsnivået i Norge er stigende og til stadig flere jobber stilles det høyere utdanningskrav. Rent allment sett er det likevel liten tvil om ufaglærte etterspørres og vil komme til å etterspørres i stort omfang i overskuelig framtid (Akershus fylkeskommune 2008, Stølen 2001, Bjørnstad m.fl.2008). Spørsmålet som kan reises er likevel om praksisbrev i en slik situasjon vil kunne bli et fortrinn i forhold til å komme seg inn på arbeidsmarkedet. Vil dette være interessant for bedriftene, eller vil praksisbrevkandidater i hovedsak oppfattes som en problemkategori?

På den annen side må det også reises spørsmål ved om dette vil anses som en interessant karrierevei for mange av de som i dag ikke fullfører videregående opplæring. Kombinasjonen av et stort tilbud av ufaglærte jobber og en komprimert lønnsstruktur bidrar til at mange av de aktuelle unge vil fristes om de får muligheter til å gå direkte ut i jobb, særlig hvis dette gir dem en noenlunde likeverdig posisjon, og bedre lønn enn de som har praksisbrev. Dersom ordningen oppleves som stigmatiserende vil dette heller ikke være noe godt grunnlag å bygge læring og yrkesidentitet på.

Etableringen av et praksisbrev er langt fra uproblematisk sett fra utdanningssystemets og fagopplæringens side. De bransjene med flest ufaglærte, og som potensielt sett skulle ha størst behov for praksisbrevkandidater er gjerne de samme som sliter med å etablere en effektiv lærlingordning. Sektorer som for eksempel varehandel, deler av industrien og pleie og omsorg sysselsetter i dag flere hundre tusen ufaglærte, noe som også er et resultat av at de ikke klarer å rekruttere lærlinger. Spørsmålet er om en praksisbrevordning vil gjøre dette enda vanskeligere, eller om også en praksisbrevordning vil falle på stengrunn i bransjer som tar inn personell "rett fra gata". Muligheten for praksisbrev skal også balansere mellom hensynet til å være tilstrekkelig attraktiv til at den etterspørres, samtidig som den ikke svekker trykket i utdanningssystemet ved at for mange velger denne veien framfor et fullverdig løp.

Samtidig skal de økonomiske insentivene gjennom lærlingtilskudd ideelt sett være så gode at de bidrar til å betale ekstraomkostningene bedriftene har ved å ta inn svært unge ungdommer uten noe videregående opplæring, samtidig som de ikke blir så gode at de gjør praksisbrevkandidatene til en kategori billig arbeidskraft.

1.4.1 Læreplanutforming og arbeidskraftkategorier

Noen av problemstillingene kan illustreres ved å se litt på to av fagområdene som er med i pilotprosjektet. Tømrerfaget er i dag det faget som rekrutterer flest lærlinger, med over 2000 nye pr. år (SSB 2008). Samtidig har en innenfor tømrerfagets område fremdeles mange som ikke er faglærte. Noen har jobbet lenge og gjør omtrent det samme som en faglært tømrer, men mangler prøven. Andre er spesialiserte innenfor nisjer, som for eksempel kjøkkeninnredning, mens atter andre er leid inn gjennom bemanningsselskaper for å gjøre en avgrenset jobb. De nye praksisbrevkandidatene, i utkastet til læreplan kalt tømrerassistenter, må dermed konkurrere med disse om arbeidsgivernes gunst, samtidig som de skal aksepteres av fagutøverne. Praksisbrevkandidatenes lave alder, 16 år, vil også kunne by på særlige utfordringer i byggebransjen med sine HMS-krav.

Mens tømrerfaget historisk sett er den arbeidskraftkategorien som har strukturert arbeidet innen sitt felt, er det ufaglærte operatører som har dominert arbeidet innen næringsmiddelindustrien. Fagbrev innenfor industriell matproduksjon kom først på 1980-tallet, og faget må i fagopplæringssammenheng betraktes som relativt nytt. Lærlingordningen sliter med å få fotfeste innen dette området, og de fleste fagbrev avlegges av praksiskandidater med lang fartstid som ufaglærte (SSB 2008). I forhold til å fastlegge et nivå for praksiskandidatene kan en hypotese være at dette er enklere der faget og dets standard er godt innarbeidet, slik det er i tømrerfaget, enn i nyere fag som industriell matproduksjon, hvor dette ikke er like klart. Spørsmålet er hvilken plass – om noen - praksisbrevkandidatene får i spennet mellom fagoperatører i hovedsak utdannet gjennom praksiskandidatordning, og ulike kategorier spesialarbeidere og ufaglærte operatører i matindustrien.

Læreplanene for praksisbrev må balansere en rekke hensyn. Man må ikke bare finne et rimelig vanskelighetsnivå slik at man faktisk fanger opp målgruppen ungdom, men man må i tillegg ta utgangspunkt i hvordan arbeidet er organisert innen ulike fagområder slik at kandidatene får en kompetanse som etterspørres. Læreplaners utforming skjer også gjennom iverksettelsen, hvor kontekst og sentrale aktørers innflytelse spiller en avgjørende rolle. Å vurdere hvordan planene er blitt til, hvem som har vært de sentrale aktørene og hvorvidt den praktiseres noenlunde likt i ulike fylker og bedrifter, vil være en sentral del av evalueringen.

1.4.2 Forbilder og instruktører

Innenfor den tradisjonelle mesterlæren, er svennen eller fagarbeideren som forbilde viktig. Når instruktørene innenfor ulike fag har vært å finne blant de erfarne fagarbeiderne, men uten at de normalt har hatt noen formell instruktørkompetanse (Olsen m.fl. 1998, Hagen m.fl.

2004), så er det nettopp fordi oppgaven har gått ut på å formidle hva som kreves for å være en fagarbeider. Å være instruktør for praksisbrevkandidatene innebærer slik sett flere nye utfordringer. Man må sette seg inn i hva som skal være kompetansenivå og grenser for disse kandidatene, samtidig som man både må ta hensyn til deres unge alder, og finne ut av hva som fungerer og ikke for ungdommer som søker seg til et slikt løp. Samtidig er det i beskrivelsen av tiltaket åpnet for at skolen kan ta et utvidet ansvar for praksiskandidatene. Dette vil kunne endre ansvars- og arbeidsdelingen i fagopplæringen for øvrig, og har likhetstrekk med en praksisutplassering. Hvordan ansvar og roller utformes i praksis, og i hvilken grad skolen får et utvidet ansvar slik det er varslet, vil få stor betydning for utformingen av praksisbrevkategorien.

1.5 Tre overordnede perspektiv på praksisbrevet som forsøksordning

Gjennomgangen over illustrerer at forsøksordningen med praksisbrev kan evalueres ut fra ulike perspektiver, og at disse perspektivene kan gi noe ulike svar på hvorvidt man kan vurdere forsøksordningen som vellykket eller ikke. Vårt utgangspunkt i denne rapporten er likevel de mål som prosjektet har, men der perspektivene varierer etter hvordan disse målene skal oppfattes, og den betydning ulike fortolkninger av disse målene har i implementeringsfasen.

For det første er det mulig å vurdere praksisbrevordningen ut fra en fortolkning at ordningen skulle være et *distinkt alternativ til fagbrev* og det utdanningsløp som leder frem til dette. Dette perspektivet er sterkt knyttet til den politiske debatten om hva som skal være sentrale kjennetegn ved yrkesutdanningen i Norge, til diskusjonen om balanse mellom teori og praksis i yrkesfagene, og til diskusjonen om kompetanse på lavere nivå. Samtidig kan perspektivet sies å være mer orientert mot skolesektoren og mer direkte rettet mot det skolen opplever er problemer med fullføring på yrkesfaglige studieretninger. I et slikt perspektiv vil forsøket være vellykket hvis man rekrutterer elever som ikke ville gått inn i utdanningsløp som leder frem til fagbrev.

For det andre er det også mulig å vurdere praksisbrevordningen ut fra en fortolkning om at dette skulle være en *annen vei til fagbrev*, og at forsøket tar høyde for at elever har ulike forutsetninger og interesser, og at det må være flere veier som leder frem til ulike typer kompetanse. Dette perspektivet kan i større grad sies å være orientert mot yrkesfagenes kjennetegn og kvalitetsstandarder, og der problemet ikke bare er knyttet til frafall, men også til å opprettholde den faglige standarden på og rekrutteringen til viktige yrker i samfunnet. I et slikt perspektiv er målgruppen for forsøket vanskeligere å definere, men forsøket vil likevel kunne sies å være vellykket hvis man får ned frafallet og finner elever som i etterkant av praksisbrevperioden går over i, eller ønsker å fortsette på et løp som leder frem til et formelt fagbrev.

For det tredje er det også mulig å argumentere for at praksisbrevordningen bør evalueres ut fra et *innovasjonsperspektiv*. I et slikt perspektiv er ikke utdanningsløpet som sådan i fokus, men graden av samspill og nytte forsøksordningen åpner for mellom elevene og bedriftene. Ambivalente målformuleringer er i dette perspektivet mer et uttrykk for politisk og faglig usikkerhet om hva som er gode virkemidler for å bedre gjennomføringen og stimulere til gode overganger mellom utdanning og arbeidsliv, og at denne type forsøk er tenkt å ha en egendynamikk i forhold til å minske bortvalg og bedre rekrutteringen til yrkesfag generelt. I dette perspektivet vil målgruppen for forsøket kunne være veldig uklar, men grad av vellykkethet være betinget av forhold som lavere frafall, elevers integrering i de lærebedriftene man virker i, og bedriftenes og elevenes synspunkter knyttet til nytten av ordningen.

Perspektivene over er presentert i en svært forenklet og mer prinsipiell form, selv om det ikke er vanskelig å argumentere for at de ikke er gjensidig utelukkende. Perspektivene understreker bare at praksisbrevordningen kan ses fra flere ståsteder. Dette innebærer også at ordningen kan betraktes å imøtekomme flere målsettinger samtidig – noe vi mener er viktig som et utgangspunkt i en evaluering. Vår vurdering er at perspektivene likevel er nyttige i forhold til å gi bakgrunn for vurderinger om grad av måloppnåelse med praksisbrevforsøket, og hva slags mål man kan hevde at forsøket er vellykket i forhold til – spesielt siden det ikke er et ukjent fenomen at ulike offentlige reformer og politiske initiativ også endres gjennom iverksetting. Perspektivene gir oss også ulike inntak for kritisk å vurdere hvilke elever som kan ha hatt nytte av forsøket, og ikke minst gir de ulike fortolkninger av hva som kan regnes å være relevante effekter av forsøket.

Samtidig er vi inneforstått med at perspektivene ikke løser en del av de empiriske utfordringene vi har i denne rapporten. Når man skal vurdere effekter og hvilke elever som har hatt nytte av forsøket vil en spesiell utfordring være å identifisere slike individer i klart definerte målgrupper. Mens perspektivene mer overordnet kan sies å ha relativt tydelige målgruppeinndelinger, er det vanskeligere å spesifisere disse mer i detalj empirisk. Ikke minst må man her ta høyde for at et utdanningsløp også er en dynamisk prosess der elever kan skifte mening underveis, og der ulike forhold kan virke inn på studieambisjoner og motivasjon. Det er dermed en utfordring å vurdere ordningens treffsikkerhet. I denne midtveisrapporten relateres derfor begrepet målgruppe først og fremst til de overordnede perspektivene som er trukket opp over, og der vi er åpne for ulike fortolkninger av hvem ordningen inkluderer sett i forhold til realiseringen av praksisbrevordningen.

2 Forskningsdesign

2.1 Problemstilling

Evalueringsens overordnede problemstilling er:

Gjennomføres utdanningen frem mot praksisbrev på en slik måte (innhold og organisering) at ungdommene i utdanningen fullfører, får et praksisbrev som viser hva de kan, og kommer i arbeid eller fortsetter mot fagbrev innenfor sitt fagområde?

Vi vil arbeide med dette overordnede forskningsspørsmålet ved å belyse og besvare en rekke underordnede forskningsspørsmål. Alle disse vil ikke bli belyst i denne delrapporten.

1. Hva er bakgrunnen og begrunnelsen for praksisbrevordningen og hvordan vurderes den som et utdanningspolitisk virkemiddel hos skoleeier?

Videregående opplæring i Norge er treårig, og det er en erklært målsetting at så mange som mulig skal oppnå studie- eller yrkeskompetanse. Et viktig strukturelt element i videregående opplæring er 2+2-modellen i yrkesopplæringen. Innenfor denne rammen settes det altså i gang et tiltak som rokker ved denne strukturen: Noen ungdommer får anledning til å gå rett fra ungdomsskolen og ut i et praksisbasert 2-årig løp. Hva er det som gjør at utdannings-Norge setter i verk et slikt tiltak?

Praksisbrevordningen er etablert for å sikre ungdommer som har problemer med å klare ordinære løp frem mot en full yrkeskompetanse, en praksisbasert yrkesutdanning på et lavere nivå. Det kan være mange dilemmaer knyttet til et slikt tilbud: Betyr dette ekskludering og stigmatisering, "lures" noen ungdommer til å strekke seg etter for lave utfordringer, er dette en ny og skjult form for spesialundervisning, senkes læringsambisjonene, utdannes ungdom til arbeidsledighet osv? Hva er bakgrunn og begrunnelser for tilbudet, og hva er målsettingene for dette prosjektet, slik sentrale myndigheter, partene i arbeidslivet og den enkelte skoleeier ser det? Hvordan vurderer fylkeskommunen praksisbrev som et tiltak for bedre gjennomføring av videregående opplæring, sammenlignet for eksempel med opplæringskandidatordningen?

2. Hvordan ble det informert om tilbudet og hvor tilgjengelig var det for søkere?

Alle videregående tilbud i et fylke offentliggjøres samlet i en brosjyre eller katalog på nett og/eller papir, slik at de i prinsippet er kjent for alle potensielle søkere. Ble praksisbrevordningen synliggjort sammen med det øvrige søkertilbudet i fylkene, synlig for alle, eller ble det bare informert om dette til utvalgte kandidater? Inngikk søkningen til dette tilbudet og tildeling av plasser som en del av fylkenes ordinære søknings- og inntaksprosess, eller var inntak til praksisbrevplasser løsrevet fra den øvrige søkerprosessen?

3. *Hvor mange søkere var det i opplæringsåret 2008-2009? Hvem søkte evt. om plass, hvem fikk og hvem fikk evt. ikke plass på ordningen?*

Dersom det har vært åpnet for søkning, ønsker vi å kartlegge denne, fordelt på fagtilbud og fylker. Dessuten vil vi beskrive evt. søkere, både de som fikk og eventuelt de som ikke fikk plass i forhold til noen kjennetegn: Kjønn, kulturell kapital (målt med foreldrenes holdning/støtte i forhold til utdanning), prestasjoner fra tiende klasse, fravær i tiende klasse, ungdommens vurdering av noen forhold knyttet til opplæringssituasjonen i tiende klasse (trivsel, innsats, engasjement, motivasjon, ambisjoner). Vi vil kunne sammenligne praksisbrevkandidatene med et representativt utvalg av et helt elevkull i forhold til disse variablene.

4. *Hvor mange ungdommer var praksisbrevkandidater, lærekandidater eller i andre løp mot kompetanse på lavere nivå skoleåret 2008-2009?*

For å kunne kjenne utbredelsen av praksisbrevordningen er det nødvendig å kartlegge utbredelsen av tilbudet i andre fylker enn de fire forsøksfylkene. Det vil også være av interesse å få en oversikt over utbredelsen i forhold til lærekandidatordningen og evt. andre planlagte løp mot kompetanse på lavere nivå.

5. *Hvordan ble tilbudet dimensjonert?*

Når et slikt nytt utdanningstilbud er etablert og eventuelt gjort søkbart, vil det være av stor interesse ikke bare å kartlegge den faktiske søkningen til disse tilbudene i de tre fylkeskommunene, men også å undersøke hvordan tilbudet blir dimensjonert. Hvilken vekt tillegges en eventuell søkning i forhold til andre faktorer som fylkeskommunens egne vurderinger av behovet? Hvilken rolle spiller økonomiske ressurser til forsøket? Hvilken vekt tillegges tilgjengelige plasser i bedrift innenfor ulike fagområder? Deltok partene i arbeidslivet i dimensjoneringsprosessen, enten direkte eller gjennom Y-nemda? Deltok opplæringskontorene eller representanter for pilotfagene?

6. *Hvilken interesse var det for ordningen blant bedriftene?*

Intensjonen er at opplæringen skal foregå i bedrift. Det vil dermed være av stor interesse å undersøke hvordan bedrifter blir rekruttert til tiltaket, og hvordan interessen for å stille med praksisbrevplasser har vært.

7. *Hvordan er læreplanene komponert i forhold til tenkt fremtidig yrkesfunksjon og i forhold til den ordinære læreplanen i de respektive fagene?*

Læreplanene for de tre praksisbrevfagene er komponert med utgangspunkt i læreplanverket. Vi ønsker gjennom en læreplananalyse å sammenligne måten de tre planene er bygd opp på ved å foreta en sammenligning med det ordinære læreplanverket for de tre fagene som praksisbrevkandidatene har sin opplæring i. Her vil vi bl.a. analysere både fellesfagenes og programfagenes plass i praksisbrevutdanningen sammenlignet med disse fagenes plass i de ordinære fagbrevutdanningene i de aktuelle fagene, ikke minst for å se hvordan en eventuelt to-trinnsløsning fram mot fullt fagbrev er tenkt.

Læreplananalysen skal også foretas i forhold til en planlagt yrkesfunksjon. Her vil det være særlig interessant å se hvilket nivå man legger kravene på, og også hvor man tenker seg praksisbrevkandidatene plassert i forhold til eksisterende arbeidstakerkategorier i fagfeltet. I forbindelse med læreplananalysen vil det også bli sett på hvordan læreplanene for de tre praksisbrevutdanningene ble utformet, og hvem som var aktører i dette arbeidet. Deltok for eksempel de faglige rådene i utformingen av læreplanene?

8. På hvilke type arbeidsplasser har praksisbrevkandidatene opplæringen sin?

For å få et godt bilde av hvordan tilbudet praktiseres, er det også viktig å kartlegge på hvilke type arbeidsplasser denne opplæringen foregår, eventuelt om noe av opplæringen, utenom fellesfagene, foregår i skole.

9. Hvordan tas praksisbrevkandidatene i mot, og hvordan gjennomføres opplæringen i faget?

En lærebedrift skal ha faglig leder, samt en instruktør som har det nærmeste ansvaret for opplæring av en lærling. Har praksisbrevkandidatene instruktører som har ansvar for opplæringen deres, eller er det andre som har ansvar for denne opplæringen? Hvordan tas praksisbrevkandidatene i mot og aksepteres i bedriftene? I beskrivelsen av tiltaket står det at skolen skal ha et utvidet ansvar for praksisbrevkandidatene. På hvilken måte gjennomføres dette? Hvilken kompetanse har opplæringsansvarlig/instruktør i forhold til opplæring av praksisbrevkandidater? Hvor mye av opplæringen er praksisbasert og hvor mye er teori? Hvordan tolkes læreplanene av de opplæringsansvarlige i bedriften? Vektlegges opplæring i grunnleggende ferdigheter i programfagene? Følger partene i arbeidslivet med på gjennomføringen av praksisbrevopplæringen?

10. Hvordan gjennomføres opplæringen i fellesfagene og hvordan er innholdet?

Praksisbrevkandidatene skal også ha opplæring i fellesfagene norsk, engelsk og samfunnsfag. Tatt i betraktning at mange av de som er potensielle praksisbrevkandidater kan ha hatt store vansker med teorifagene i ungdomsskolen, kan det være svært avgjørende for utfallet av praksisbrevperioden hvordan opplæringen i fellesfag organiseres og gjennomføres og hvilket innhold den gis. Vi vil undersøke hvordan denne opplæringen gis. Gis den på arbeidsplassen eller i egne lokaler utenfor arbeidsplassen? Gis den på faste tidspunkter (for eksempel en dag i uka), gis den i blokker (for eksempel samlet i en fjorten dagers periode) eller gis den på andre måter? Hvilket innhold har den og i hvilken grad lykkes man med å yrkesrette fellesfagene? Gjennomføres opplæringen i fellesfagene i tråd med læreplanene?

11. Hva slags identiteter utvikler praksiskandidatene?

Uten at det vil være mulig å gå i dybden på dette spørsmålet, er det interessant å undersøke hva slags identiteter, eventuelt yrkesbilder, kandidatene utvikler mens de er i praksis. I hvilken grad ser praksiskandidatordningen ut til å sosialisere kandidatene til arbeid? Utvikler de tilhørighet til bedrift, arbeidsliv, eventuelt spesifikke arbeidstakerkategorier, eller ser de mer på seg selv som elever underlagt skolen og utdanningssystemet?

12. Hvordan foregår vurderingen?

Underveis i opplæringen og avslutningsvis ved avleggelse av kompetanseprøve vil det bli foretatt vurderinger av ungdommene. Vi ønsker å studere hvordan underveisvurdering og eventuell tilbakemelding foregår, både i fellesfagene og i programfagene. Videre ønsker vi å undersøke hvordan selve kompetanseprøven utformes og hvordan prøveavviklingen foregår, hvem som er ansvarlig for den, og hvordan den evalueres. Prøves kandidatene i forhold til en standard, og hvordan fastlegges i så fall denne? Vi vil også studere hvordan fellesfagene sluttvurderes.

13. Hvilke resultater ble oppnådd?

Var det mange som sluttet? Hva kjennetegnet de som sluttet? (Jf. kjennetegnene i punkt 3) Hvilke resultater oppnådde de unge på kompetanseprøven? Hvilke resultater oppnådde de unge i fellesfagene? Hvor mange oppnådde praksisbrev?

14. Jobb eller videre opplæring?

Hovedmålet med å ta utdanning er å kvalifisere seg for arbeidsmarkedet, og det endelige målet på om utdanningen har vært vellykket, kan være om de får jobb etter avsluttet utdanning. Det har vært argumentert med at ungdom som ikke har oppnådd fagbrev, men har kompetansebevis, ikke får innpass på arbeidsmarkedet. Når disse ungdommene er ferdige med utdanningen sin, er det derfor særlig interessant å undersøke hvordan de med praksisbrev vurderes av arbeidsgivere, om de er interessante for ansettelser, og hvilke eksisterende eller nye kategorier i arbeidslivet de eventuelt tilordnes. I ordningen er det lagt opp til at kandidatene etter godkjent praksisbrev også kan fortsette mot full yrkes- eller studiekompetanse. Vi ønsker å kartlegge i hvilken utstrekning kandidater benytter denne opsjonen for en to-trinns løsning og går direkte videre på et slikt løp. Dersom det er fagbrev de tar sikte på, vil det også være interessant å se i hvilken grad de i så fall søker ordinær lærekontrakt.

2.2 Metode og data

Med utgangspunkt i det presenterte perspektiv, har vi benyttet ulike metoder for å belyse problemstillingen og forskningsspørsmålene.

For å undersøke hva de ulike sentrale aktører har som målsetting med praksisbrevet, har vi gjennomført intervjuer med sentrale personer i Kunnskapsdepartementet, Utdanningsdirektoratet, partenes representanter i Samarbeidsrådet for yrkesopplæringen (SRY) og Utdanningsforbundet. Vi har videre intervjuet fylkesutdanningssjefene og fagopplæringslederne i de fire fylkene for å undersøke hvilken rolle de ulike fylkeskommunene har spilt i forbindelse med iverksettingen av forsøket i sitt fylke, og også for å kaste lys over læreplanprosessen. Vi har videre besøkt 4 skoler for å studere hvilken rolle skolene har spilt i prosjektet i ulike fylkeskommuner. Her har vi foretatt gruppeintervju

med elever og dessuten en vis grad av observasjon. Til slutt har vi besøkt 7 ulike bedrifter for å undersøke hvordan praksisbrevordningen fungerer i bedrift. Her har vi intervjuet bedriftens leder eller opplæringsansvarlig, samt praksisbrevkandidaten.

Vi har studert hvordan praksisbrevet og intensjonene med dette har vært presentert i offentlige dokumenter, samt studert og analysert forsøkslæreplanene i et utvalg av fag. Vi har også hatt tilgang på referatene fra møtene i arbeidsgruppa⁵. Av kvantitative undersøkelser har vi gjort en elevsurvey hvor alle praksisbrevkandidater har vært omfattet av en spørreundersøkelse om blant annet bakgrunnen for at de har valgt dette opplæringsløpet. Vi har i tillegg innhentet registerdata om blant annet elevenes karakterer og fravær på ungdomsskolen. Til slutt har vi gjort en fylkessurvey for å kartlegge utbredelsen av ulike ordninger for kompetanse på lavere nivå.

2.3 Rapportens disposisjon

I neste kapittel ser vi nærmere på den rollen aktører på sentralt nivå har spilt i utformingen av praksisbrevforsøket. Gjennom dokumentstudier og intervjuer viser vi hva disse har sagt, skrevet og ment og lagt premisser for hva praksisbrevet skal bli. I kapittel 4 presenterer vi en analyse av forsøkslæreplanene. Det femte kapitlet er viet fylkeskommunene. Gjennom intervjuer med sentrale personer undersøker vi deres rolle i og vurderinger av forsøket.

Kapittel 6 handler om implementeringen av forsøket på de videregående skolene, og våre informanter er elever, lærere og skoleledelse. I det sjuende kapitlet følger vi opp med å se på implementeringen av forsøket ute i bedriftene, og her har vi snakket med instruktører og praksisbrevkandidater.

I kapittel 8 presenterer vi analyser av en survey gjennomført blant praksisbrevkandidatene. Hensikten med surveyen har vært å beskrive denne gruppen unge mennesker sammenlignet med et utvalg yrkesfaglever.

Kapittel 9 presenterer vi resultater fra en spørreundersøkelse til fylkeskommunene hvor vi har kartlagt utbredelsen av praksisbrev, lære kandidatordningen og andre former for planlagte løp mot kompetanse på lavere nivå landet over.

I det tiende og siste kapitlet foretar vi en oppsummering og drøfting av hele rapporten

⁵ Dette skjedde imidlertid så sent i prosessen at vi i denne underveisrapporten i liten grad har hatt muligheter til å ta hensyn til disse.

3 Sentrale aktørers rolle og vurderinger

I kapittel 1 har vi beskrevet bakgrunnen for forslaget om et forsøk med et praksisbrev. Som første ledd i evalueringen har vi gjennom intervjuer undersøkt sentrale aktørers vurderinger av hva praksisbrevet skal være. Hensikten har vært å sette disse vurderingene i sammenheng med selve iverksettelsesprosessen. Dette er aktører som har stor innflytelse på retningen forsøket og en eventuell endelig ordning skal ta, og deres vurderinger er viktige for å forstå reformen og dens utfall.

Hvem er det vi har sett på som sentrale aktører i denne sammenheng? For det første Kunnskapsdepartementet som ansvarlig departement for å følge opp Stortingsvedtak og regjeringens arbeid med tiltak mot frafall i videregående opplæring. Dermed Utdanningsdirektoratet som under departementet har en sentral rolle for å drive fram prosessen. En ordning med praksisbrev vil berøre og relatere seg til fagopplæringen. Dermed vil en slik ordning være avhengig av oppslutning fra de sentrale parter i arbeidslivet, LO og NHO. Disse er representert både i Samarbeidsrådet for yrkesopplæringen (SRY) og de faglige råd. SRY har vært holdt løpende underrettet om forsøksordningen, men det er primært de faglige rådene som har vært sentrale gjennom at de har deltatt sammen med representanter for departementet og direktoratet, samt forsøksfylkene i arbeidsgruppa som har koordinert forsøket. Representanter for forsøksfylkene, og i særlig grad representanter for forsøksfylkene, og i særlig grad Rogaland og Vestfold, har også spilt en sentral rolle for iverksettingen av forsøket. Disse behandles i et eget kapittel om fylkene. Vi har i tillegg intervjuet en representant for Utdanningsforbundet, fordi forbundet er en helt sentral aktør i videregående opplæring.

Vi vil starte med å se nærmere på hvem utdanningsmyndighetene og noen av de andre sentrale aktører mener skal omfattes av en praksisbrevordning, og hva som skal være målet med den. Deretter vil vi ta for oss måten forsøksfagene ble valgt ut på og begrunnet, og de sentrale føringene som ble lagt på de senere fylkesvise prosessene med å utvikle læreplanene for disse, både i fellesfag og programfag. Gjennom dette ønsker vi å tegne et bilde av reformprosessens første fase.

3.1 Praksisbrevet - hvem er målgruppen og hva er målet?

Et sentralt spørsmål er hvem praksisbrevet er beregnet for, og hva målet med det skal være. Under henvisning til forslag fra GIVO-utvalget, meddelte regjeringen gjennom St meld 16 (2006-2007) at de som ledd i arbeidet med å bedre gjennomføringen i videregående opplæring, ville igangsette et forsøk med et eget og mindre omfattende opplæringsløp, som en videreutvikling og formalisering av lære kandidatordningen.

Stortingsmeldingen skriver:

”Å videreutvikle og formalisere lære kandidatordningen

I GIVO-rapporten er det forslag om at det utvikles et organisert, praksisbasert toårig løp, som etter fullført opplæring vil gi en sluttvurdering i form av et såkalt praksisbrev. Denne ordningen skal være en videreutvikling og formalisering av lære kandidatordningen. Forslaget innebærer at elever som har svake forutsetninger for å gjennomføre videregående opplæring med dagens krav, får mulighet til å skaffe seg formalisert kompetanse på et lavere nivå. Departementet er opptatt av at muligheten for å få opplæring som gir kompetanse på lavere nivå, skal kunne benyttes av flere enn det som er tilfellet i dag, uten at dette medfører reduserte læringsforventninger til grupper av elever.. En slik ordning bør eventuelt gjennomføres slik at det vil være lett å bygge videre på den oppnådde kompetansen til fullt fagbrev, enten med en gang eller etter at eleven har prøvd den oppnådde kompetansen i arbeidslivet. (St.meld. nr. 16 (2006-2007): s.84

Dette sitatet kan tolkes som at St.meld. nr 16 på linje med GIVO-utvalget så for seg at Lære kandidatordningen og praksisbrevet skulle rekruttere fra samme målgruppe, en målgruppe stortingsmeldingen beskrev som *”elever som har svake forutsetninger for å gjennomføre videregående opplæring med dagens krav, og som skal ha ”mulighet til å skaffe seg formalisert kompetanse på et lavere nivå”*. Det kan imidlertid også tolkes som at den skal utvides og åpne for flere mål ved at den *” skal kunne benyttes av flere enn det som er tilfellet i dag, uten at dette medfører reduserte læringsforventninger til grupper av elever” og ”gjennomføres slik at det vil være lett å bygge videre på den oppnådde kompetansen til fullt fagbrev..”*.

I løpet av de to-tre første møtene i arbeidsgruppen som departementet hadde nedsatt for å lede forsøket, blir mandatet avklart til at man skal etablere en forsøksordning med en formell, arbeidslivsrelevant kompetanse etter to år, lagt opp slik at kandidatene lett kan bygge videre til full kompetanse etter fire år. For å få til dette skal fellesfagene matte, norsk og samfunnsfag inkluderes i de to første årene, dvs. de som leder til praksisbrevet.

Målgruppen for forsøket defineres, men ikke veldig presis. I diskusjonen om mandatet konkluderes det med at målgruppen skal være de skoletrøtte, og det vises på veldig generelt grunnlag til forskningsrapporter om frafall. Det sies innledningsvis ikke noe om hva slags kapasiteter man vurderer disse til å ha, annet at det ligger implisitt i denne betegnelsen at man antar at skoletrøttheten legger begrensninger på hva de får til i dag.

En må gå ut fra at avklaringene av mandatet for arbeidsgruppen er i tråd med hva Kunnskapsdepartementet har hatt av vurderinger, men det ser ikke ut til at det på noe tidspunkt har vært større, prinsipielle uenigheter om de nevnte spørsmål mellom departementet og representantene for fylkene og partene.

I perioden etter at den departementsnedsatte arbeidsgruppen avklarte mandatet for forsøket våren 2007, og fram til sommeren 2009 ser det ut til å skje en glidning i vektlegging av mål, samt en viss presisering av hvem man mener skal være praksisbrevets målgruppe. Mens myndighetene ved forsøksprosjektes oppstart la vekt på at dette skulle være en videreutvikling av lære kandidatordningen, men lagt opp på en slik på måte at kandidatene enklest mulig skulle kunne fortsette til full kompetanse innen ordinær tid, dvs. fire år, vektlegges målet om at fleste mulig går videre stadig sterkere utover i perioden. Denne utviklingen skjer ikke minst som følge av henvisninger til erfaringer med prosjektet i de ulike fylkeskommunene. Fylkene og de faglige rådene viser til at vektleggingen av muligheten for å gå videre til fullt fagbrev er det som gir ordningen legitimitet blant foreldre, samt at det virker mindre stigmatiserende i forhold til de som deltar i forsøket. I pakt med dette blir målgruppen i stadig større grad knyttet til de som har kapasitet, men i dag ikke yter. Samtidig er det i arbeidsgruppen oppslutning om at praksisbrevet må være mer enn en videreutvikling av lære kandidatordningen. Den siste bør fortsatt bestå for de med aller største læringsproblemene.

Det siste synet fremføres også i en Stortingsproposisjon fra Finansdepartementet: "Etter endt opplæring skal kandidatene ha en formell og gjenkjennelig kompetanse som arbeidslivet etterspør. Kompetansemålene skal være delmål på vei til fullt fagbrev" (St.prp.nr.69, 2006-2007). I tråd med denne utviklingen presenterte KD ordningen slik på en spredningskonferanse om praksisbrevet i Oslo i september 2008: "Målgruppen er de som har forutsetninger for å gjennomføre, men trenger en mer praktisk opplæring enn 2+2 modellen" (KD 2008).. Karlsenutvalget formulerte seg på denne måten: "Siktemålet med utprøvingen er å få flere til å gjennomføre videregående opplæring og få fag- eller svennebrev gjennom en mer praktisk innrettet opplæring fra første år i videregående opplæring" (NOU 2008:18: 82). Et sentralt informantutsagn illustrerer dreiningen: "I dag er praksisbrevet i realiteten et alternativt gjennomføringsløp mot fullt fagbrev"

Vi har også sett på hvordan Utdanningsdirektoratet har presentert praksisbrevet på sine hjemmesider. De skriver: "Ordningen skal være en videreutvikling av lære kandidatordningen. Forslaget innebærer at elever som har svake forutsetninger for å gjennomføre videregående opplæring med dagens krav, får mulighet til å skaffe seg formalisert kompetanse på et lavere nivå" (Utdanningsdirektoratet 2008). Videre heter det at ordningen særlig er "rettet mot de som etter avsluttet grunnskole ønsker en mer praktisk opplæring og vil kunne ha nytte av å arbeide mot et nærmere mål enn fagbrev etter fire års opplæring" (Utdanningsdirektoratet 2008).

Dette kan tolkes slik at Utdanningsdirektoratet sier at hovedmålgruppen for praksisbrevet er ungdom som primært skal sikte mot en kompetanse under fullt fagbrev, og som skal ha et mål som ligger nærmere enn fire år frem i tid. Siste del av avsnittet over kan også tolkes slik at praksisbrevet er et delmål på veien til fagbrevet.

Denne presentasjonen på Utdanningsdirektoratets hjemmesider er viktig å ha med som en del av bakgrunnen for hvordan praksisbrevet forstås og oppfattes i skoleNorge, ettersom dette er den kilden store deler av skoleNorge forholder seg til. Det er derfor svært sannsynlig at disse formuleringene har bidratt til å forme en oppfatning av hva praksisbrevet er og hvem det er ment for. Forsøksfylkene har hatt tilgang til annen informasjon og har også bidratt til og deltatt i prosessen som har ført til dreiningen av mål og målgruppe for praksisbrevet.

Utdanningsmyndighetenes dreining fra å vurdere dette som en fortsettelse og videreutvikling av lærekandidatordningen, til å se det som en ordning beregnet på å få flere fram til full fag- og yrkeskompetanse bekreftes av sentrale representanter for KD. Det er ”underlyterne”, dvs. de som kan, men i dag ikke vil, man skal nå, ikke de som ikke klarer. En måte å forstå dette på, er at det har foregått både en mål- og målgruppeforskyvning gjennom prosessen, og at grunnlagsdokumentene peker i retning av at denne forskyvningen startet under igangsettingen av forsøket etter at St. meld. nr 16 (2006-2007) var behandlet i Stortinget. Praksisbrevet etter to år begrunnes primært med at de trenger et mer begrenset delmål på veien, samtidig som man også innser at ikke alle klarer hovedmålet med full kompetanse, og at praksisbrevet skal gi disse en formell og gjenkjennelig kompetanse. En annen fortolkning er at det alt fra starten var formulert flere mål med praksisbrevet og at målgruppen verken er eller kan være helt klar.

Intervjuene våre har vist at partene i arbeidslivet har sett på dette på litt ulikt vis. NHO var, anført av fagområder som har vanskelig for å rekruttere ungdom, i utgangspunktet veldig positive til forslag om praksisbrev som et mål i seg selv. Dette som et tiltak for å redusere frafall/bortvalg. Både for en bransje som bygg og anlegg, og for matindustrien, ble det framholdt at det også var behov for denne typen arbeidskraft, dvs. på nivået under fagarbeideren. LO reagerte annerledes. Her ble man engstelige for at arbeidsgiverne var ute etter å skaffe seg billig arbeidskraft og undergrave fagarbeidernivået, og deres lønns- og arbeidsvilkår. NHO, på sin side, har beroliget LO med at det ikke er det man er ute etter, og også sluttet seg til LOs formuleringer om at hovedmålet for de som velger praksisbrev skal være fullt fagbrev.

Utdanningsforbundet har, som de selv ser det, vært plassert på sidelinja i prosessen. De er ikke ansett som part i fag- og yrkesopplæringssystemet. I den grad de har synspunkter på dette, sammenfaller de imidlertid i stor grad med LOs.

Men også på det fylkeskommunale nivået finnes det aktører og etablerte praksiser for å løse bortvalgs-/frafallsproblemene, som etter hvert vil sette sitt preg på reformprosessen. Hvordan en målgruppeforskyvning etablert på sentralt nivå, vil innvirke på implementeringen lokalt, gjenstår å se.

Også når det gjelder vurderingene av ordningens mulige omfang er det imidlertid store sprik, som antyder at man tenker ganske ulikt om ordningen. I KD er man forsiktige med å bruke tallstørrelser. Man henviser til at tiden vil vise hvor omfattende ordningen blir. Likevel er man

ikke avvisende til å tenke seg dette som en hovedordning for de som ikke klarer å følge normalt løp. Totalt sett gjelder dette i dag rundt 30 prosent av årskullet. Om lag tre av ti oppnår ikke studie- eller yrkeskompetanse målt etter fem år, og slik har det vært siden innføringen av Reform 94 (SSB 2008). I St.meld. nr. 44 (2008-2009) *Utdanningslinja* heter det at ”*Departementet vil etablere praksisveien til yrkesutdanning som en videreføring av forsøket med praksisbrev*”. Det heter videre at man vil ”...utvikle praksisbrevet og etablere det som en praksisvei til fagbrev” (s.30). Utdanningsmyndighetene signaliserer dermed allerede nå at de vil sette mye inn på at ordningen blir en ordinær del av videregående yrkesfaglig opplæring. I tillegg til plassen dette har fått i Stortingsmeldingen, kommer at utdanningsministeren ved en rekke høve, ikke minst ved framleggelsen av meldingen, har framhevet satsingen på ”praksisveien” som regjeringens viktigste tiltak mot frafall i yrkesfagene. Som en kontrast til dette står LOs vurdering av dette som relativt begrenset ordning som skal omfatte noen få prosent av årskullene. I motsetning til hva utdanningsmyndighetene signaliserer, skal ikke dette – slik LO ser det – bli et alternativ til 2+2-ordningen, men en hjelp for en begrenset gruppe. Om denne vurderingen blir gjort til skamme, og det hele ”tar av”, antyder man i LO at man ikke lengre vil gi sin tilslutning til modellen. Ett av LOs vilkår er at praksisbrevordningen ikke blir søkbar; ungdom skal ikke kunne søke seg mot noe de oppfatter som en enklere vei. Dette har alle aktører på sentralt nivå sluttet seg til.

3.2 Utvelging av forsøksfagene

Måten fagene til forsøket ble plukket ut på, er også egnet til å si noe om hva sentrale aktører tenker seg. Flere av de sentrale aktørene vi har snakket med, gir uttrykk for at det var noe tilfeldig hvilke fag som ble valgt som de tre første forsøksfagene. Praksisbrevforsøket ble tatt opp i et fellesmøte mellom Samarbeidsrådet for fag- og yrkesopplæring (SRY) og de faglige rådene på slutten av 2006. Det ble spurt om noen av lederne for de faglige rådene vurderte dette som interessant for fag innenfor deres område. I utgangspunktet var det liten interesse for ordningen. Fire råd/programområder stilte seg likevel interessert i løpet av møtet; Bygg og Anlegg, Naturbruk, Restaurant og Mat, samt Teknikk og Industriell produksjon. De sistnevnte fulgte ikke opp, og de tre første programmene ble bedt om å plukke ut hvert sitt forsøksfag. I denne prosessen spilte ikke minst arbeidskraftsituasjonen og fagstrukturen i områdene inn. Antakelsen var at de bransjene med mest behov for arbeidskraft ville være mest positive. Det måtte også være plass til en kategori under fagarbeidernivå slik at praksisbrevkandidatene ikke ble oppfattet som konkurrenter til fagarbeiderne. Det siste var særlig viktig for LO. Fagene som ble valgt ut var tømrer, industriell matproduksjon og anleggsgartner. KD fikk tre fylker til å delta; Rogaland, som var positive i utgangspunktet, Vestfold som ble ansett å ha mye erfaring med tiltak for kompetanse på lavere nivå og Oslo, som representerte storbyproblematikk. De tre fylkeskommune fikk også ansvaret for å utvikle forsøkslæreplaner for hvert sitt fag. (Industriell matproduksjon i Oslo, tømrer i Vestfold og anleggsgartner i Rogaland).

Etter at forsøket ble satt i gang høsten 2007, har erfaringer fra fylkene gjort at en rekke nye forslag om prøvufag har kommet opp. Etter at KD på grunnlag av vurderinger fra de faglige rådene, hadde akseptert 13 nye prøvufag, ble det satt et foreløpig tak. Prosessen med å godkjenne nye fag ble gjort administrativt, og skjedde såpass raskt at enkelte aktører reagerte. I tillegg til utvidelsen av antall fag, ble det fra og med skoleåret 2008-2009 også åpnet for at samtlige fylkeskommuner kunne ta i bruk læreplanene og prøve ut ordningen.

3.3 Sentrale føringer på læreplanutviklingen

Selv om de tre forsøksfylkene fikk i oppgave å utvikle forsøkslæreplaner for praksisbrev, så har det blitt lagt klare føringer for dette arbeidet fra det sentrale nivået. Dette har skjedd på ulike måter. Dels har man behandlet prinsipielle spørsmål og avveininger i den sentralt nedsatte styrings- eller arbeidsgruppa for praksisbrevprosjektet. Denne gruppa består av representanter for KD, de tre faglige rådene som var med fra begynnelsen, de tre fylkeskommunene og Utdanningsdirektoratet. Fylkeskommunenes og opplæringsrådene har særlig bidratt med momenter som bør med ut fra hva arbeidslivet etterspør, mens KD og Utdanningsdirektoratet er autoritetene når det gjelder de mer prinsipielle spørsmål.

For det første ble det tidlig klart at det var et premiss fra KD at det skulle utvikles faste læreplaner for hvert av fagene. For å få praksisbrev innenfor et fag må kandidaten ha nådd alle målene i den definerte læreplanen. Dette for å gjøre planene gjenkjennelige for arbeidsgiverne. En person med praksisbrev i tømrerfaget skal ha tilegnet seg samme kunnskap og ferdigheter uansett hvor i landet praksisbrevet er tatt. En ordning med skreddersøm og individuelle opplæringsplaner er noe annet. For de som har behov for dette, fins lærekandidatordningen. De øvrige sentrale aktørene sluttet opp om disse premissene fra KD.

For KD har det også vært svært avgjørende at praksisbrevlæreplanene inneholder hele læreplanmål i yrkesfagene og at noen hele fellesfag var inkludert i læreplanene. Dessuten har det vært viktig at fellesfagene skulle være med også i de to første årene (praksisbrevet) og ikke utsettes til de to siste kandidatene må ta om de skal oppnå fullt fagbrev. Begrunnelsen for at fellesfagene måtte inngå i praksisbrevlæreplanene var hensynet til at praksisbrevkandidatene skulle kunne gå videre til fullt fagbrev. For å kunne gjøre dette etter avsluttet praksisbrev var det nødvendig at de unge hadde dokumentert hele mål innenfor yrkesfagene og hele fellesfag. Uten å ha gjort seg ferdig med noen hele fellesfag etter to år, ville det bli svært vanskelig å fullføre hele fagbrevutdanningen, inklusive alle fellesfagene i løpet av fire år. Flere av de sentrale aktørene vi har intervjuet var tydelige på at dette var et absolutt premiss fra KDs side, men som har blitt akseptert av både partene i arbeidslivet og fylkene.

Utdanningsdirektoratet har bidratt med å tilpasse forsøksplanene til den generelle læreplanmalen, men presiserer at selv om planene ligger på deres hjemmeside og i ordinær

læreplanmal, er de ikke godkjente læreplaner. De er utviklet i fylkeskommunene, og er deres planer.

De sentrale prinsippene for forsøkslæreplanene legger noen svært viktige føringer på forsøket. Prinsippene for fellesfagene gjør at praksisbrevet har fått et betydelig innslag av allmenne fag, dvs. hele læreplanen i både matematikk, norsk og samfunnsfag. "Praksisveien" er dermed blitt mer teoretisk enn de fleste hadde tenkt seg i utgangspunktet.

Flere av de sentrale aktørene har uttrykt sterke motforestillinger mot "teoretiseringen" av ordningen. Utdanningsmyndighetene har imidlertid oppnådd forståelse for at de mer prinsipielle grepene har vært nødvendige. Det avgjørende har vært at det er vanskelig å bygge videre på en halvveis gjennomført opplæring, dersom alle fellesfagene skyves framover i tid. Dessuten at det ikke er lett å dokumentere gjennomført opplæring dersom den ikke er konsistent med målene i den ordinære læreplanen. Alle aktører legger vekt på at yrkesretting av fellesfagene vil være helt avgjørende for at praksisbrevordningen skal lykkes.

4 Analyse av forsøksplaner for praksisbrevordningen

4.1 Problemstilling og utvalg av forsøksplaner for analyse

I dette kapitlet redegjøres det for resultatet av en kartlegging og analyse av oppbygning og innhold i forsøkslæreplaner for praksisbrevordningen. Analysen har sin forankring i prosjektets delproblemstilling 7 (jfr kap 2): *Hvordan er læreplanene komponert i forhold til tenkt fremtidig yrkesfunksjon og i forhold til den ordinære læreplanen i de respektive fagene?*

Forsøkslæreplanene for praksisbrevordningen er komponert med utgangspunkt i læreplanverket for Kunnskapsløftet (LK06). Forsøkslæreplanene er midlertidige og utarbeidet lokalt. Planene er ikke godkjente som fastsatte læreplaner av Utdanningsdirektoratet. Endelige læreplaner vil eventuelt bli utarbeidet når prosjektet er gjennomført dersom ordningen tas inn i tilbudsstrukturen⁶.

Ved hjelp av analyse av forsøksplanenes innhold og oppbygning i seks utvalgte fag er planene sammenlignet. Videre er forsøkslæreplanenes oppbygning og innhold sammenliknet med det tilsvarende i det ordinære læreplanverket for de seks utvalgte fagene. Blant annet er både fellesfagenes og programfagenes plass i praksisbrevordningen analysert, og sammenlignet med disse fagenes plass i de ordinære fagbrevutdanningene i de aktuelle fagene. I tillegg diskuteres uttalte intensjoner, premisser og forutsetninger for praksisbrevordningen med utgangspunkt i innholdet i planene.

I evalueringen er seks forsøksplaner valgt ut for analyse:

- Forsøkslæreplan for praksisbrev i salgsfaget
- Forsøkslæreplan for praksisbrev i rørleggerfaget
- Forsøkslæreplan for praksisbrev i platearbeiderfaget
- Forsøkslæreplan for praksisbrev i kokkfaget
- Forsøkslæreplan for praksisbrev i institusjonsfaget
- Forsøkslæreplan for praksisbrev i tømrerfaget

4.2 Beskrivelse av analytisk tilnærming

Analyse av læreplaners innhold kan gjøres på flere måter avhengig av hva formålet med analysen er. I denne sammenhengen er formålet å analysere innholdet i forsøksplanene i forhold til de ordinære planene. Dels gjøres dette for å få oversikt over forsøksplanenes innhold, og dels for å kunne si noe om forsøksplanenes utforming i henhold til intensjoner. Det betyr at analysen her kun omhandler intensjonene med praksisbrevordningen, og at

⁶ [www.://udir.no/Artikler/ Lareplaner/Praksisbrev---Lokale-forsokslareplaner](http://www.udir.no/Artikler/Lareplaner/Praksisbrev---Lokale-forsokslareplaner)

forsøksplanene og de ordinære planene blir behandlet som intensjonsdokumenter. Av dette følger det at det ikke lar seg gjøre å si noe om hvorvidt forsøksplanenes innhold blir fulgt opp eller realisert i opplæringen. Analysen av innholdet kan bidra til å belyse hva forsøksplanene i seks utvalgte fag inneholder og hvordan de er bygget opp. Analysen utgjør også et informasjonsgrunnlag for intervjuundersøkelsene i evalueringen av ordningen.

En velkjent tilnærming til analyser av læreplaner er Goodlads (1979) læreplanteoretiske begrepssystem. Hans teoretiske inndeling av læreplanvirkeligheten i tre typer fenomener kan være nyttig for analyseformål, og her vil det blant annet bli tatt utgangspunkt i deler av hans begrepssystem. Gundem (1990) har presisert Goodlads begrepssystem i tre typer fenomener som hører til læreplanvirkeligheten og som kan betraktes som læreplanens hva, hvorfor og hvordan (Gundem 1990).

- Lærerplanens HVA, som utgjør Goodlads substansielle område – læreplanens innhold i form av undervisningsmål, lærestoff, arbeidsmåter og læremidler, og anvisninger for evaluering.
- Læreplanens HVORFOR, som utgjør Goodlads sosiopolitiske område – læreplan i den samfunnsmessige sammenhengen, legitimering og intensjonalitet i forbindelse med læreplanutvikling, læreplanendring og innovasjon.
- Læreplanens HVORDAN, som utgjør Goodlads teknisk-profesjonelle område – menneskelige og materielle muligheter og ressurser, rammefaktorer, lærerrolle og lærerutdanning som er mer knyttet til lærerplan i praksis, iverksetting, implementering og realisering. (Gundem 1990:40)

En annen sentral tilnærming til læreplanarbeid og læreplanforståelse er Lundgrens (1981) bidrag. Han viser blant annet til at viktige elementer i lære- og fagplaner tradisjonelt sett har vært:

- formulering av mål for utdanning og undervisning
- valg og organisering av undervisningsinnhold
- valg av gode og effektive undervisningsmetoder
- valg av vurderingsopplegg

I læreplanverket for Kunnskapsløftet (LK06) som praksisbrevordningen er forankret i, er imidlertid Goodlads områder og Lundgrens elementer knyttet til organisering, innhold, og metoder tonet ned (Ulstrup Engelsen 2008: 26, Rønning m.fl. 2008). På den andre siden har mål for elevenes læring fått stor plass. Bakgrunnen for at læreplanene ble utformet på denne måten ligger i myndighetenes intensjoner med Kunnskapsløftet om å forsterke fokuset på elevenes læring. I tillegg skulle også lokalt nivå gis stor frihet i valg av organisering, innhold og arbeidsmåter for best mulig å tilpasse opplæringen til lokale forhold og egne elevgrupper (Stortingsmelding nr. 30 (2003-2004) *Kultur for læring*, Sandberg og Aasen 2008). Vurdering er omtalt i planverket gjennom beskrivelse av ordninger for sluttvurdering, samt med henvisninger til regelverk og forskrift til opplæringsloven.

På Utdanningsdirektoratets nettsider understrekes det at "Generell del, prinsipper for opplæringen og læreplanene for fag er grunnlaget for planlegging av opplæringen lokalt."

Videre heter det at læreplanene i fagene forutsetter at det konkrete innholdet i opplæringen, hvordan opplæringen skal organiseres og hvilke arbeidsmåter som skal brukes i opplæringen, bestemmes på lokalt nivå. Direktoratet viser også til at lokalt læreplanarbeid definerer blant annet:

- hvordan opplæringen skal organiseres
- hvilke arbeidsmåter som skal brukes i opplæringen
- fordeling av innhold mellom årstrinn i grunnskolen
- Skoleeier (kommune, fylkeskommune eller annen skoleeier) er ansvarlig for at opplæringen er i samsvar med lov og forskrift, herunder læreplaner.

Det vises også til at læreplanarbeidet er en prosess som dreier seg om å:

- lage konkrete og praktiske arbeidsdokumenter for opplæringen
- tydeliggjøre sammenhengen mellom den generelle delen av læreplanen, prinsipper for opplæringen og læreplanene for fag
- skape helhet i elevens opplæring ved å gjøre progresjon og sammenheng tydelig
- for grunnskolen vil det være en oppgave å fordele innhold mellom årstrinn
- definere hvilket innhold som skal knyttes til kompetansemålene
- tolke og konkretisere kompetansemålene slik at de kan være utgangspunkt for underveis- og sluttvurdering
- vurdere og konkretisere organisering, arbeidsmåter og metoder som er hensiktsmessige for at eleven skal nå kompetansemålene
- legge til rette for tilpasset opplæring og individuelle læringsløp
- legge til rette for hjem - skole samarbeid og sikre gjensidig kommunikasjon om elevens faglige og sosiale utvikling
- legge til rette for sammenheng og samarbeid mellom nivåene i grunnopplæringen (http://www.udir.no/templates/udir/TM_Artikkel.aspx?id=2125)

Direktoratet viser med andre ord til at store deler av læreplanens HVA og HVORDAN forutsettes definert på det lokale nivået, og at det er skoleeier som er ansvarlig for at dette skjer.

Dette innebærer at fokus for denne analysen i første rekke er konsentrert omkring Goodlads substansielle område (læreplanens HVA i de sentralt fastsatte læreplandokumentene) og Lundgrens punkter om formulering av mål for utdanning og undervisning, samt punkt om valg av vurderingsopplegg slik det fremgår i forsøksplanene og det ordinære planverket. Analysen omfatter ikke lokalt utarbeidede læreplaner. Læreplanenes HVORFOR er grundig beskrevet i kapittel 1. I dette kapitlet blir derfor kun noen hovedtrekk ved forsøkslæreplanenes HVORFOR trukket frem. På Utdanningsdirektoratets nettsider berøres også noen elementer som er knyttet til læreplanenes HVORDAN. Særlig handler dette om at det spesielle ved ordningen er vektlegging av praktisk opplæring, og at arbeidet med opplæringen i fellesfagene skal være yrkesrettet.

4.3 Kontekstuell ramme – kort om forsøkslæreplanenes HVORFOR

Lærerplanens HVORFOR handler om å se læreplaner i en samfunnsmessig sammenheng. Det er blant annet et spørsmål om hvordan planene er forklart og legitimert. I tråd med Goodlad (1979) og Gundem (1990) understreker Engelsen (2008:16) at ”Enhver læreplan må bli forstått i lys av sin samtids samfunnsmessige situasjon”. I denne sammenhengen innebærer det en beskrivelse av og orientering om hvilke kontekstuelle føringer forsøksplanene for ordningen med praksisbrevkandidater befinner seg innenfor. I første omgang tas det her utgangspunkt i Utdanningsdirektoratets beskrivelse av bakgrunnen for forsøket med praksisbrev⁷.

Kunnskapsdepartementet nedsatte i januar 2006 en arbeidsgruppe som skulle vurdere tiltak for å bedre gjennomføringen i videregående opplæring. Utgangspunktet for oppdraget var et betydelig og vedvarende frafall i videregående opplæring der gjennomføringen er særlig lav på yrkesfaglige studieretninger.

Et av tiltakene som arbeidsgruppen (Tiltak for bedre gjennomføring i videregående opplæring 2006 KD) foreslo var å utvikle et organisert, praksisbasert toårig løp som etter fullført opplæring skulle gi en sluttvurdering i form av et såkalt praksisbrev. Ordningen skulle være en videreutvikling av lære kandidatordningen. Forslaget innebar at elever som har svake forutsetninger for å gjennomføre videregående opplæring med dagens krav, får mulighet til å skaffe seg formalisert kompetanse på et lavere nivå.

I St. meld nr. 16. (2006-2007). '*...og ingen sto igjen. Tidlig innsats for tidlig læring*'(s.84), ble forslaget fulgt opp og departementet bestemte at det innenfor rammen av dagens regelverk;

- *i samarbeid med arbeidslivets parter, konkretiseres noen eksempler på grunnkompetanse som kan bli tilbudt i lærebedrifter, og som vil bli etterspurt i arbeidslivet*
- *prøve ut noen eksempler i noen fylkeskommuner i samarbeid med arbeidslivets parter*
- *på grunnlag av utprøving ta stilling til om slike ordninger skal bli innført mer permanent og i en bredere skala*

Forsøksprosjektet 2007-2009

For å prøve ut ordningen ble det etablert et forsøksprosjekt innenfor anleggsgartnerfaget, industriell matproduksjonsfaget og tømrerfaget. Forsøksprosjektet startet opp i disse tre fagene i Oslo, Rogaland og Vestfold høsten 2007. Fra høsten 2008 ble det mulig å legge til rette for opplæringen i tråd med forsøket også i andre fylkeskommuner og i andre fag. Per våren 2009 er ordningen utvidet med 16 fag i flere fylker.

⁷

http://udir.no/templates/udir/TM_Artikkel.aspx?id=2984)

Opplæringen til praksisbrev følger i hovedsak lov og forskriftsbestemmelser for lære kandidater. Dette innebærer bl.a. at lærebedriften må godkjennes, det skal tegnes en opplæringskontrakt som skal godkjennes, kandidaten får rettigheter og plikter som en ansatt i bedriften osv.

Opplæringen skjer med utgangspunkt i egne læreplaner særlig utarbeidet for forsøket. Disse læreplanene tar utgangspunkt i kompetanseplattformen og kompetansemål fra læreplanen for faget. Utdanningsdirektoratet viser til at kompetansemålene i disse særlig utarbeidede læreplanene er tilpasset det som er rimelig å legge til grunn for to års opplæring. I tillegg skal kandidatene ha opplæring i de ordinære fellesfagene for yrkesfagopplæringen i norsk, matematikk og samfunnsfag. Opplæringen i disse fagene skal yrkesrettes. Opplæringen avsluttes med en kompetanseprøve og det utstedes kompetansebrev som dokumenterer kompetansen som er oppnådd.

Det vises til at det spesielle med ordningen er at den tilrettelegger opplæringen med vekt på praktisk opplæring de første årene og gir en mulighet til å avlegge en prøve etter to års opplæring. Etter disse to årene skal kandidaten kunne oppnå og få dokumentert en yrkeskompetanse som arbeidslivet vil kunne nyttegjøre seg. Kandidaten skal etter denne prøven kunne fortsette opplæringen og oppnå full kompetanse innen faget i løpet av ordinær opplæringstid i videregående opplæring. Ordningen er i utgangspunktet åpen for alle, men er særlig rettet mot de som etter avsluttet grunnskole ønsker en mer praktisk opplæring og vil kunne ha nytte av å arbeide mot et nærmere mål enn fagbrev etter fire års opplæring.

4.3.1 Premisser og målgruppe for praksisbrevordningen

En analyse av innholdet i forsøksplanene for praksisbrevordningen vil måtte ha sitt utgangspunkt i dels premissene og dels målgruppen for det etablerte forsøket.

Utdanningsdirektoratets beskrivelse av praksisbrevordningen og forsøkslæreplanenes HVORFOR gjør det mulig å utlede noen sentrale premisser for ordningen:

- Opplæringen skal vektlegge praktisk opplæring og gi en mulighet til å avlegge en prøve etter to år.
- Etter fullført toårig løp skal kandidaten oppnå og få dokumentert en yrkeskompetanse som arbeidslivet vil kunne nyttegjøre seg.
- I tillegg skal det være mulig for kandidaten å fullføre opplæringen, og oppnå full kompetanse på ordinær tid i det ordinære opplæringsløpet i videregående opplæring.
- Grunnlaget for utformingen av forsøksplaner ligger i det ordinære planverket for yrkesfagopplæringen.
- Kompetansemålene i de særlig utarbeidede forsøksplanene skal være tilpasset det som er rimelig å legge til grunn for to års arbeid.

Premissene for praksisbrevordningen omhandler hva opplæringen skal vektlegge, når det skal gjennomføres sluttvurdering og hva som skal dokumenteres etter to års arbeid. Kandidatene skal oppnå en yrkeskompetanse som arbeidslivet skal kunne nyttegjøre seg. I tillegg skal opplæringen også gi kandidatene en kompetanse som skal kunne innpasses og avkortes mot

den ordinære opplæringen, slik at de kan bygge videre mot full kompetanse på ordinær tid i den ordinære yrkesfagopplæringen.

Når det gjelder målgruppe så omtaler Utdanningsdirektoratet dette på to måter. For det første gjennom henvisning til det arbeidsgruppen for Tiltak for bedre gjennomføring i videregående opplæring foreslo i 2006. Ordningen skal imøtekomme behovene til ”..elever som har svake forutsetninger for å gjennomføre videregående opplæring med dagens krav..” begrunnelsen for dette er at denne elevgruppen skal få en reell mulighet til å skaffe seg formalisert kompetanse på et lavere nivå. For det andre vises det til at ordningen i utgangspunktet er åpen for alle ”..men er særlig rettet mot de som etter avsluttet grunnskole ønsker en mer praktisk opplæring..” Det vises også til at dette er elever som vil kunne ha nytte av å arbeide mot et nærmere mål enn fagbrev etter fire års opplæring.

Ordningen skal altså imøtekomme en rekke ambisjoner. Den skal svare på arbeidslivets behov for yrkeskompetente kandidater. Ordningens skal også ivareta det videregående opplæringssystemets struktur, logikk og innholds krav. Videre skal praksisbrevordningen i tillegg imøtekomme behovene til en målgruppe elever som er beskrevet på to ulike måter.

4.4 Innhold – forsøkslæreplanenes HVA

I det følgende presenteres oppbygningen av og innholdet i forsøksplanene for praksisbrevordningen. Analysen og kartleggingen av innholdet i planene følger i hovedsak hovedstrukturen i planene; formål, struktur og timetall, kompetansemål, grunnleggende ferdigheter og ordninger for vurdering. Først redegjøres det for forsøksplanenes oppbygning, så analysen av de seks utvalgte programfagplanene, til slutt redegjøres det for innholdet i planene for de gjeldende fellesfagene.

4.4.1 Forsøksplanenes oppbygning

Generelt sett er forsøksplanene bygget opp etter samme prinsipp som de ordinære planene for programfag på vg1, 2 og 3. En vesentlig forskjell er imidlertid at forsøksplanene inneholder utvalgte mål fra alle tre trinn innenfor det enkelte fagområde. Og at det er dette som utgjør grunnlaget for den toårige opplæringen. Forsøksplanene inneholder på samme måte som de ordinære planene; en beskrivelse av formål med faget, en beskrivelse av strukturen i faget, beskrivelse av felles programfag (på vg1 og 2) og hovedområder (på vg3), omtale av grunnleggende ferdigheter, kompetansemål, samt bestemmelser for sluttvurdering. De ordinære planene inneholder i tillegg en beskrivelse av fordelingen av timetall på programfagene på vg1 og 2. Dette er ikke omtalt i forsøksplanene. I forsøksplanene vises det også til hvilke fellesfag praksisbrevlevnene skal ha opplæring i. Det er ikke laget egne planer for fellesfagene for praksisbrevordningen. Praksisbrevkandidatene skal ha opplæring i fellesfagene norsk, matematikk og samfunnsfag etter samme planer som i det ordinære løpet.

På Utdanningsdirektoratets nettsider heter det imidlertid at opplæringen i disse fagene skal yrkesrettes.

Forsøksplanenes innholdsmessige struktur er altså basert på tre deler fellesfag (norsk, matematikk og samfunnsfag⁸), tre deler programfag (utdrag av kompetansemål fra utvalgte programfagplaner for vg1, vg2 og vg3). I tillegg inneholder forsøksplanene en tekst om hvordan grunnleggende ferdigheter er integrert i kompetansemålene for faget, slik de er beskrevet i de ordinære planene for de respektive programfag.

4.4.2 Formålsbeskrivelser

Læreplanen for hvert Utdanningsprogram/programfag på hvert trinn i de ordinære planene innledes med en beskrivelse av formålet med det respektive programfag. Det betyr at planverket for hver av de seks utvalgte fagene består av tre læreplaner, ett for hvert programfag på hvert årstrinn. Generelt kan formålstekstene i planene beskrives med at de inneholder omtale av formålet ved opplæringen knyttet til tre hovedelementer. 1) legitimering av faget, 2) formålet med opplæringen i form av å skulle bidra til kunnskap og kompetanse hos elev/lærling og 3) formålet med opplæringen i form av å skulle fremme yrkeskompetanse gjennom praktiske aktiviteter. Omtale av disse tre elementene er relativt lik for de tre årstrinnene i hvert fag, bortsett fra vektleggingen. Vektleggingen av kunnskap og kompetanse er størst første år, mindre neste år og minst det tredje året. Vektleggingen av yrkeskompetanse og yrkesutøvelse øker i omtalen på tilsvarende måte over de tre årstrinnene. Legitimeringen av fagene begynner som oftest med et mer generelt, overordnet perspektiv knyttet til generell samfunnsutvikling. I planene på vg2 og vg3 er legitimeringen av formålet med fagene mer bransjespesifikk.

Formålstekstene i planene for fagene i forsøksordningen følger i stor grad samme oppbygning. Gjennomgående kan formålet for forsøksplanene karakteriseres med to hovedformål. Faget skal gi 1) yrkeskompetanse og legge grunnlag for yrkesutøvelse gjennom praktiske aktiviteter og 2) bidra til, fremme, og utvikle en rekke kompetanser hos kandidaten. Hovedtyngden i formålsbeskrivelsene er lagt på yrkesutøvelse gjennom praktiske aktiviteter, noe som ikke er så rart i og med at forsøksplanenes formålstekster gjennomgående er identiske med fagenes ordinære planer for vg3.

Formålsbeskrivelsene i forsøksplanene vektlegger altså tilegnelsen av yrkeskompetanse gjennom praktisk aktivitet identisk med formålsbeskrivelsene for vg3 planene i de respektive fag.

⁸ Norsk 1206, Norsk vg2 yrkesfaglig utdanningsprogram, Matematikk vg1 Praktisk MAT 1001 og SAF 1001 Samfunnsfag i videregående opplæring

4.4.3 Struktur og timetall

Yrkesfaglig videregående opplæring består normalt av to år i skole og to år i bedrift, hvorav ett år verdiskaping (hovedmodellen). Det finnes noen yrkesfaglige utdanningsløp som avviker fra dette. Noen utdanningsløp blir avsluttet med vg3 i skole. Det finnes også yrkesfaglige utdanningsløp som har vg3 i skole før de avsluttes med verdiskaping i bedrift. Hvert trinn skal normalt ha en lengde på ett skoleår.

Fylkeskommunen kan i enkelte tilfeller godkjenne lærekontrakter som fastsetter at hele opplæringen, eller en større del av opplæringen enn det som følger av læreplanen, skal skje i bedrift, (i henhold til opplæringsloven § 3-3, 4. ledd). Dette innebærer at opplæring på vg1 og 2 som ordinært blir gitt i skole i stedet blir gitt i bedrift. Elever som tar vg2 eller vg1 og 2 i bedrift, skal likevel ha fellesfagene. Fylkeskommunen har ansvar for at den enkelte elev får opplæring i fellesfagene. Disse elevene har imidlertid fritak fra kroppsøving og fra prosjekt til fordypning. Dette er unntak fra hovedmodellen for den ordinære opplæringen som har flere elementer til felles med praksisbrevordningen, bortsett fra antall år. Unntaket viser at det finnes muligheter i systemet for å imøtekomme elever som ønsker eller trenger en annen inngang til videregående opplæring enn skole. Det nye elementet som følger av praksisbrevordningen ut fra dette ser i hovedsak ut til å være utformingen av forsøkslæreplanene, og halvering av tiden før en sluttvurdering med dokumentasjon av oppnådd kompetanse.

I dag er det 9 yrkesfaglige utdanningsprogram:

- utdanningsprogram for bygg- og anleggsteknikk
- utdanningsprogram for design og håndverk
- utdanningsprogram for elektrofag
- utdanningsprogram for helse- og sosialfag
- utdanningsprogram for medier og kommunikasjon
- utdanningsprogram for naturbruk
- utdanningsprogram for restaurant- og matfag
- utdanningsprogram for service og samferdsel
- utdanningsprogram for teknikk og industriell produksjon

Forsøksplanene som undersøkes her kommer fra fire av disse utdanningsprogrammene; utdanningsprogram for bygg- og anleggsteknikk, utdanningsprogram for restaurant- og matfag, utdanningsprogram for service og samferdsel, og utdanningsprogram for teknikk og industriell produksjon.

For å illustrere grunnstrukturen i de seks ordinære programfagene som studeres her, er fagene og innholdet på hvert årstrinn etter programfag og hovedområde satt opp i figur 4.1.

I de seks utvalgte forsøksplanene beskrives det en grunnstruktur som i hovedtrekk tilsvarer strukturen i de ordinære fagene. Antallet programfag eller hovedområder som er tatt med i

forsøksplanene harmonerer i hovedsak med det tilsvarende i de ordinære planene. Det finnes imidlertid to unntak. I forsøksplan for salgsfaget er programfaget *økonomi og administrasjon* på vg2 utelatt, og i forsøksplanen for platearbeiderfaget er programfaget *produksjon* på vg1 utelatt (kursiverte programfag i figur 4.1).

Figur 4.1 Hovedstruktur for seks utvalgte yrkesfag inndelt etter årstrinn, programfag og hovedområder

Trinn \ Fag	Vg1	Vg2	Vg3
Salgsfag	Service og samferdsel - Planlegging - Drift og oppfølging - Kommunikasjon og service	Salg service og sikkerhet - Sikkerhet - Markedsføring og salg <i>Økonomi og administrasjon</i>	Salgsfaget - Salgsforberedelse - Salg og oppfølging
Rørleggerfag	Bygg og anleggsteknikk - Produksjon - Tegning og bransjelære	Klima-, energi og miljøteknikk - Produksjon - Bransjelære	Rørleggerfaget - Sanitæranlegg - Vannbårne energianlegg - Sprinkelanlegg - Energigassanlegg - Bransjelære
Platearbeiderfag	Teknikk og industriell produksjon <i>Produksjon</i> - Tekniske tjenester - Dokumentasjon og kvalitet	Produksjons- og industriteknikk - Produksjon - Reparasjon og vedlikehold - Dokumentasjon og kvalitet	Platearbeiderfaget - Dokumentasjon, kvalitet og HMS - Platearbeid og produksjon
Kokkfag	Restaurant og matfag - Råstoff og produksjon - Kosthold og livsstil - Bransje, fag og miljø	Kokk og servitørfag - Råvarer og produksjon - Kosthold, ernæring og helse - Servering, bransje og miljø	Kokkfaget - Råvarer og produksjon - meny - Hygiene og kvalitetsstyring - Bransje, bedr og miljø
Institusjonskokkfag	Restaurant- og matfag - Råvare og produksjon - Kosthold og livsstil - Bransje, fag og miljø	Kokk og servitørfag - Råvarer og produksjon - Kosthold, ernæring og helse - Servering, bransje og miljø	Institusjonskokkfaget - Råvarer og produksjon - Kostplanlegging og spesialkost - Hygiene og kvalitetsstyring - Bransje, bedrift og miljø
Tømrerfag	Bygg og anleggsteknikk - Produksjon - Tegning og bransjelære	Byggteknisk - Produksjon - Bransjelære	Tømrerfaget - Produksjon - Bransjelære

Så langt kan det altså se ut til at nesten alle programfagene i de ordinære planene er representert i forsøksplanene. Det sies imidlertid ingenting i forsøksplanene om vektleggingen av de ulike programområdene fra de ordinære planene. I det videre skal vi også se at det finnes begrenset med timetallsbeskrivelser for elevenes opplæring i forsøksplanene.

For å få vitnemål som gir studie- eller yrkeskompetanse, må elever og lærlinger ha fullført og bestått ett av løpene (vg1, 2, 3 / opplæring i bedrift) med de krav til fagsammensetning og timeomfang som er fastsatt. I de ordinære læreplanene for programfagene og hovedområdene på vg1 og 2 oppgis det et bestemt timetall som angir det antallet timer (à 60 minutter) som elevene har krav på å få opplæring i. Det er en forutsetning at opplæringen i fellesfag og programfag på hvert årstrinn blir gitt slik det er fastsatt og i henhold til den enkelte læreplan. Fagene kan ikke deles opp i enheter av annet omfang enn det som er bestemt i læreplanene i fellesfag og felles programfag. Alle timetall er minstetimetall for elevene, dvs. timetall som skoleeier må tilby. Skoleeiere står imidlertid fritt til å tilby flere timer.

Totalt skal elever på vg1 og 2 som følger ordinært opplegg i yrkesfaglige utdanningsprogram ha 1963 timer opplæring over de to årene. 588 av disse timene skal gå til fellesfag som norsk, matematikk, naturfag, kroppsøving osv. 954 av timene skal over de to årene gå til opplæring i felles programfag fra eget programområde. I tillegg kommer prosjekt til fordypning der elevene i de yrkesfaglige utdanningsprogrammene i løpet av vg1 og 2 ordinært skal ha 421 timer⁹ (Vedlegg til rundskriv F-12-08: 47).

For vg3 i bedrift er det ikke oppgitt et bestemt timetall for opplæringen og det ser ut at dette er videreført i ordningen for praksisbrev. I forsøksplanene er det ikke oppgitt noe timetall for opplæringen i programfag i bedrift. For fellesfagene følges ordinære planer og ordinære timetall:

- Norsk 56 årstimer over to år (112 timer)
- Matematikk 84 årstimer over ett år
- Samfunnskunnskap 84 årstimer

Prosjekt til fordypning er ikke inkludert i praksisbrevordningen.

⁹ Timene i prosjekt til fordypning skal brukes

- enten til opplæring i kompetansemål fra vg3 innenfor eget utdanningsprogram, eller til opplæring i kompetansemål fra andre utdanningsprogram der dette er faglig relevant. Det skal utarbeides lokale læreplaner for dette.

- eller til relevante fellesfag fra vg3, til fellesfag i fremmedspråk eller til programfag fra studieforbereende utdanningsprogram. I disse tilfellene gjelder kompetansemål, timetall og vurderingsordninger for disse fagene slik dette er fastsatt i den enkelte læreplanen. (Vedlegg til rundskriv F-12-08: 47)

I lys av intensjonene med praksisbrevordningen som en yrkesorientert og praksisrettet opplæring kunne det vært interessant å undersøke forholdet mellom antallet timer beregnet på fellesfag og tiden estimert brukt i bedrift. Dette er det imidlertid vanskelig å få til, i og med at timetall for forholdet mellom opplæring og verdiskapning i bedrift ikke er fastsatt eller beskrevet. For å få en indikasjon på hvor stor andel av tiden til opplæring fellesfagene utgjør i forsøksordningen har vi forsøkt å beregne dette med utgangspunkt i fastsatt totaltimetall for opplæringen på vg1 og 2 i ordinær ordning i skole.

Figur 4.2 Timetallet for fellesfag innenfor praksisbrevordningen sett i forhold til ordinært fastsatt timetall for opplæring i vg1 og 2 i skole:

	Ordinær timetallsfordeling i yrkesfaglig utdanningsprogram	Antall oppgitte timer til opplæring i praksisbrevordningen etter to år
Fellesfag	588	280
Programfag	954	ukjent
Prosjekt til fordypning	421	0
Totalt	1963	ukjent

Figur 4.2 viser at antall timer til fellesfagene i praksisbrevordningen utgjør 14 prosent av opplæringen når vi sammenlikner med det totale timetallet for opplæring i vg1 og 2 i skole. Tilsvarende utgjør fellesfagene i ordinær opplæring 30 prosent av timetallet. Det er viktig her å merke seg at timetallet for fellesfag i den ordinære opplæringen omfatter flere fellesfag enn de tre som inngår i praksisbrevordningen.

Dette tyder på at i utformingen av forsøkslæreplanene for praksisbrevordningen har det å begrense antall fellesfag og således timetallet i fellesfagene vært en strategi for å imøtekomme intensjonene med ordningen. Hvor mye opplæring kandidatene innenfor ordningen skal ha i programfag er det imidlertid vanskelig å tallfeste ettersom dette ikke er oppgitt i forsøksplanene. Ansvar for ivaretagelsen av tid til opplæring i programfag er i så måte lagt til kandidatenes lærested, enten det er i bedrift eller skole. Dette harmonerer med ordinær opplæring i bedrift på vg3, bortsett fra at for kandidatene i praksisbrevordningen så gjelder dette for det toårige opplæringsopplegget.

4.4.4 Kompetansemål i programfag - omfang

Kompetansemålene utgjør selve kjernen i læreplanene. Det er kompetansemålene som beskriver hva det forventes at elevene/lærlingene skal kunne mestre etter endt opplæring.

Kartleggingen av kompetansemålene baserer seg i første omgang på en gjennomgang av forsøksplanenes kompetansemål. For det andre omfatter kartleggingen å se forsøksplanenes kompetansemål i forhold til de ordinære planenes kompetansemål. Dels handler dette om å

kartlegge omfanget av kompetansemål i antall relativt sett, hva slags mål det er snakk om og målenes innholdsmessige karakter.

Generelt sett viser kartleggingen av kompetansemålene i forsøksplanene at alle planene inneholder hele kompetansemål som er hentet fra de ordinære planene for programfag. Det vil si at forsøksplanene som er undersøkt ikke har kompetansemål som er brukket opp eller reformulert på en slik måte at de kan forstås som delmål i forhold til de ordinære planene.

I intensjonsbeskrivelsene med praksisbrevordningen defineres som nevnt både premisser for ordningen og målgruppen(e) for ordningen. Når det gjelder målgruppe så beskrives den som: "...elever som har svake forutsetninger for å gjennomføre videregående opplæring med dagens krav..." og "...de som etter avsluttet grunnskole ønsker en mer praktisk opplæring og vil kunne ha nytte av å arbeide mot et nærmere mål enn fagbrev etter fire års opplæring." ¹⁰ Når det gjelder premisser så er det tidligere pekt på at planene skal gi elevene en opplæring som skal tilfredsstillende følgende premisser:

- 1) Opplæringen skal vektlegge praktisk opplæring og gi en mulighet til å avlegge en prøve etter to år.
- 2) Etter fullført toårig løp skal kandidaten oppnå og få dokumentert en yrkeskompetanse som arbeidslivet vil kunne nyttiggjøre seg.
- 3) I tillegg skal det være mulig for kandidaten å fullføre opplæringen, og oppnå full kompetanse på ordinær tid i det ordinære opplæringsløpet i videregående opplæring.
- 4) Grunnlaget for utforming av forsøksplaner ligger i det ordinære planverket for yrkesfagopplæringen
- 5) Kompetansemålene i de særlig utarbeidede forsøkslæreplanene skal være tilpasset det som er rimelig å legge til grunn for to års arbeid.

Beskrivelsene av intensjonene, premissene og målgruppe gjør det interessant å se innholdet i forsøksplanene i forhold til de ordinære programplanene langs noen sentrale dimensjoner. Først, hva karakteriserer disse planene generelt? Så, hvordan er ønsket om en mer praktisk opplæring ivarettatt i forsøksplanene? Hva forstås som rimelig å legge til grunn for to års arbeid? Og til slutt, hva kan vi si om forventninger til elevers læring etter to år i praksisbrevordningen indikert gjennom forsøksplanenes innhold?

En måte å nærme seg dette på er å kartlegge omfanget av kompetansemål i planene. Antall kompetansemål kan gi en indikasjon på hva som er forventet læring innenfor et fagområde. Det er imidlertid viktig å merke seg her at antall mål kun i begrenset grad kan si noe om omfanget på forventninger til elevenes læring. Dels fordi ett kompetansemål kan være mer omfattende enn ett annet i læringsarbeid. Dels fordi ulike fag er strukturert forskjellig og fordi det teoretiske og praktiske omfanget vil kunne være ulikt. En avgrensning i kartleggingen her angår vurderinger av utvalget av kompetansemål ut fra et bransjespesifikt perspektiv. Det

¹⁰ http://udir.no/templates/udir/TM_Artikkel.aspx?id=2984 per 26. mars 2009

ligger ikke innenfor dette prosjektets ramme å vurdere forsøksplanenes kompetansemål sett i et bransjespesifikt perspektiv.

For å få et inntrykk av antall kompetansemål i forsøksplanene, så vel som i de ordinære planene har vi sett på totalt antall og gjennomsnittlig antall kompetansemål generelt. Totalt sett inneholder de seks forsøksplanene til sammen 243 kompetansemål. I gjennomsnitt vil det kunne tilsi om lag 40 kompetansemål i hver forsøksplan. De ordinære programplanene for de samme seks fag omfatter til sammen 549 kompetansemål. I gjennomsnitt vil det kunne tilsi om lag 91 kompetansemål per fag. Dette varierer imidlertid fra plan til plan.

For å kunne ta i betraktning spredning av kompetansemål har vi sammenliknet antall mål i forsøksplanene med antall mål i de ordinære planene. Tabell 4.1 viser at de ordinære planene for de seks utvalgte fagene har fra 81 (tømrerfag) til 102 (institusjonskokk) kompetansemål. Tilsvarende har de seks forsøksplanene fra 25 (salgsfag) til 55(kokkfag) kompetansemål. I forsøksplanene for kokkfag, rørleggerfag og institusjonskokkfag er det omkring 50 kompetansemål, mens i forsøksplanene for salgsfag og tømrerfag er det i underkant av 30 kompetansemål. Spredningen av antall mål i forsøksplanene er altså større i forsøksplanene enn i de ordinære planene.

Tabell 4.1 Totalt antall kompetansemål i forsøksplaner og ordinære planer for seks yrkesfag, antall

Fag	Totalt antall mål i 6 forsøksplaner	Totalt antall kompetansemål i 6 ordinære planer	Andel mål i Fp fra Op i prosent
Salgsfag	25	83	30
Rørleggerfag	49	85	58
Platearbeiderfag	37	100	37
Kokkfag	55	98	56
Institusjonskokkfag	48	102	47
Tømrerfag	29	81	44

*Fp og Op anvendes her som forkortelser for forsøksplaner og ordinære planer.

I og med at variasjonen mellom antall mål i forsøksplanene er større enn i de tilsvarende planene for den ordinære opplæringen kan det indikere at det er ulike oppfatninger mellom de ulike fagene om hva praksisbrevkandidatene skal lære.

Ved å sammenlikne totalt antall kompetansemål i de ordinære planene med totalt antall kompetansemål i forsøksplanene innenfor det enkelte fag oppgis det andelsmessige forholdet mellom fagene. Tabell 4.1 viser at det er variasjon i hvilken grad forsøksplanene omfatter de ordinære planenes kompetansemål innenfor det enkelte programfag. Forsøksplanene for rørlegger- og kokkefaget favner over halvparten av kompetansemålene i de respektive ordinære programplanene (hhv 58 og 56 prosent), mens fag som salgsfag, platearbeiderfag og

tømmerfag favner om lag en tredjedel av målene fra de ordinære programplanene (hhv 30, 37 og 36 prosent).

På den ene siden kan variasjonen i andel kompetansemål tatt fra de ordinære planene i forsøksplanene i mellom indikere at det har vært ulike oppfatninger hos dem som har utformet forsøksplanene om hvor omfattende innholdet i planene skal være. Ut fra dette kan det synes som om innholdet i forsøksplanene i liten grad er fastlagt etter felles prinsipper om et innholdsmessig omfang, nivå eller forventinger til kandidatenes læring.

På den andre siden kan de markante forskjellene mellom fagene i forsøksplanene også indikere at planene er laget med utgangspunkt i bransjespesifikk kjennskap til hva som kan forventes av elevene innenfor ordningen. Det kan tenkes at det er tatt hensyn her til hva som er nødvendig for å kunne oppfylle premisset om at elevene skal oppnå dokumentert kompetanse som yrkeslivet skal kunne nyttiggjøre seg innenfor det respektive fag.

4.4.5 Hvor kommer kompetansemålene fra?

I og med at praksisbrevordningen har som intensjon å være et praktisk orientert tilbud, er det interessant å studere hvilke mål fra de ordinære læreplanene på henholdsvis vg1, 2 og 3 som er valgt ut. I og med at opplæringen på de ulike trinnene i ordinært løp foregår dels i skole (vg1 og 2) og dels i bedrift (vg3) kan vi forvente at den praktiske orienteringen i opplæringen står sterkest spesielt det siste året med kompetansemål. Ut fra dette er det tenkelig at intensjonene med praksisbrevordningen som praktisk orientert i størst grad kan imøtekommes med et flertall av kompetansemål fra vg3. På den annen side er dette også et spørsmål om hvilke kompetansemål som er valgt ut fra vg1 og 2, om det er praktiske eller yrkesteoretiske mål. Dette siste blir tatt i betraktning under redegjørelsen for kompetansemålenes innholdsmessige omfang.

Det er her kartlagt hvor mange kompetansemål på hvert trinn forsøksplanene omfatter sett i forhold til antall kompetansemål på hvert trinn i de ordinære planene innenfor de respektive programfag. Tabell 4.2 viser at hvilke trinn i de ordinære planene kompetansemålene i forsøksplanene kommer fra varierer mellom fagene. I hovedsak har forsøksplanene flest kompetansemål fra programplaner for vg3. Antall vg3-mål varierer fra 9-24. I forhold til de ordinære planene utgjør antall mål i forsøksplanene om lag halvparten av målene på vg3 jevnt over.

Mål fra vg1 og 2 er i varierende grad inkludert i forsøksplanene. I tre av planene (kokkfaget, institusjonskokkfaget og tømrerfaget) er om lag halvparten av målene fra vg3, mens et likt antall mål er hentet fra vg1 og 2. Rørleggerfaget har flest mål fra vg2 (19) og vg3 (17) og færrest mål fra vg1 (13). Platearbeiderfaget er bygget opp på samme måte, med like mange mål fra vg2 og vg3 (15), og færrest mål fra vg1 (7). Salgsfaget har så å si like mange mål fra hvert trinn (vg1 8, vg2 8 og vg3 9).

Dette tyder på at de seks forsøksplanene har en målfordeling fra de ordinære planene som følger tre ”hovedmodeller”; 1) tilnærmelsesvis like mange mål fra hvert trinn, 2) to tredjedeler

Tabell 4.2 Antall og andel kompetansemål brukt i forsøksplanene fra de ordinære planenes kompetansemål, etter nivå

	Vg1 mål i Fp/Op		Vg2 mål i Fp/Op		Vg3 mål i Fp/Op	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Salgsfag	8/29	28	8/33	24	9/21	43
Rørleggerfag	13/20	65	19/32	59	17/33	52
Platearbeiderfag	7/34	21	15/38	39	15/28	54
Kokkfag	16/25	64	15/29	52	24/44	55
Institusjonskokkfag	13/25	52	12/33	36	23/44	52
Tømrerfag	8/20	40	6/28	21	13/33	45

*Fp og Op anvendes her som forkortelser for forsøksplaner og ordinære planer.

av målene kommer fra de ordinære planene fra vg2 og vg3, og 3) halvparten av målene kommer fra vg3, mens de to øvrige trinnene er representert med et likt antall mål.

Det kan legges til at det ikke ser ut til at antall mål på hvert trinn i de ordinære planene har virket styrende på antall mål i forsøksplanene.

I hovedsak kommer altså de fleste kompetansemålene i forsøksplanene fra vg3 i de ordinære planene. Dette tyder på at hensynet til det å ha praktisk orienterte planer er ivaretatt. I tillegg kan det å ha hovedtyngden av kompetansemål fra vg3 bidra til å sikre den yrkeskompetanse arbeidslivet vil kunne nyttiggjøre seg. På den andre siden kan det å ha mål fra vg3 innebære kompetansemål som legger til grunn et visst kompetansegrunnlag gitt en tenkt progresjon i opplæringsløpet. Dette vil kunne innebære at det å ha mange kompetansemål fra vg3 forutsetter både teoretisk og praktisk kompetanse. Likevel, det er klare forskjeller mellom fagenes forsøksplaner når det gjelder vektleggingen av kompetansemål fra de ulike trinnene i opplæringen og dette gjør det interessant å studere nærmere innholdsmessig hva slags type mål forsøksplanene omfatter.

4.4.6 Kompetansemål i programfag – praktisk eller teoretisk orientert?

I kompetansebaserte planer som LK06 er det ideelt sett flere grunnprinsipper som kan ses som førende for hvordan et enkelt kompetansemål bygges opp. Jessup (1991) og Burke (1994)

viser eksempelvis til at et kompetansemål består av tre elementer, et aktivt verb (som beskriver hva som skal gjøres), et objekt (som beskriver det som det skal gjøres noe med) og til slutt eventuelle betingelser for det som skal gjøres (som beskriver under hvilke forhold det som skal gjøres noe med gjøres). Jessup (1991:32) viser til følgende eksempel fra fagområdet ”catering” fra det engelske National Vocational Qualifications (NVQ) rammeverket.

<i>Active verb</i>	<i>Object</i>	<i>Conditions</i>
<i>Maintain</i>	<i>standards of hygiene</i>	<i>in food preparation areas</i>

Eksemplet viser at verbet (handlingen) står i en særstilling som signal for hva slags aktivitet det er som skal til for å imøtekomme målets ambisjon. Jessup viser også til at det med kompetansebaserte planer ofte følger en beskrivelse av målstruktur og et sett med kriterier for vurdering av måloppnåelse.

I og med at LK06 i hovedsak ikke kan sies å ha en uttalt målstruktur, og at det i liten grad finnes noe utarbeidet kriteriesett for vurdering av måloppnåelse¹¹ avgrenses analysen her til en rent eksplorativ tilnærming av kompetansemålenes innhold. I hovedsak innebærer dette at det her kartlegges hvilke verb kompetansemålene i forsøksplanene omfatter. Det er viktig å understreke at denne analysen ikke betrakter verbbruken i planverket som knyttet til en bestemt hierarkisk eller taksonomisk struktur. Det som imidlertid er gjort, er en kartlegging av verbbruk sett i forhold til særlig objektet, men også evt. situasjonsbetingelser i kompetansemålene etter hvor teoretisk- eller praktisk orientert de kan synes å være, avgrenset til hovedtyngden av kompetansemål representert i forsøksplanene.

Eksempelene under viser hvordan tre kompetansemål er definert som hhv. teoretisk og praktisk orienterte basert på dels verbet (handlingen), objektet for handlingen og betingelser for handling. Alle tre ledd i målformuleringene signaliserer orientering.

Eksempel på teoretisk orienterte mål kan være:

- Gjøre rede for gjeldende regelverk som regulerer personvern, helse, miljø og sikkerhet på arbeidsplassen (forsøksplan for salgsfaget)
- Gjøre greie for egenskapene til ulike energigasser (forsøksplan i rørleggerfaget).
- Bruke digitale verktøy til å regne ut energi- og næringsinnhold i måltid, og til å planlegge og sette sammen måltid i tråd med kravene fra helsestyresmaktene (forsøksplan for kokkfaget).

Eksempelene viser at handlingen er teoretisk orientert gjennom verbets karakter ”gjøre rede/greie for” og ”regne ut..planlegge og sette sammen...” og gjennom objektets og betingelsen forankring i teoretisk kunnskap eller informasjon.

¹¹ Utdanningsdirektoratets prosjekt Bedre vurderingspraksis er en utprøving av kjennetegn for måloppnåelse der ulike kriteriesett for vurdering av måloppnåelse i LK06 utredes. Utdanningsdirektoratet samarbeider med 77 lærersteder fordelt på alle fylker i en utprøving av kjennetegn på måloppnåelse i et utvalg fag. Utprøvingen avsluttes i juni 2009. Så langt er ikke yrkesfag en del av denne utprøvingen.

Eksempler på praktisk orienterte mål kan være:

- Bruke, rengjøre og utføre daglig vedlikehold av lokalet, redskaper og maskiner som blir brukt i opplæringen (forsøksplan for kokkfaget).
- Utføre stropping, anhukning, signalgiving og rigging (forsøksplan for tømmerfaget).
- Bearbeide stålplater, profiler og strukturelle rør i tråd med arbeidstegninger og spesifikasjoner (forsøksplan i platearbeiderfaget).

Eksempelene viser at handlingene er praktisk orienterte gjennom verbets karakter og objektene og betingelsene som er knyttet til en praktisk virkelighet. Det siste målet illustrerer også hvordan et praktisk orientert mål kan ha betingelser som forutsetter kunnskap av mer teoretisk art.

Undersøkelsen her er konsentrert om hovedtyngden av kompetansemål i forsøksplanene. Det innebærer at det tas utgangspunkt i de ordinære programplanene det er flest mål fra (j.fr. Tabell 4.2). For tre av forsøksplanene betyr det å kartlegge målene fra vg3, mens det for rørleggerfaget og platearbeiderfaget innebærer at å se på mål fra vg2 og 3. For kartleggingen av salgsfaget studeres kompetansemål fra alle tre programplaner. Figur 4.3 gir en oversikt over alle de verbene som er brukt i programfag med hovedtyngden av kompetansemål fra vg3.

Figur 4.3 Forsøksplaner med hovedtyngden av kompetansemål fra vg3

Fag	Verb	Teoretisk orienterte mål	Praktisk orienterte mål
Kokkfaget	rense, filetere, porsjonere, beine ut, stykke opp, bruke og sikre, utføre, fremme, foreta og produsere, lage, gjøre rede for og ta hensyn, tilberede og emballere, presentere, bruke, praktisere, følge, vaske og utføre, håndtere, drøfte	Få teoretisk orienterte mål Eksempel: -gjøre rede for de vanligste allergiske reaksjonene som kan følge av mat og drikke, og ta hensyn til dette i det daglige arbeidet	Klart flertall av praktisk orienterte mål: Eksempel: -rense, filetere og porsjonere fisk, beine ut og stykke opp kjøtt, vilt, fugl og fjærfe -følge gjeldende regelverk for helse, miljø og sikkerhet
Institusjon skokk faget	klargjøre, dele opp og porsjonere, bruke, foreta og produsere, lage, tilberede og anrette, emballere, tilby og servere, gjøre rede for, bruke, praktisere, utføre, vaske opp, håndtere, følge, drøfte, yte	Noen flere teoretisk orienterte mål. Eksempel: -gjøre rede for eventuell intoleranse og allergiske reaksjoner på grunn av råvarer, mat og drikke. -følge krav til bekledning og drøfte arbeidsantrekkets utforming med tanke på estetikk, hygiene, helse, miljø og sikkerhet	Klart flertall av praktisk orienterte mål. Eksempel: -bruke riktig utstyr og arbeidsteknikker -foreta porsjonsberegning og produsere retter etter oppskrifter
Tømrer faget	planlegge, utføre, dokumentere og vurdere, bygge, velge, tilvirke og bruke, montere og isolere, montere, ta vare på, dokumentere, utføre, lage, gjøre greie for	Få teoretisk orienterte mål Eksempel: -gjøre greie for gjeldende regelverk for avfallshåndtering	Klart flertall av praktisk orienterte mål. Eksempel: -montere og isolere viduer og dører og tette rundt dem -bygge nye utvendige og innvendige konstruksjoner av tre og stål

Figur 4.3 viser at det i planene for kokkfaget, institusjonsskokkfaget og tømrerfaget i stor grad brukes verb som signaliserer praktiske aktiviteter. Planene har få eller bare noen teoretisk orienterte mål og et klart flertall av praktisk orienterte mål. Når det er sagt så er det viktig å være klar over at det er en rekke av de praktisk orienterte målene som krever inngående kjennskap til yrkesteoriske temaer, eksempler på dette er temaer som ressursutnyttelse og økonomi, råvarers næringsinnhold, gjeldende regelverk på en rekke områder, prinsipper for ergonomi, ulike typer kvalitetssikringssystemer og tilsvarende.

Figur 4.4 Forsøksplaner med hovedtyngden av kompetansemål fra vg2 og 3

Fag	Verb	Teoretisk orienterte mål	Praktisk orienterte mål
Rørleggerfaget	velge, bruke, bearbeide, motta, håndtere, lagre, foreta, forklare, følge, utføre, lese, anvende, tegne, planlegge, bruke og vedlikeholde, bearbeide og bruke, feste, finne fram og bruke, vurdere, forebygge, håndtere, gjøre rede for, dokumentere	Flere teoretisk orienterte mål. Eksempel: -gjøre greie for egenskapene til ulike energigasser -drøfte hvor viktig det er med samhandling på arbeidsplassen -utføre arbeid på økonomisk og rasjonell måte og i henhold til yrkesetiske normer og regler	Klart flertall av praktisk orienterte mål: Eksempel: -feste ulike materialer i tre, gips, metall, lettbetong og betong -bruke arbeidsplattformer og stiger -montere enkle sprinkleranlegg med vann som slukkemiddel
Platearbeiderfaget	arbeide, klargjøre, stille inn, betjene, overvåke, velge, skjære, kutte, sage, stanse, lokke, forme, gjøre rede for, utføre stropping anhukning signalgiving, håndtere, velge og bruke, forklare, utføre, vurdere, registrere, utarbeide og foreslå, følge, registrere og foreslå, forklare, drøfte, velge, klargjøre, bearbeide, sette sammen	Flere teoretisk orienterte mål. Eksempel: -forklare hovedprinsipper i et kvalitetsikringssystem -håndtere oljer, kjemikalier og smøreutstyr og gjøre rede for bruksområder og egenskaper -gjøre rede for og utføre arbeidet i tråd med gjeldende krav til HMS	Flertall av praktisk orienterte mål. Eksempel: -bearbeide stålplater, profiler og strukturelle rør i tråd med arbeidstegninger og spesifikasjoner. -utføre stropping og anhukning i tråd med gjeldende regelverk -skjære, kutte, sage, stanse, lokke og forme etter arbeidstegninger

Figur 4.4 viser at det i planene for rørleggerfaget og platearbeiderfaget i stor grad brukes verb som signaliserer praktiske aktiviteter. Planene har flere teoretisk orienterte mål, men et flertall av praktisk orienterte mål. Også her er det viktig å være klar over at det er en rekke av de praktisk orienterte målene som krever inngående kunnskap om og kjennskap til en rekke yrkesteorietiske temaer, eksempler på dette er temaer som prinsipper for ergonomi, ulike typer kvalitetssikringssystemer, HMS, kildesortering og avfallshåndtering, samt arbeidstegninger og konstruksjon.

Figur 4.5 *Forsøksplaner med hovedtyngden av kompetansemål fra vg1, 2 og 3*

Fag	Verb	Teoretisk orienterte mål	Praktisk orienterte mål
Salgsfaget	Utarbeide, forklare, bruke, vurdere, beregne, gjøre rede for beskrive, kunne gi, avdekke, tilfredsstille, gjennomføre, lage, presentere, kommunisere muntlig og skriftlig, foreslå tiltak, yte service, utføre, ta ansvar, lage, planlegge, utføre, dokumentere service, gi informasjon, planlegge, gjennomføre, håndtere	Mange teoretisk orienterte mål Eksempel: -gjøre rede for egen bransje, bedriftenes organisering, personalpolitiske retningslinjer, forretningsplan og rammebetingelser. -bruke behovsteori og motivasjonsbegrepet til å avdekke og tilfredsstille kunders behov lage og presentere en markedsplan for en virksomhet	Knapt flertall av praktisk orienterte mål. Eksempel: -utarbeide en enkel forretningsplan i forbindelse med bedriftsetablering -gjennomføre et salg med aktiviteter før, under og etter et forbrukerkjøp -bruke systemer og rutiner for bestilling og mottaks- og dokumentkontroll

Figur 4.5 viser at det i planene for salgsfaget er mange teoretisk orienterte mål og kun et knapt flertall av praktisk orienterte mål. Kompetansemålene for salgsfaget i forsøksplanene bærer preg av at det forventes inngående kunnskap og kjennskap til en rekke yrkesteoriske forhold, eksempelvis forretningsplan, regelverk for markedsføring og salg, personvern og HMS, produktkunnskap, bransjekunnskap, forbrukerkunnskap, etiske retningslinjer og tilsvarende.

4.4.7 Oppsummering

Samlet sett viser kartleggingen av forsøksplanenes kompetansemål at innholdet varierer, både når det gjelder antall kompetansemål totalt sett og hvor hovedtyngden av kompetansemålene kommer fra når det gjelder trinn. Tre fag har flest mål fra vg3, to fag har flest mål fra vg2 og 3, mens ett fag har like mange mål fra alle tre trinnene. Når dette ses i forhold til anvendelsen av verb og i hvilken grad målene kan sies å være teoretisk eller praktisk orientert viser det seg også at dette varierer fra forsøksplan til forsøksplan. Planene for de tre fagene med en hovedtyngde av mål fra vg3 – har i minst grad teoretisk orienterte mål. Mens planen med kompetansemål fra alle tre trinn har i størst grad teoretisk orienterte mål. Uansett har alle planene et flertall av praktisk orienterte kompetansemål, men når det er sagt så ligger det i disse målene tydelige forventninger om inngående kjennskap til yrkesfagteoretiske emner og generelle bestemmelser som HMS, kvalitetssikringssystemer, avfallshåndtering og lignende.

I arbeidet med å kartlegge planenes innhold er det i tillegg lett å få et generelt inntrykk av at kompetansemål knyttet til HMS, digitale ferdigheter og håndtering av avfall har vært prioriterte områder i så og si alle forsøksplanene.

Variasjonene for utvalg av kompetansemål kan tyde på at bransjespesifikke hensyn er forsøkt ivarettatt. Det kan også tyde på at utvalget av mål er knyttet til premisset om å sikre elevene og arbeidslivet en yrkeskompetanse som er relevant.

4.4.8 Grunnleggende ferdigheter

I forsøksplanene for de seks utvalgte fagene vises det til de godkjente læreplanene for programfag vg1 og 2, samt 3 for informasjon om grunnleggende ferdigheter i det enkelte fag. Utdanningsdirektoratet beskriver ”De grunnleggende ferdighetene å kunne uttrykke seg muntlig og skriftlig, å kunne lese og regne og å kunne bruke digitale verktøy er integrert i kompetansemålene for det enkelte fag.” (www.udir.no).

For hvert programfag på hvert trinn er det altså utarbeidet beskrivelser av hva grunnleggende ferdigheter er i det respektive fag.

For planene til praksisbrevordningen betyr dette at de grunnleggende ferdighetene er integrert i de utvalgte kompetansemålene. Det er imidlertid et spørsmål om i hvilken grad de utvalgte målene i forsøksplanene åpner for arbeid med grunnleggende ferdigheter. Her er verbbruken i kompetansemålene i forsøksplanene kartlagt. Det vil si at det er lett etter mål der det eksplisitt uttales at det skal leses, skrives, uttrykkes muntlig og skriftlig, regnes og brukes digitale verktøy. I tillegg er det på tilsvarende måte som ved kartleggingen av innholdet i kompetansemålene og i tråd med Jessup (1991) sett nærmere på objektet og betingelsene som kompetansemålene beskriver.

Kartleggingen viser (figur 4.6) at samtlige seks forsøksplaner omfatter mål som gir gode muligheter for å arbeide med grunnleggende ferdigheter. Det er imidlertid få mål som gjennomgående signaliserer dette via eksplisitt verbbruk. Det er i første rekke objektene og betingelsene ved målformuleringene som angir muligheter for å arbeide med de ulike grunnleggende ferdighetene. Dette betyr at arbeid med grunnleggende ferdigheter i hovedsak er angitt indirekte i målene og dermed krever ekstra oppmerksomhet. Dette kan nok til en viss grad anses som et generelt trekk som også går igjen i de ordinære læreplanene for de seks utvalgte fagene. Likevel, ved en sammenlikning av mål som er plukket ut med de gjenstående målene, kan det se ut til at det er flere kompetansemål som mer eksplisitt uttrykker arbeid med grunnleggende ferdigheter i de ordinære planene enn i forsøksplanene. Dette er ofte mål som leder til aktiviteter som kan betraktes som mer teoretiske eller ”skolske”.

Figur 4.6 Kartlegging av mål for grunnleggende ferdigheter i forsøkslæreplaner i seks fag

Fag	Verbbruk målene i forsøksplanene	Kompetansemål med klare grf
Salgsfaget	utarbeide, forklare , bruke, vurdere, beregne , bruke, gjøre rede for, beskrive , kunne gi, bruke, avdekke, tilfredsstille, gjennomføre, lage, presentere , kommunisere muntlig og skriftlig , foreslå tiltak, bruke, yte service, utføre, ta ansvar, lage, bruke, gjøre rede for, planlegge, utføre, dokumentere, yte service, gi informasjon , planlegge, gjennomføre, håndtere	Fp har mange muligheter for arbeid med grf. Eksempler er: -Utarbeide en enkel forretningsplan i forbindelse med bedriftsetablering (skrive/lese). -Vurdere faktorer som har betydning for prisfastsettelse og beregne pris på produkter og tjenester (regne). -Lage og presentere en markedsplan for en virksomhet (uttrykke seg muntlig og skriftlig) -Bruke IKT som redskap i salgssituasjoner (digitale ferdigheter)
Rørlegger faget	Velge, bruke, bearbeide, motta, håndtere, lagre, foreta, forklare, følge, utføre, bruke, lese , anvende, tegne, planlegge, utføre, bruke og vedlikeholde, følge, bearbeide og bruke, feste, finne fram og bruke, vurdere utføre, forebygge, utføre, håndtere, lese anvende, gjøre rede for, utføre, dokumentere, regne , montere, skjøte, utføre, utføre, bøye, montere, montere, gjøre greie for, montere, velge, bruke, utføre, bruke. gjøre greie for, drøfte	Fp har flere muligheter for arbeid med grf. Eksempler er: -Bruke enkle måleverktøy knyttet til arbeidsoppgaver innen bygg- og anleggsteknikk (regne) -Lese og anvende beskrivelser som er relevante for utføring av eget arbeid (lese) -Gjøre rede for aktuelle lover og forskrifter og utføre arbeidet i henhold til disse (uttrykke seg muntlig og skriftlig)
Platearbeider faget	Bruke, foreta, velge, forstå og følge, søke, vise, vurdere, arbeide, klargjøre, stille inn, betjene, overvåke, velge, skjære, kutte, sage, stanse, lokke, forme, gjøre rede for, utføre, stropping, anhukning, signalgiving, håndtere, gjøre rede for , velge og bruke, bruke, forklare , utføre, vurdere, registrere, utarbeide og foreslå, følge, registrere og foreslå, forklare , utføre, bruke, drøfte , utføre, gjøre rede for og utføre, velge, klargjøre, bearbeide, utføre, bruke, sette sammen	Fp har mange muligheter for å arbeide med grf. Eksempler er: -Forklare hovedprinsippene i bedriftens kvalitets-sikringssystem (uttrykke seg muntlig og skriftlig) -Bruke måleverktøy og vurdere måleresultater (regne) -Forstå og følge tegninger og skjemaer som skal brukes i produksjon og vedlikehold (lese) -Bruke digitale verktøy til å utarbeide 2- og 3- dimensjonale tegninger (bruke digitale verktøy, regne, lese)
Kokkfaget	vurdere og bruke, følge, justere, regne , sette sammen og lage, oppbevare og emballere, praktisere, gjøre greie for , bruke, rengjøre, og utføre, klargjøre, omsette og servere, lage, bruke og regne , planlegge, sette sammen, planlegge og lage, forstå og bruke, greie ut , praktisere, håndtere, kvalitetsvurdere, oppbevare, behandle, bearbeide, bruke, praktisere, gjøre rede for , lage, bruke, klargjøre og foreta, gjøre rede for , følge, drøfte , bruke, gjøre valg, praktisere, rense, filetere, porsjonere, beine ut, stykke opp, bruke og sikre, utføre, fremme, foreta og produsere, lage, gjøre rede for og ta hensyn, tilberede og emballere, presentere , bruke, praktisere, utføre, følge, vaske og utføre, håndtere, følge, drøfte , utføre, bruke, gjøre rede for	Fp har mange muligheter for å arbeide med grf. Eksempler er: -Følge og justere resepter og regne ut mengder og kostnader (lese, regne) -Bruke digitale verktøy for å regne ut energi- og næringsinnhold i måltid, og til å planlegge og sette sammen måltid i tråd med kravene fra helsemyndigheter (bruke digitale verktøy, regne) -Forstå og bruke relevante faguttrykk som blir brukt i restaurant og matbransjene. (uttrykke seg muntlig og skriftlig.) -Gjøre rede for forebygging av matbårne sykdommer og drøfte konsekvenser av dårlig hygiene (uttrykke seg muntlig og skriftlig, lese)

Institusjons kokkfaget	Vurdere, sette sammen og lage, oppbevare og emballere, praktisere, bruke, rengjøre og utføre, lage, planlegge, forstå og bruke, gjøre rede for , praktisere, håndtere, bruke, tilberede og presentere , praktisere, lage, bruke, forberede, gjøre rede for , følge, bruke, gjøre valg, praktisere, klargjøre, dele opp og porsjonere, bruke, foreta og produsere, lage, tilberede og anrette, tilberede og emballere, tilby og servere, gjøre rede for , bruke, praktisere, utføre, vaske opp, håndtere, følge, følge, utføre, yte, bruke	Fp har flere muligheter for arbeid med grf. Eksempler er: -Bruke relevante faguttrykk (uttrykke seg muntlig og skriftlig) -Foreta porsjonsberegning og produsere retter etter oppskrifter (regne, lese) -Bruke digitalt utstyr i arbeidet (bruke digitale verktøy)
Tømrer faget	velge, bruke og bearbeide, motta, håndtere, lagre, foreta og utføre, lese , forstå og følge, tegne, utføre stropping, anhukning, signalgiving og rigging, bruke, håndtere, gi, gjøre rede for, planlegge, utføre, dokumentere og vurdere, bygge, velge, tilverke og bruke, montere og isolere, montere, ta vare på, dokumentere, utføre, lage, gjøre greie for	Fp har flere muligheter for arbeid med grf. Eksempler er: -Lese, forstå og følge enkle tegninger som skal brukes i produksjon og vedlikeholdsoppgaver innen bygg og anleggsteknikk (lese) -Gjøre rede for saksgang i enkel byggesak (uttrykke seg muntlig og skriftlig)

Omtale av de ulike grunnleggende ferdighetene i forsøksplanene varierer, flere av planene ser ut til i større grad å vektlegge *å kunne uttrykke seg muntlig og skriftlig* frem for andre ferdigheter. Eksempelvis er det en plan som ikke har mål knyttet til *det å bruke digitale verktøy*, mens andre betoner dette sterkt.

I kartleggingen av kompetansemålenes innhold synliggjøres det at mange av målene i forsøksplanene forutsetter inngående kjennskap og kunnskap om regelverk, kvalitetssikrings-systemer, retningslinjer gitt av myndigheter og lignende. Dette krever etter all sannsynlighet bruk av flere av de grunnleggende ferdighetene uten at dette er veldig tydeliggjort i planverket, eksempelvis lesing av dokumenter eller faglitteratur på de gjeldende felt.

4.4.9 Vurdering

Vurdering i praksisbrevordningen er beskrevet avslutningsvis i forsøksplanene for programfagene med bestemmelser for sluttvurdering. Sluttvurderingen av kandidatenes opplæring i kompetansemålene fra programområdene skal gjennomføres som en praktisk tverrfaglig prøve på inntil fem timer.

I tillegg skal kandidatene sluttvurderes i fellesfagene på ordinært vis.

Praksisbrevkandidatene skal ha standpunktvurdering i fellesfagene over to år. Videre kan de trekkes til eksamen i et av fellesfagene.

For øvrig gjelder de generelle bestemmelsene for vurdering fastsatt i forskrift til opplæringsloven.

Figur 4.7 *Oversikt over ordinær vurderingsordning for sluttvurdering i fellesfag*

	Elever			Privatister	
	Type eksamens fag	Type eksamens ordning	Stand punkt vurdering	Type eksamens fag	Type eksamens ordning
Norsk	Trekkfag	Skriftlig og/eller muntlig	Ja	Obligatorisk	Skriftlig og muntlig
Samfunnsfag	Trekkfag	Muntlig	Ja	Obligatorisk	Muntlig
Matematikk	Trekkfag	Skriftlig eller muntlig	Ja	Obligatorisk	Skriftlig

Kilde: www.udir.no/grep

4.5 Fellesfag

I forsøksplanene for praksisbrevordningen vises det til at elevene innenfor ordningen skal ha opplæring i tre fellesfag etter ordinære planer i sin helhet. Dette utgjør 280 timer i løpet av de to årene. I og med at praksisbrevkandidatene skal følge ordinære opplæring i tre fellesfag tas disse planene nærmere i betraktning her. I beskrivelsen av praksisbrev ordningen på Utdanningsdirektoratets sider heter det at opplæringen i disse fagene skal yrkesrettes.

4.5.1 Norsk

Læreplan for Norsk er felles for vg1 studieforberedende og vg2 yrkesfaglige

utdanningsprogram: Kompetansemålene er bygget opp omkring fire hovedområder, muntlige tekster, skriftlige tekster, sammensatte tekster og språk og kultur. Planen omfatter beskrivelse av hovedområdene og påfølgende kompetansemål innenfor hvert hovedområde. Eksempler på kompetansemål er:

- bruke kunnskap om språk og tekst i utforskende og vurderende samtaler om litteratur ut fra egen opplevelse
- tolke og reflektere over innhold, form og formål i et representativt utvalg samtidstekster, skjønnlitteratur og sakprosa på bokmål og nynorsk og i oversettelse fra samisk
- gjøre rede for et bredt register av språklige virkemidler og forklare hvilken funksjon de har
- bruke et bredt register av språklige virkemidler i egen skriving, i skjønnlitteratur og sakprosa, på bokmål og nynorsk
- vurdere fortellemåter og verdier i et representativt utvalg samtidstekster sammenlignet med tekster fra norrøn og samisk litteratur, myter og folkediktning fra flere land
- gjøre rede for likheter og forskjeller mellom de nordiske språkene og mellom norrønt og moderne norsk språk

- forklare grammatiske særtrekk ved norsk språk, sammenlignet med andre språk

Norskfagets plan som skal brukes i opplæringen i praksisbrevordningen legger klare føringer for teoretisk orienterte handlinger og for å nå oppsatte kompetansemål. Elevene skal i stor grad tolke og reflektere, vurdere, gjøre rede for og forklare med utgangspunkt i ulike former for litteratur, kunnskap om språklige virkemidler, kunnskap om nordiske språk og grammatikk. Planen har flere kompetansemål der det kan synes mulig å yrkesrette i en viss grad, det er imidlertid også en rekke kompetansemål der dette kan synes som en utfordring.

4.5.2 Matematikk

Matematikk praktisk, vg1 yrkesfaglige utdanningsprogram (Vg 1 P):

Matematikk for vg1 yrkesfaglig utdanningsprogram er inndelt i fem hovedområder; tall og algebra, geometri, statistikk sannsynlighet og kombinatorikk, funksjoner og økonomi. I beskrivelsen av utdanningsprogrammet heter det at yrkesfagelever skal ha tre femdelar av læreplanen i vg1 P : hovedområdene tall og algebra, geometri, økonomi¹².

Eksempler på kompetansemål er:

- gjøre overslag over svar, rekne praktiske oppgaver, med og utan tekniske hjelpemiddel, og vurdere kor rimelege resultata er
- tolke, tilarbeide, vurdere og diskutere det matematiske innhaldet i skriftlege, munnlege og grafiske framstillingar
- behandle proposjonale og omvendt proposjonale storleikar i praktiske samanhengar
- bruke formlikskap og Pytagoras' setning til berekningar og i praktisk arbeid
- løyse praktiske problem som gjeld lengd, vinkel, areal og volum
- tolke og framstille arbeidsteikningar, kart, skisser og perspektivteikningar knytte til yrkesliv, kunst og arkitektur
- rekne med prisindeks, kroneverdi, reallønn og nominell lønn
- berekne skatt og avgifter
- undersøkje og vurdere forbruk og ulike høve til lån og sparing ved hjelp av nettbaserte forbrukarkalkulatorar

Matematikkplanen som skal brukes i opplæringen av praksisbrevkandidatene omfatter et bredt spekter av kompetansemål. Flere av kompetansemålene har en klar forankring i den virkeligheten kandidatene kan tenkes å befinne seg i. Planen har klare eksempler på kompetansemål som lar seg tydeliggjøre gjennom yrkesrettet opplæring. I tillegg finnes det også eksempler på kompetansemål her som delvis overlapper eller kan være med å styrke arbeidet med utvalgte kompetansemål fra programplanene i fagene. Det ser ut til at det finnes gode muligheter for å drive opplæring innenfor denne rammen som kan fungere hensiktsmessig overfor praksisbrevordningens intensjon og målgruppe.

¹² http://www.udir.no/templates/udir/TM_Fag.aspx?id=2521&fagid=280843 per 26. mars 2009

4.5.3 Samfunnsfag

Fellesfaget samfunnsfag for vg1 og 2 i videregående opplæring omfatter syv hovedområder; historie, geografi, samfunnskunnskap, individ og samfunn, arbeids- og næringsliv, politikk og demokrati, kultur, internasjonale forhold.

Eksempler på kompetansemål er:

- forklare kvifor kjønnsroller varierer mellom samfunn og kulturar og diskutere kvifor kjønnsrollene endrar seg over tid
- rekne ut inntekter, planleggje pengeforbruk i ein familie ved å bruke ulike verktøy og vurdere korleis sparing og låneopptak påverkar personleg økonomi
- drøfte rettane ein har som forbrukar og diskutere forbrukaren sitt etiske ansvar
- bruke digitale verktøy til å finne informasjon om omfanget av kriminalitet i Noreg, grunngje kvifor samfunnet straffar og vurdere korleis kriminalitet kan førebyggjast
- bruke digitale verktøy til å hente informasjon om ulike yrker og diskutere moglegheiter og utfordringar på arbeidsmarknaden i dag
- reflektere over verdien av å ha eit arbeid og kva som kjenneteiknar eit godt arbeidsmiljø
- gjere greie for organisasjonane sin plass i arbeidslivet og drøfte faktorar som bestemmer lønn og arbeidsvilkår
- vurdere utfordringar ved å etablere ei bedrift
- gjere greie for korleis ein sjølv kan vere med i og påverke det politiske systemet og diskutere kva som kan truge demokratiet
- gjere greie for styreforma og dei viktigaste politiske styringsorgana i Noreg og drøfte fleirtalsdemokratiet i forhold til urfolk og minoritetar
- gjere greie for sentrale kjenneteikn ved norsk økonomisk politikk
- definere omgrepet kultur og gje døme på at kultur varierer frå stad til stad og endrar seg over tid
- beskrive hovudtrekk ved kulturen til nokre minoritetar i Noreg og drøfte utfordringar i fleirkulturelle samfunn
- gje døme på korleis religion påverkar samfunn og kultur
- forklare omgrepet globalisering og vurdere ulike konsekvensar av globalisering
- gjere greie for FNs arbeid med fred og menneskerettar og forklare FNs rolle i det internasjonale arbeidet for urfolk
- gjere greie for kva som kjenneteiknar internasjonal terrorisme og reflektere over årsaker til terrorisme
- diskutere samanhengen mellom økonomisk vekst, miljø og berekraftig utvikling

Planen har mange kompetansemål og et omfattende nedslagsfelt. Kompetansemålene er i stor grad formulert med verb som signaliserer en teoretisk orientering, det er mange mål som nås ved å gjøre greie for, drøfte, definere eller reflektere over kunnskap av teoretisk art. På den annen side er det flere av målene som kan ha høy relevans innenfor en yrkesrettet opplæringskontekst. Også her er det flere mål som overlapper og kan virke støttende på kompetansemål i forsøksplanene.

4.5.4 Oppsummering fellesfag

Alt i alt kan det synes som om læreplanene for fellesfagene kan by på ulike utfordringer for den som skal gi opplæring i fagene. Hva som menes med ”å yrkesrette” opplæringen kan

forstås på mange måter. Er det å gi yrkesrettet opplæring i norsk å presentere tekster som omhandler mat i kokkfaget, husbygging i tømrerfaget osv for kandidatene? Eller kreves det mer? Det enkelte fellesfags egenart legger selvsagt også føringer på kompetansemålene og hvor praktisk eller yrkesrettet det lar seg gjøre å være for lærere. Matematikkfaget skiller seg tydelig ut ved å ha flere kompetansemål som kan synes å være mer tilgjengelig for yrkesretting. Faget har også fellesnevnerne i de fleste av de utvalgte forsøksplanenes kompetansemål slik at yrkesrettingen kan gjøres ved å koble tettere sammen elementer fra den praktiske yrkesvirkeligheten som elevene skal befinne seg i med det som skal læres. Samfunnsfagplanen har et omfattende nedslagsfelt. Bredden i kompetansemålene strekker seg fra det å få elever til å vurdere utfordringer ved å etablere en bedrift, til det å forklare FNs rolle i det internasjonale samfunn. Det første målet kan synes som et relevant og nødvendig kompetansemål sett i lys av praksiskandidatordningen. Det andre målet kan synes å være et krevende kompetansemål innenfor rammen av praksiskandidatordningen.

Fellesfagenes innhold varierer altså med tanke på teoretisk orientering og hvor utfordrende det kan være å yrkesrette opplæringen. Generelt synes planenens innhold i sin helhet å kreve mye av målgruppen for praksisbrevordningen, og av de som skal drive yrkesrettet opplæring i disse fagene. Et spørsmål som kan stilles i denne sammenheng er hvorfor det er laget tilpassede forsøkslæreplaner i programfagene der det synes å være tatt hensyn til graden av praktisk orientering, mens de klart mer teori orienterte fellesfagene i norsk, matematikk og samfunnsfag er inkludert i praksisbrevordningen i sin ordinære og helhetlige form?

4.6 Forsøkslæreplaner for arbeidsliv, opplæringssystem og målgruppe?

Ordningen med praksisbrev er en interessant og ikke minst et aktuelt tiltak i en situasjon med bekymringsfullt frafall i de yrkesfaglige utdanningsprogrammene. Innledningsvis ble det vist til noen premisser for praksisbrevordningen utledet av beskrivelse av ordningen på Utdanningsdirektoratets nettsider.

- Opplæringen skal vektlegge praktisk opplæring og gi en mulighet til å avlegge en prøve etter to år.
- Etter fullført toårig løp skal kandidaten oppnå og få dokumentert en yrkeskompetanse som arbeidslivet vil kunne nyttiggjøre seg.
- I tillegg skal det være mulig for kandidaten å fullføre opplæringen, og oppnå full kompetanse på ordinær tid i det ordinære opplæringsløpet i videregående opplæring.
- Grunnlaget for utforming av forsøksplaner ligger i det ordinære planverket for yrkesfagopplæringen
- Kompetansemålene i de særlig utarbeidede forsøkslæreplanene skal være tilpasset det som er rimelig å legge til grunn for to års arbeid.

Kartleggingen her har vist at premissene for ordningen et godt stykke på vei er forsøkt ivarettatt på intensjonsplanet gjennom forsøksplanene for ordningen. Det er tydelig at forsøksplanene har et innhold som prioriterer opplæring til yrkeskompetanse gjennom

praktiske aktiviteter. Det synes også som at de seks fagenes egenart er forsøkt ivaretatt i forsøksplanene. Det er imidlertid vanskelig å uttale seg om hvorvidt kandidatene oppnår og får dokumentert en yrkeskompetanse som arbeidslivet vil kunne nyttiggjøre seg i og med at premisset omhandler realiseringen av forsøksplanene og resultater av ordningen. Dette ligger utenfor kartleggingen og analysen av forsøksplanene som intensjonsdokumenter.

Forsøksplanenes innhold i hele kompetansemål ivaretar opplæringssystemets logikk slik at det vil kunne være en overkommelig oppgave å identifisere hvilke mål som gjenstår dersom praksisbrevkandidatene ønsker å gå videre i ordinær opplæring etter praksisbrevet. Her gjenstår det imidlertid flere praktiske problemstillinger. En problemstilling er at ordningen synes å legge til grunn at det ordinære planverket vil bestå i sin nåværende form. Med utgangspunkt i premissene for ordningen kan det virke som om det ligger forventninger om at praksisbrevkandidatene skal gå videre i det ordinære systemet kort tid etter endt praksisbrev opplæring. Og det kan selvsagt tenkes at elevene ønsker seg videre i opplæringen raskt. På den annen side er det et spørsmål om hvordan denne gruppens ønsker skal ivaretas om de returnerer til opplæringssystemet etter noen år i arbeidslivet og forventer å få avkortet opplæringen mot fullt fagbrev ut fra LK06 dersom læreplanene innen den tid er endret.

Når det gjelder det forsøksplanenes forankring i de ordinære planene så har denne kartleggingen og analysen av planer vist at forsøksplanene har en sterk forankring i det ordinære planverket for yrkesfagopplæringen. I forsøksplanene er det som vist brukt de samme formålstekstene for faget som i det ordinære programfaget på vg3. Hele kompetansemål fra så å si samtlige programfag og hovedområder i det ordinære planverket for yrkesfag i de seks fagene er representert i forsøksplanene. Praksisbrevkandidatene skal i tre fellesfag (norsk, matematikk og samfunnsfag) ha opplæring etter de ordinære planene for yrkesfag. Forankringen i det ordinære planverket for yrkesfag er så tydelig at det kan stilles spørsmål ved hvorvidt dette kan overskygge kandidatenes behov for en praktisk orientert opplæring? Det er et spørsmål om den sterke forankringen i det ordinære planverket gir den nødvendige fleksibilitet et alternativt praktisk orientert løp kan trenge for å imøtekomme målgruppen for ordningen.

Vurderinger av hvor krevende planene innenfor praksisbrevordningen er avhenger av hvilken målgruppe ordningen er ment å gjelde for. Vi har tidligere vist til Utdanningsdirektoratets definering av elevgruppen som skal møtes av dette tiltaket som "...elever som har svake forutsetninger for å gjennomføre videregående opplæring med dagens krav...." og "...de som etter avsluttet grunnskole ønsker en mer praktisk opplæring og vil kunne ha nytte av å arbeide mot et nærmere mål enn fagbrev etter fire års opplæring." Slik dette er beskrevet kan det tolkes ut to ganske ulike typer av målgrupper. For det første de som har svakere forutsetninger og således ikke kan følge ordinær opplæring av ulike grunner. Dersom dette dreier seg om elever med ulike funksjonsmessige utfordringer, eller andre sosiale utfordringer som gjør ordinær skolegang vanskelig, så vil innholdet i de tre fellesfagene og i forsøksplanene kunne virke svært krevende. På denne bakgrunn er det vanskelig å se at forsøksplanene og planene for fellesfagene nødvendigvis vil lette disse elevenes situasjon i særlig grad. Dersom

målgruppen derimot er elever som er teoritrøtte og kan karakteriseres som såkalte ”underyttere” i den ordinære opplæringen synes ikke nødvendigvis målene å være så krevende. Alt dette avhenger selvsagt av hvordan opplæringen tilrettelegges og i hvilken grad lærere og instruktører makter å yrkesrette og motivere gjennom praktiske aktiviteter slik at nødvendig teoretisk forankret kunnskap kan læres.

Et tredje element i denne kartleggingen som ikke har vært underlagt analyse er arbeidet med innholdet i planverket på det lokale nivået. Det er godt mulig at de som arbeider med praksisbrevordningen gjennom det lokale læreplanarbeidet kan imøtekomme utfordringene det er pekt på her. Uansett stiller realisering av forsøksplanene høye krav til læreres og instruktørers kompetanse - av både pedagogisk, fagdidaktisk og yrkesfagteoretisk art. I tillegg kommer behov for læreres og instruktørers inngående forståelse for arbeidslivets muligheter og realiteter som opplæringsarena.

Kartleggingen av innholdet i forsøksplanene for praksisbrevordningen tydeliggjør et behov for å stille spørsmål ved flere prioriteringer som er gjort. På den ene siden vises det til at ordningen skal imøtekomme elever som av ulike grunner sliter med å delta i den ordinære opplæringen. På den andre siden vises det til at ordningen skal imøtekomme behov opplæringssystemet og arbeidslivet har for dokumentasjon av oppnådd kompetanse innenfor rammen til det ordinære systemet for yrkesopplæring. Forsøksplanene synes å være gjennomarbeidet med både opplæringssystemet og arbeidslivets behov for øyet. Uklarhet omkring målgruppen for ordningen gjør det vanskelig å vurdere planenes innhold i forhold til intensjoner. Det kan synes som om opplæringssystemets og arbeidslivets behov for å synliggjøre innholdet i ordningen i forhold til det ordinære planverket er gitt prioritet i forsøkslæreplanene, fremfor målgruppen(e)s behov for en praktisk orientert opplæring. Hvorvidt dette vil gjenspeile seg i praksis gjenstår å se. Iverksetting av planene og forsøket ute i skole og bedrift kan bidra til å balansere elevenes behov i forhold til opplæringssystemets og arbeidslivets behov.

5 Fylkeskommunenes politikk i forhold til praksisbrev

5.1 Rogaland

Rogaland fylkeskommune ble forsøksfylke for praksisbrevet litt tilfeldig etter egen vurdering. Helt tilfeldig er det neppe. Som et svært aktivt fagopplæringsfylke hadde man også klare meninger om utprøving av praksisbrev, som var et av forslagene fra GIVO-utvalget. Disse ble i en sammenheng formidlet til tidligere statsråd Djupedal, og Rogaland fikk ballen tilbake da de ble invitert til å delta i forsøket.

Fylkets mantra har hele tiden vært at praksisbrev ikke var noen ny ordning, men en *metode* for å få ungdommer som har kapasitet, men ikke yter, gjennom videregående opplæring. Slik sett er de på linje med de sentrale aktører som etter hvert ser dette hovedsaklig som en alternativ vei til fullt fagbrev, veien om praksisbrevet. Det er fagopplæringen og fagopplæringslederen som har hatt ansvar for denne saken i Rogaland, men med solid forankring i fylkeskommunen. Y-nemda har vært informert, men ikke aktiv.

Rogaland forsøkte først å etablere praksisbrevforsøk i faget industriell næringsmiddelproduksjon. Faget ble raskt uaktuelt i fylket som følge av en konfliktfylt nedleggelse av den største arbeidsplassen i denne bransjen i fylket. Det var ikke rom for å etablere forsøk i dette faget i denne situasjonen, mente man. I stedet gikk man videre med andre fag under samme program. Kokkefaget skulle vise seg å være det med størst potensial for ordningen; her mente man det var behov for personer med noe lavere kompetanse enn fullt fagbrev. Det ble utarbeidet en forsøkslæreplan for dette faget, og etter hvert også for flere andre fag, alle gjennom et tett samarbeid med faglærere og faglige ledere i bedriftene.

I Rogaland mente fylkeskommunen prosjektet skulle være forankret på bestemte skoler, og disse fant man fram til gjennom at de hadde vært aktive i ulike andre prosjekter i fylkeskommunen. En skole i fylket med gode tradisjoner i kokkefaget, ble plukket ut til å delta. En annen skole ble plukket ut til å etablere forsøk i byggfag, blant annet på grunn av sitt samarbeid med opplæringskontoret Bygg Opp. Et kriterium var at skolene måtte ha en ansvarlig person som kjente metoden med praksisbrev godt, samt at den ansvarlige lærer måtte være utøvende i fagområdet.

Fylkeskommunen styrte, etter egen vurdering, skolene stramt. Skolene ble bedt om å avholde informasjonsmøter om ordningen. Opptak av kandidater skjedde ved at lærere og rådgivere plukket ut dem man mente passet inn i opplegget, blant de ordinære søkere. Man så etter elever med lave ytelser, men som man mente kunne heve seg betraktelig om de kom inn i et opplegg som motiverte dem. Et vilkår var likevel at elevene og deres foreldre måtte takke ja til tilbudet. På to av skolene ble elevene valgt ut før skolestart, mens den tredje rekrutterte

dem litt etter hvert. Elevene fikk enkeltvedtak og fikk status som lærekandidater, samtidig som de også fikk lærlingstatus den dagen de fikk kontrakt med bedriften. Alle elevene i Rogaland har fått læreplass som praksisbrevkandidater.

En begrunnelse for å ikke gjøre praksisbrevet søkbart var at man var redd det kunne bli for populært. I følge fylkeskommunen er det nemlig attraktivt blant ungdom å komme seg raskt ut i lære. Man viste til at en tilsvarende ordning som praksisbrevet i Danmark (Ny Mesterlære), var blitt overtatt av de flinke. Rogaland Fylkeskommune mener praksisbrevordningen ligger nært opp til 0+4-ordningen, men at den har den fordel i forhold til andre som går direkte ut i lære, at lærlingene får faste dager i skolen, og dermed får ta del i ungdomslivet på skolen. Etter hvert ønsker man imidlertid å lage et fast skoleopplegg også for de øvrige ungdommene som går rett ut i bedrift, slik at 0+4-lærlingene også kan blandes med praksisbrevkandidatene.

Lærekandidatorordningen har man i følge fagopplæringen ikke så gode erfaringer med i Rogaland. Av et kull på 6000, er det 50 lærekandidater. Man mener skolene håndterer de med problemer bedre. De utsteder rundt 200 kompetansebevis i året.

Rogaland oppsummerer praksisbrevet som en suksess, og satser offensivt på ordningen. Fra 2009 vurderte 9 nye skoler å sette i gang med ordningen. I fylket ses ordningen hovedsaklig som en alternativ vei til fullt fagbrev. Av første kullet var det bare 1 av 22 kandidater som valgte å stoppe med praksisbrev. I kullet vi undersøker er det 23 praksisbrevkandidater som alle er ute i bedrift.

I Rogaland har praksisbrevkandidatene en dobbeltstatus, både som elev og lærling. I den grad skolene klarer å fylle en praksisbrevklasse får de en klasseressurs, selv om kandidatene er ute i bedrift 3-4 dager i uka. Det gir stort rom for at lærerne kan følge opp ungdommene også når de er i bedrift. Bedriftene får lærlingtilskudd etter 0+4-modellen, dvs. de får opplæringstilskudd for 3 år fordelt over 4 år. Dermed legges det inn i modellen at de skal fortsette med læretid i to år etter praksisbrevet. I tillegg får de ekstratilskudd på 2000 kroner i måneden for praksisbrevkandidater.

5.2 Vestfold

Vestfold fylkeskommune ble spurt av Kunnskapsdepartementet om å være forsøksfylke, etter egen vurdering fordi de kanskje er det fylket som har jobbet mest med lærekandidatorordningen. Samtidig oppfattet man at praksisbrevordningen var ment for en annen gruppe enn lærekandidatorordningen, nemlig for de som evner å nå full kompetanse, men som ikke orker det i et ordinært løp. Fylkeskommunen har tatt til etterretning at departementet har endret vektleggingen fra at praksisbrevet skulle være et hovedmål i seg selv, til at det i større grad blir et delmål på veien til full kompetanse. De sa ja, ut fra at de mente dette var ett av mange verktøy for å få elever gjennom. Prosjektet er organisatorisk plassert under fagopplæringen, men jobber tett mot opplæringsdirektøren.

Til det som til nå har vært fylkets hovedsatsing, lære kandidatordningen, tegnes det årlig rundt 60 opplæringskontrakter. Det betyr at de i 2008/2009 hadde rundt 120 lære kandidater fordelt på to årskull. Lære kandidatordningen i Vestfold er standardisert på den måten at kandidatene skal oppnå full kompetanse i programfagene, men slipper fellesfagene helt. Til denne gruppen prøver de å rekruttere ungdommer de mener ikke har kapasitet til å klare full yrkes- eller studiekompetanse. En ulempe ved denne ordningen mener fylkeskommunen ligger i at man først anbefaler både ungdommen og foreldrene til å kutte fellesfagene og bare satse på at de skal få kompetanse i de praktiske fagene. Deretter kan ungdommene risikere at de heller ikke får en læreplass.

Om praksisbrevordningen kan bli like stor som lære kandidatordningen, er det veldig ulike vurderinger av i fylkeskommunen, men man advarer mot å tro at dette skal løse alle frafallsproblemer.

Fylket har valgt en modell for praksisbrevet hvor de rekrutterer ungdom rett fra 10.klasse. De har dermed gjort det annerledes enn de andre fylkene vi har undersøkt, som først har samlet elevene i klasser med tilhørighet til en skole. Kandidatene i Vestfold skulle dermed ikke ha primærtilknytning til en skole, men direkte til hver sin bedrift. Bedriftstilknytningen mener de gir en 1:1-voksenkontakt som mange av ungdommene har manglet i grunnskolen. Først når ungdommene har fått plass i bedrift, skal de samles på en bestemt skole for å få undervisning i fellesfagene. Vestfold ønsker seg en prøveform for praksisbrevkandidatene som ser hele opplæringsløpet under ett, ikke minst bedriftsopplæringen, og ikke en ordinær vg2-prøve beregnet for elever fra skole.

Fylkeskommunens rekruttering av kandidater foregikk det første året ved at de innkalte søkere som sto på venteliste til et informasjonsmøte om praksisbrevordningen. Bare en liten del av disse møtte, mens enda litt færre, seks ungdommer, startet opp som praksisbrevkandidater i bedrift. I 2008/2009-kullet er det fire praksisbrevkandidater. For skoleåret 2009/2010 ligger praksisbrev som et søkbart tilbud på vilbli.no. Ti har søkt. I forhold til inntaket for 2009/2010 er fylkeskommunen usikker på om informasjon om praksisbrevet er blitt gitt på en slik måte at man får noe andre interesserte enn målgruppa, for eksempel utgjør eldre søkere flertallet.

Måten en har funnet fram til opplæringsbedrifter har variert. I de bedriftene vi har besøkt har personlige kontakter og familie vært viktige for å kople kandidater med bedrifter. Fylkeskommunen mener det er en utfordring å få eleven selv, de foresatte og bedriftene til å forstå hva dette er. Dette bekreftes av intervjuer med bedriftene og ungdommene. Ikke alle har forstått at opplegget i første omgang ikke fører til fullt fagbrev. Fylkeskommunen understreker at de forsøker å være veldig fleksible når det gjelder behov for utvidelse av opplæringsretten for denne gruppen.

Vestfold har bidratt til å utvikle forsøkslæreplanen for tømmerfaget, og etter hvert også plate- og sveisefaget, og barne- og ungdomsarbeiderfaget. I dette har de samarbeidet med opplæringskontor og bedrifter. Planene er laget ut fra hva bedriftene mener er realistisk for at ungdommene skal få seg jobb innen fagområdet. Man er imidlertid ikke fornøyd med at partene sentralt ikke har fastsatt hva slags kategorier praksisbrevet skal føre fram til. Dette mener de gjør ordningen ullen for mange. Fylkeskommunen har fastlagt en startlønn på minimum 40 kroner timen for praksisbrevkandidatene. Deretter skal de følge utviklingen i lærlinglønna. Erfaringene så langt er at det er enklest å skaffe opplæringsplasser for disse kandidatene der behovet for arbeidskraft er størst, og innen områder uten sterke fagtradisjoner. Salg og service og barne- og ungdomsarbeider blir vist til som to slike områder.

Erfaringene med praksisbrevordningen i Vestfold oppsummeres så langt som positive. Av det første kullet, som startet i 2007, har mange av elevene vist stor framgang i blant annet matematikk. Flere av dem ønsker mer matte, og de er innstilt på å søke ordinær lærekontrakt etter praksisbrevet. Man tror praksisbrevkandidatene står sterkt i forhold til å komme seg videre over i ordinære læreforhold, fordi de har mye praktisk erfaring fra faget. Ut fra at 70 prosent av lærekandidatene i Vestfold får seg jobb, er de optimistiske på vegne av praksisbrevkandidatene.

For kullet 2008/2009, som denne evalueringen følger, er det for tidlig, også for fylkeskommunen, å konkludere. Representanter for fylkeskommunen selv mener imidlertid det er oppsiktsvekkende hvor bra det har gått med praksisbrevkandidatene på arbeidsplassen sammenlignet med hvordan de var i skolen. Det ble vist til at de får mye skryt av arbeidsgiverne sine for å vise stort ansvar og arbeidsvilje. Også fylkeskommunens ledelse har opplevd ungdommene i fri dressur og blitt mektig imponert, da ungdommene selv presenterte sine egne erfaringer på et stort møte. Når ungdommene er tilbake på skolen for å få undervisning i fellesfagene, beskriver både de ansvarlige for prosjektet og ungdommene at de har lett for å falle tilbake i gamle roller med blant annet en del uro i timene.

Også i Vestfold har praksisbrevet ført til nytenkning rundt yrkesopplæringens forhold mellom teori og praksis. De viser til at praksisbrevkandidatene er tatt inn i bedrift, nærmest som 0+4-læringer, og de går på lærlingskole som disse. Bedriftene, som ellers ofte uttrykker skepsis til å ta inn 16-åringer, er fornøyd med 16 år gamle praksisbrevkandidater. Fylkeskommunen ønsker, blant annet ut fra disse erfaringene å prøve planer om en vekselutdanningsordning, med henholdsvis tre måneder i bedrift og tre måneder i skole også i den ordinære yrkesutdanningen. De oppfatter at dagens lovverk åpner for dette.

I Vestfold har praksisbrevkandidatene status som læringer. Fylket følger samme tilskuddspraksis overfor bedriftene som Rogaland, ved å følge 0+4-modellen.

5.3 Akershus

Akershus fylkeskommune ble ikke valgt ut til å være med i det statlig-initierte forsøket med praksisbrevordningen. De hørte imidlertid om det og ønsket å prøve det ut i sine egne skoler. De har informert generelt om ordningen på rådgiversamlinger, men ellers ikke tatt noen initiativ til prøveprosjekter styrt av fylkeskommunen. Skoler som har ønsket å prøve ut ordningen, har imidlertid fått godkjent dette, samt blitt tilført prosjektmidler.

Man framhever to årsaker til skolenes interesse for akkurat dette tiltaket. Praksisbrevet har, i motsetning til lærekandidatordningen, ferdigsnekrede læreplaner. Dette sparer skolene for mye arbeid. Det er også bedre økonomi i praksisbrevordningen sammenlignet med lærekandidatordningen. I snitt har skolene som prøver ut praksisbrev fått tildelt en klasseressurs fra fylkeskommunen det første året.

I tillegg til at initiativet har kommet fra skolene selv, har disse også selv fått bestemme profilen på gjennomføringen. Alle skolene valgte å starte med å ta inn kandidatene i en egen klasse ved skolen. For de to skolene som var i gang da vår undersøkelse fant sted, var det imidlertid bare en som etter ett år hadde formidlet kandidatene ut i lærebedrift. Ved den andre skolen var de fremdeles elever i den opprinnelige praksiskandidatklassen.

I Akershus er antallet praksisbrevkandidater 18, hvorav bare 3 hadde fått kontrakt med bedrift da vi besøkte skolene. Like mange var imidlertid utplassert i en bedrift og ventet på en kontrakt eller at bedriften skulle bli godkjent som lærebedrift. Akershus har 62 lærekandidater i 2008/2009.

Ansvar for praksisbrevordningen ligger i opplæringsavdelingen. Fagopplæringsavdelingen har ansvaret for godkjenning av bedrifter av beregning av tilskudd. De mener bedrifter som tar inn praksisbrevkandidater må være godkjente som ordinære lærebedrifter.

Fylkeskommunen mener det er vanskelig å finne bedrifter til praksiskandidatene. Man viser til at det er vel optimistisk å tro at man skal få til det når praksisbrev frontes som et løp mot full fagkompetanse, samtidig som man rekrutterer de svakeste elevene. De opplyser at en del bedrifter har trodd dette er en 0+4-ordning. Fylkeskommunen kan imidlertid ikke garantere ungdommene en læreplass de to siste årene om de velger å fortsette fra praksisbrev mot fagbrev. Her ligger den store forskjellen i forhold til de som starter et 0+4-løp med lærekontrakt.

I Akershus fylkeskommune er de kritiske til veien det statlige forsøket med praksisbrev har tatt, og måten det har blitt håndtert på av de sentrale utdanningsmyndigheter. De mener det er skapt stor forvirring, ikke minst hos bedriftene, om hva som er hva i lærekandidatordning, praksisbrev og 0+4/full opplæring i bedrift. Man mener departementet, andre

fylkeskommuner, og også en av deres egne skoler, har markedsført praksiskandidatordningen som en vei mot full fagkompetanse – noe som gjør at man nærmer seg veldig 0+4-ordningen. Dette har de også observert gjennom presentasjoner fra Kunnskapsdepartementet.

Akershus fylkeskommune er også kritiske til valg av fag. De mener tømrerfaget ikke burde vært med, fordi fagmiljøet var negative. I stedet ønsket de å få med helsearbeiderfaget og laget forslag til læreplaner. De søkte om å få være med i forsøket med dette faget, men fikk et klart nei i Utdanningsdirektoratet. Det var ikke var ønskelig med praksisbrev i dette faget.

Selv har Akershus ment praksisbrevordningen skulle ligge nærmere lære kandidatordningen, fordi de som rekrutteres, etter deres mening, er for svake for å klare full kompetanse. En videreutvikling av lære kandidatordningen er også slik de hadde oppfattet forslaget fra GIVO-utvalget. De tror resultatet av forsøket i Akershus vil være at de svakeste praksisbrevkandidatene vil gå over i lære kandidatordningen. Det er særlig kravene i fellesfagene man mener er for høye.

Fylkeskommunen har derfor valgt å gå en helt annen vei videre enn det sentrale forsøket. Fra høsten 2009 vil tilbudet være søkbart for alle elever. Den skolen som har fått elevene ut i lære har fått avslag på søknad om prosjektmidler fra høsten 2009 og vil ikke ta opp nytt kull fra høsten. Fylkeskommunen antyder også at det kan være en fordel at de skolene som tar opp elever bør la elevene starte i skolen. En av skolene markedsfører praksisbrevordningen som et søkbart alternativ til lære kandidatordningen. Innenfor dette vil de foreta individuelle tilpasninger. Dette mener fylkeskommunen er greit i forhold til det juridiske. De viser til, og har godkjent at en av skolene med praksisbrevkandidater selv vil søke godkjenning som lærebedrift for sine praksisbrevkandidater. De ser imidlertid at det kan bli et problem ved ordningen generelt hvor mye som vil kunne godskrives som læretid ved eventuell senere lærekontrakt.

I Akershus har det vært ulike praksiser med hensyn til praksisbrevkandidatenes status og tilskudd ut fra at skolene har vært i ulike situasjoner. Ved den ene skolen har ungdommene hatt dobbeltstatus etter "Rogalandsmodellen". Skolen fikk fylkeskommunale midler for å drive utviklingsarbeid på området, fordi de startet før forsøket var utvidet til å gjelde alle fylker. Bedriftene har imidlertid fått fullt lærlingtilskudd – ikke $\frac{3}{4}$ som i Rogaland og Vestfold – fordi man har sett på ordningen som to års ren opplæring mot praksisbrev og ikke fire år mot fagbrev. I tillegg har de fått 2000 kroner i ekstratilskudd pr. måned. Ved den andre skolen har kandidatene ikke vært utplassert i bedrift, men gått på skolen. Skolen har fått en klasseressurs, samt midler fra fylkeskommunene for å tilrettelegge og yrkesrette undervisningen i fellesfagene. Fra høsten 2009 er skolen godkjent som lærebedrift i tømrerfag og vil motta fullt lærlingtilskudd for alle ungdommene.

5.4 Oslo

Oslo kommune tok selv, etter drøftinger i Y-nemda, initiativ til å delta i det statlig-initierte forsøket med praksisbrevet. Man ønsket å være med og se hva dette utviklet seg til. Med det mangesidige arbeidslivet Oslo har, mener man det burde være mulig å få praksisbrevordningen til å fungere om bedriftene var interessert. Oslo tok på seg å utvikle forsøkslæreplaner i industriell næringsmiddelproduksjon, i nært samarbeid med opplæringskontoret. Man fikk også positivt tilsagn fra tømrerfaget om å starte forsøk her.

I Oslo ble prosjektet forankret i avdeling for elevforvaltning i Utdanningsetaten – ikke i avdeling for fagopplæring. Man plukket ut en forsøksskole med den begrunnelse at skolen har jobbet bra med frafall. Skolen ble gitt prosjektmidler og man fant fram til 14 ungdommer man mente passet, og som var villige til å prøve dette prosjektet; 9 i tømrerfaget og 4 i anleggsgartnerfaget. Tanken var at disse skulle begynne i skolen, for å gjennomgå en slags grunnleggende forberedelse til å kunne være i bedrift. Det gjaldt ikke minst å få til en atferd og selvdisiplin som gjorde at de ville bli akseptert i arbeidslivet.

Det skulle imidlertid vise seg meget vanskelig å få disse ungdommene ut i de fagene de ønsket seg. Opplæringskontoret for tømrerfaget stilte seg direkte negative. I faget industriell næringsmiddelproduksjon var det interesse hos bedriftene til å ta inn praksisbrevkandidater, men ungdommene var lite interessert i dette.

Saken tok etter hvert en helt ny vending. Ungdommene ble overført fra å være praksisbrevkandidater, til å bli ordinære elever på byggfag. Fra Oslo kommune sin side begrunnes dette med at skolens opplegg for ordinære elever faktisk viste seg å være praksisbrevordningen overlegen for disse ungdommene.

Resultatet er at praksisbrevforsøket i Oslo er lagt dødt. Det gjøres ikke lengre noe for å få elever til å velge denne veien, og det tas ikke opp kandidater. I Oslo tas det inn 8-10 ungdommer i lærekandidatordningen pr. år, dvs. 0,1 – 0,2 prosent av elevmassen.

Når man i Oslo har valgt å ikke satse på praksisbrevordningen, begrunnes dette også med at Oslo har høyere ambisjoner på ungdommenes vegne. Ambisjonen er å få så mange som mulig gjennom, og da skal alt være prøvd før man velger å råde elever til å velge en vei mot en lavere kompetanse. Det vises til Oslos høye ambisjoner om å få ned frafallet, noe man mener allerede har gitt merkbare resultater. Alle elever i 10.klasse testes i matematikk, og de som trenger intensivkurs får dette. Man mener mange elever som klarer ordinært løp i Oslo, ville vært lærekandidater eller praksisbrevelever i andre fylker. Man advarer sterkt mot å lede elever inn i det man kaller B-ordninger, og viser til at det er "systemet" som tidligere har sviktet elevene og utstyrt dem med for svake grunnleggende kunnskaper. Da må fylkeskommunen ta ansvar for å rette dette opp. Man viser dessuten til at verken elever eller

deres foreldre ønsker seg noen kompetanse på lavere nivå, hva enten det gjelder praksisbrev eller lære kandidatordningen. Da må skolen stille seg på elevenes side.

5.5 Oppsummering

De sentrale føringene i forhold til praksisbrevordningens profil har ikke vært så klare at de har ført til en felles profil på iverksetting av forsøket i fylkene. Dette kan ha bidratt til å åpne et rom for fylkeskommunene til å påvirke politikken på området, og de har valgt å tilrettelegge forsøket med praksisbrev på ganske ulikt vis. Dette gjelder både om ordningen er plassert under skole eller fagopplæring, om ungdommene i det hele tatt er formidlet ut i arbeidslivet – samt måten dette har skjedd på. Det gjelder også vektlegging av praksisbrevet enten som et mål i seg selv eller som et middel for å få ungdom gjennom til fullt fagbrev. Fylkene uttrykker seg dermed også ulikt om hvem de mener ordningen skal være for. Vestfold og Rogaland har lagt seg på en forståelse av at praksisbrevet er ment for dem som kan, men ikke yter i skolen, og at praksisbrevet skal være en vei til fullt fagbrev for disse. Akershus mener ordningen skal ligge nærmere lære kandidatordningen og rettes inn mot dem de ikke tror har kapasitet til å ta fullt fagbrev. Dermed skal praksisbrevet være hovedmålet. Vi skal i kapitlet om skolene se at fylkeskommunenes føringer på dette området ikke nødvendigvis gir seg de intenderte utslag.

Ett av de fire fylkene, Oslo, har avsluttet forsøket. Man rekrutterte 11 ungdommer til praksisbrev, og disse ble forsøkt, men aldri formidlet ut i arbeid. I stedet er ungdommene nå tilbake i ordinært opplæringsløp. En måte å forstå Oslos håndtering av dette på, er at de var interessert i å se hva dette var, men at de møtte vanskeligheter da de forsøkte få ungdommene formidlet til de fag og bedrifter de var interesserte i. Deretter ble prosjektet erstattet av Oslos egne tiltak for å få frafallet ned. De begrunner i dag dette med at de har mer tro på egne tiltak.

Oslo og Akershus valgte å plassere prosjektet under henholdsvis kontoret for elevforvaltning og opplæringsavdelingen. Praksisbrevkandidatene ble samlet i klasser hvor de skulle forberedes til utplassering i bedrift. Man har imidlertid hatt store problemer med å få opprettet opplæringsavtaler. I Rogaland og Vestfold var det fagopplæringen som ble gitt ansvaret for prosjektet. I Rogaland førte dette til et sterkt trykk på å etablere en ordning med praksisbrev, men hvor dette i hovedsak skulle ses som en metode å få flere ungdommer gjennom videregående opplæring, i dette tilfellet fullt fagbrev. Fylkeskommunen valgte likevel å la ungdommene starte i skole, og har gitt de aktuelle skolene et stort ansvar også for å følge opp kandidatene mens de er i bedrift. I Rogaland har alle ungdommene blitt formidlet, i noen tilfeller fordelt, ut til opplæringsbedrifter.

I Vestfold valgte man å formidle ungdommene direkte ut i bedrift og la denne være ungdommenes primære tilknytningspunkt. Definisjonen av en praksisbrevkandidat i Vestfold er altså knyttet til det å ha kontrakt med en bedrift. I bedriftene vi besøkte hadde praksisbrevkandidaten og lærebedriften kommet i kontakt delvis uavhengig av fylkeskommunen.

I Akershus lot man til å begynne med de enkelte skolene bestemme den lokale utformingen av praksisbrevordningen. Dermed fikk man også ulike varianter når det gjelder skole- og bedriftsplassering.

6 Praksisbrevkandidater i skole

6.1 Innledning

Skolene var i forsøksordningen for praksisbrevprosjektet tiltenkt en støtterolle for praksiskandidater i bedrift. For å finne ut hvordan denne oppgaven er løst, har vi foretatt intervjuer ved fire skoler i to fylker, Akershus og Rogaland. Fylkene og skolene sto ganske fritt til å organisere utdanningsløpet i denne forsøksperioden, og antall lærefag har også blitt utvidet i forhold til det opprinnelige opplegget. Noen premisser var allikevel fastlagt, ikke minst omfanget av fellesfag som lå til grunn for å kunne få praksisbrevet. Selv om praksisbrevet er tenkt som en bedriftsopplæring, var det bare Vestfold som startet opplæringsløpet direkte i bedrift. I Oslo, Akershus og Rogaland startet kandidatene i skole. Tanken var at de skulle ut i bedrift, men det fantes ingen sentrale bestemmelser om når.

For å si noe om organiseringen og implementeringen av praksisbrevprosjektet, vil vi i dette kapitlet ta for oss hvordan skolene organiserer ordningen og hvordan skolene oppfatter ordningen. Ved de fire skolene har vi undersøkt hvordan praksisbrevet gjennomføres innenfor programmer som bygg- og anleggsteknikk, restaurant og matfag, service og samferdsel og teknikk og industriell produksjon.

På skolene har vi gjennomført intervjuer med de ansvarlige for praksisbrevprosjektet, faglærere, mentorer og avdelingsledere. Datainnsamlingen ble gjennomført våren og sommeren 2009.

Vi har også gjennomført gruppeintervjuer med ungdommene selv, i grupper på 3-4. Alle intervjuene er gjort ved oppmøte på skolene. Dette gav oss en anledning til å få se skolen og omgivelsene som praksisbrevkandidatene var en del av. Vi tilbrakte en dag ved hver av skolene slik at vi fikk god tid til å snakke med de ansvarlige og også ungdommene selv. Dette gav oss en mulighet til å veksle mellom temaer og komme tilbake til informasjon vi syntes var ufullstendig. Vi fikk også se mange av praksisbrevkandidatene i aktivitet, det være seg i mattetimer, på verkstedet eller på jobb i den lokale kantinen. Den følgende framstillingen viser et utsnitt av ordningen slik den var organisert ved disse skolene våren og sommeren 2009. I en forsøksperiode vil nødvendigvis mye endres og tilpasses underveis, og således vil bildet av praksisbrevprosjektet måtte revurderes i den videre evalueringen. Et slikt første besøk vil heller ikke kunne danne grunnlag for annet enn så vidt å introdusere temaene i evalueringen. Etter å ha besøkt skolene i siste halvdel av det andre året, håper vi å kunne gi et mer utfyllende bilde av ordningen.

6.2 Rekruttering av skoler, lærere, kandidater og bedrifter

I Rogaland var det fylkeskommunen som tok direkte kontakt med skolene for å få de med i forsøket. Det vi her kaller skole 1 ble kontaktet av fylkeskommunen i 2007 da forsøksordningen i de tre prøvefylkene skulle iverksettes. Fylkeskommunen gav da uttrykk for at de ønsket å starte en klasse for elever som var teoritrøtte, men samtidig hadde lyst og evne til å jobbe. Fylkeskommunen var tydelig på at dette løpet ikke skulle være for elever som trengte individuell opplæringsplan. Høsten 2007 startet skole 1 opp med praksisbrev for elever på bygg og anleggsgfag. Året etter ble forsøket ved skolen utvidet til nye utdanningsprogrammer som teknikk og industriell produksjon, og service og samferdsel.

Også skole 2 i Rogaland ble kontaktet av fylkeskommunen i 2007. Skolen var veldig positiv til praksisbrevet, fordi de syntes prosjektet gir ungdom en mulighet til å konsentrere seg om det de interesserer seg for. De opprinnelige fagene som det var planlagt praksisbrevkandidater i, industriell matproduksjon og anleggsgartnerfaget, fantes det imidlertid verken lærebedrifter eller søkere til. Informantene vi snakket med på denne skolen syntes allikevel at dette var et såpass interessant prosjekt at de ønsket å starte det opp innen sitt utdanningsprogram, restaurant- og matfag. Lave karakterer og høyt frafall blant mange av elevene på utdanningsprogrammet ble nevnt som viktige begrunnelser for hvorfor de ville prøve ut dette.

I Akershus fylkeskommune har initiativet til å sette i gang praksisbrevprosjektet kommet fra skolene selv. Skole 1 tok selv et initiativ og fikk støtte fra Akershus fylkeskommune til å starte opp forsøk med praksisbrev fra høsten 2008. Skolen har lenge ønsket å gi et tilbud til de som er teoritrøtte. Skolen har også hatt mye kontakt med en av forsøksskolene i Rogaland for å trekke erfaringer fra dem. Skole 2 i Akershus har erfart at mange elever, ikke minst på bygg- og anleggsteknikk dropper ut hvert år og ønsket å prøve en ny ordning som kunne forhindre frafall. Da praksisbrevordningen dukket opp, grep de muligheten og fikk støtte til å starte opp en klasse med praksisbrevkandidater av fylkeskommunen.

6.3 Rekruttering av kandidater til praksisbrevet

Måten man valgte fag og rekrutterte elever som skulle tilbys et utdanningsløp fram mot et praksisbrev, varierte ikke bare mellom fylkene, men også mellom skolene i det enkelte fylket.

I Rogaland har fylkeskommunen vært opptatt av å unngå en stigmatisering av kandidater til praksisbrevet. Fylket har derfor bedt skolene holde åpne informasjonsmøter for alle interesserte og foresatte. På disse møtene har også representanter fra fylkeskommunen deltatt.

På skole 1 i Rogaland ble deretter søkere til bygg- og anleggsteknikk som var interesserte i praksisbrev innkalt til intervju. Her, som på alle skoler, måtte foresatte samtykke til opptak i ordningen. Tilbudet var ikke søkbart, og den enkelte kandidat skulle oppleve at det ble gjort et

reelt opptak. På denne måten mente man forpliktelsen til å gjennomføre ble større. Opptakskriterier var at eleven var skolelei, men i stand til å gjennomføre med et praktisk løp. Andre året utvidet man tilbudet til å gjelde service og samferdsel, og teknikk og industriell produksjon.

På skole 2 i Rogaland ble det avholdt et informasjonsmøte om praksisbrevprosjektet for alle som hadde søkt restaurant og matfag ved skolen. På den måten fikk alle elevene kjennskap til tilbudet. De elevene som var interessert ble intervjuet om hvorfor de ønsket å starte på praksisbrevet, og også her ble det foretatt et opptak.

På skole 1 i Akershus kontaktet man søkere til bygg- og anleggsteknikk som stod på venteliste. De som var interessert i opplegget ble deretter kalt inn til intervju. Samtlige av praksisbrevkandidatene som ble tatt opp på praksisbrevprosjektet hadde for svake karakterer til å komme inn på førsteønsket sitt. På skole 2 i Akershus var tilnærmingen en litt annen. Skolen benyttet de to første ukene av skoleåret til å kartlegge elevene som var tatt inn på bygg- og anleggsteknikk. Kartleggingen bestod bl.a. i innsyn i karakter og fravær fra 10. klasse. Skolen dannet seg et inntrykk av elevene og trakk så ut så ut 8-9 stykker som fikk tilbud om å delta i praksisbrevprosjektet. Skolen henvendte seg til de foresatte både pr brev og telefon. Alle som fikk tilbudet sa seg interessert. Året etter forsøkte man å gjøre tilbudet søkbart. Dette ga ingen søkere.

6.4 Ulik veksling mellom skole og bedrift

Skolene har valgt noe ulike modeller for hvordan opplæringen skal veksle mellom skole og bedrift, dels ut fra hva man har erfart og dels ut fra tilgang til opplæringsbedrifter for kandidatene.

På skole 1 i Rogaland gikk praksisbrevkandidatene en måneds tid på skolen før de fikk begynne opplæring i bedrift. Skolen ønsket å gi praksisbrevkandidatene en grunnleggende opplæring for å gjøre dem mer attraktive for bedriftene. Praksisbrevkandidatene fikk derfor kurs i HMS og noen også kurs i tegneprogram. Kandidatene er ute i bedrift fire dager i uken og på skolen en dag i uken. Den ene dagen på skolen skal de primært undervises i fellesfag.

I Rogaland på skole 2 har skolen valgt å ha elevene på skolen to dager i uken med undervisning i fellesfag den ene dagen og undervisning i programfag den andre dagen. De resterende tre dagene er kandidatene i bedrift. Praksisbrevkandidatene ved denne skolen fikk opplæring på skolen fram til etter høstferien. Dette begrunnes med at elevene måtte lære seg elementære, fagspesifikke ferdigheter før de kunne sendes ut i en bedrift. Også mer sosiale ferdigheter som høflighet, det å komme presis ble tatt opp i de første ukene. Dette gav samtidig skolen tid til å finne aktuelle lærebedrifter som ville ta i mot kandidatene.

I Rogaland har de valgt også å gi undervisning til praksisbrevkandidatene i kroppsøving, selv om det ikke er noe krav til dette i læreplanen for praksisbrevprosjektet.

På skole 1 i Akershus var planen å ha praksisbrevkandidatene på skolen i noen uker til å begynne med for å bl.a. lære praksisbrevkandidatene HMS. Lærerne forteller imidlertid at det har vært vanskelig å finne lærebedrifter som ønsker å ta inn kandidatene. Mye av året har praksisbrevkandidatene derfor fått opplæring ved skolens verksted hvor de har konstruert egne byggeplassprosjekter. Etter hvert har kandidatene fått opplæringsplasser og på våren var det første året var 7 av 9 praksisbrevkandidater ute i bedrift fire dager i uka. Fagene praksisbrevkandidatene er utplassert i er blikkenslagerfaget, tømrerfaget og betongfaget. Skolen har sett det som viktigere at kandidatene får bedriftspraksis enn å vente på en formell opplæringskontrakt. At det tar tid å få i stand en opplæringskontrakt begrunnes både med at bedriftene er forsiktige og at fagopplæringskontoret bruker tid på godkjenning av nye lærebedrifter. Våren 2009 var det derfor fremdeles slik at bare 3 av de 7 utplasserte hadde en formell opplæringskontrakt.

Skole 2 i Akershus har valgt et ganske annerledes opplegg for gjennomføringen av praksisbrevet. Lærerne forteller at skolen hadde brukt svært lang tid på å skaffe læreplasser til de ordinære vg2-elevene. De hadde derfor ikke særlig tro på at bedriftene ville ta inn praksisbrevkandidater. I stedet for å bruke masse ressurser og kanskje oppnå at elevene fikk praksisplass utpå vinteren, bestemte de seg for å ha kandidatene i skolen hele det første året. Undervisningen ble først lagt opp slikt at praksisbrevkandidatene fikk undervisning i teori to dager i uka, en med fellesfag og en med programfag, og var tre dager i produksjon på verkstedet på skolen. Lærerne syntes ikke dette var så vellykket. To dager med full teori viste seg å være for mye for elevene. I stedet har de innført 1:1 undervisning i for eksempel matematikk hvor praksisbrevkandidatene blir hentet ut av verkstedet, hver gang i rundt 20 minutter, for å gå gjennom øvingsoppgaver med mattelæreren. Foran det andre opplæringsåret har denne skolen valgt å opprette en egen lærebedrift i tømrerfaget. Dette er nå godkjent av fagopplæringskontoret, og kandidatene er knyttet til denne som opplæringsbedrift. Et par av kandidatene har i mellomtiden fått kontakt med bedrifter på utsiden som kan tenke seg å gi dem opplæringskontrakt. Dette stiller skolen seg positiv til.

6.5 Lærernes og elevenes vurdering av fellesfagene og programfagene

På skole 1 i Rogaland er synet på læreplanmålene i fellesfagene og programfagene forskjellig mellom lærerne i de ulike programområdene. Læreren ved service og samferdsel uttaler skepsis til kravene i fellesfag. I tillegg mener de skolen må bruke av undervisningstiden til å gå gjennom læreplanmål i programfagene opplæringsbedriftene ikke dekker godt nok, som forretningsplan, kundebehandling og HMS. Læreren mener at programfagsmålene for service og samferdsel ikke står i forhold til hvordan man jobber i en bedrift. Lærerne framholder at det er et stort spenn på den praksis kandidatene får avhengig av fag, fra store utfordringer og

mye ansvar i CNC-faget ¹³ til rutinemessig lagerarbeid for noen av kandidatene i logistikkfaget.

Mer generelt uttrykker både ledelsen og faglærer på teknikk og industriell produksjon på skole 1 i Rogaland tro på dette som en metode, men mener det må sikres tilstrekkelig med ressurser til undervisning og oppfølging. Samfunnsøkonomisk mener man det kan være mye å spare mye å spare på å sørge for at mange ungdommer får en utdanning i stedet for at de ender opp i trygdekarrierer. Lærerne på service og samferdsel derimot, spør seg om bedriftene bedriver rekruttering og opplæring eller om de ser på praksisbrevet som en måte å skaffe seg billig arbeidskraft. De er også skeptiske til selve utvelgelsesprosessen og mener at flere av elevene som tar praksisbrevutdanning i dag tar for lett på det å være på skole. Samtidig framholder de også at uten praksisbrevet ville de aldri fått kandidatene gjennom et utdanningsløp. Praksisbrevkandidatene selv gir ikke uttrykk for at de synes fellesfagene er uoverkommelige.

Skole 2 i Rogaland er den skolen som uttrykker stor optimisme på elevenes vegne. De framholder at de tror praksisbrevkandidatene vil klare teorien, og at de forsøker å yrkesrette fellesfagene så langt det lar seg gjøre. Den positive vurderingen deles av praksisbrevkandidatene selv. I samtale med ungdommene gir de uttrykk for at de ikke synes fellesfagene er noe stort problem. Flere uttrykker at de heller ville hatt alle fellesfagene de to første årene slik at de slapp å ta igjen dette når de etter to år planlegger å gå over i ordinær lærekontrakt. Praksisbrevkandidatene kunne for eksempel tenke seg å slippe å ha programfag på skolen slik de har nå, og heller hatt undervisning i engelsk og naturfag. Til tross for at skolen trolig har landets flotteste undervisningskjøkken, mener de at de lærer mest når de er ute i bedrift.

Læreren og avdelingsledelsen sier at praksisbrevprosjektet har fungert som en døråpner inn i skolen igjen for flere av de veldig skoletrøtte elevene. Fra å ha vært veldig teorileie, hatt mye fravær og svake karakterer, har flere nå forbedret karakterene sine kraftig og fått lyst til å gå på skole igjen. Et par av kandidatene ønsker også å bytte over til studieforberedende slik at de kan studere videre etter endt videregående. Slik sett virker det som praksisbrevet har fungert som en mer generell motivator for ungdommene.

På skole 1 i Akershus uttrykker lærerne frustrasjon over læreplanmålene i fellesfagene. De mener det er kompetansemål som overhodet ikke kan la seg yrkesrette. Et annet problem de ser er at praksisbrevkandidatene skal opp i samme eksamen i fellesfag som andre elever. Undervisningen må derfor også tilpasses det. Læreren har forsøkt å skrelle vekk alt som ikke er relevant det første året, så får de heller ta igjen en del andre året. Samtidig mener lærerne at yrkesrelevans er viktig; det er helt forskjellig matte man trenger på teknikk og industriell

¹³ CNC er en forkortelse for Computer Numerical Control. CNC-maskineringsfaget skal føre fram til yrkesutøvelse i datastyring av maskiner for produksjon av mekaniske deler og komponenter.

produksjon, bygg- og anleggsteknikk og helse og sosial. De mener at den type yrkestilpasning er helt fraværende fra læreplanmålene i fellesfagene. De er mindre bekymret for at praksisbrevkandidatene ikke skal kunne klare fellesfagene.

På skole 2 i Akershus har vurderingen av kravene i fellesfag og programfag endret seg i løpet av evalueringsperioden. Da vi utførte intervjuer med praksisbrevkandidatene og lærere på skolen våren 2009, mente de ansvarlige for gjennomføringen av praksisbrevet at nivået på fellesfagene og programfagene var lagt for høyt for de elevene som har fått tilbud om praksisbrevet ved denne skolen. Oppsummeringen var at selv om elevene hadde kommet inn på ordinært grunnlag, så var de egentlig for svake for praksisbrevordningen og burde heller ha vært lærekandidater. Enkelte av elevene ble også vurdert til å ha problemer med å fungere ute i bedrifter. Både av hensyn til skolens forhold til bedriftene og til ungdommene selv valgte derfor skolen å beholde praksisbrevkandidatene i skolen. Skolen ønsket å skåne dem for enda et nederlag, det å tape også ved at ingen bedrifter ville ha dem. Løsningen ble at skolen å satset på egen lærebedrift i skole framfor å sende dem ut i bedrift.

I løpet av perioden fram til høsten 2009 har skolen endret syn både på hva kandidatene er i stand til å mestre og av betydningen av å komme ut i bedrift for elevene. Etter at klassen har vært fulltallig i godt over en måned av det nye skoleåret vurderer læreren det slik at de vil kunne klare praksisbrev. Han mener praksisbrevkandidatene har vokst kolossalt i løpet av ett år, og medgir at han ikke hadde klart å forutse dette for et år siden. Skolen vil nå forsøke å få praksisbrevkandidatene ut i bedrift.

6.6 Elevenes vurderinger av ordningen

Samtlige av praksisbrevkandidatene vi intervjuet i Rogaland uttrykte stor tilfredshet med å være ute i bedrift. Ingen angrer på sitt valg. De mener også at ordningen har gjort at de blir mer motivert for å være i skolen en fast dag i uka. Nå blir skolen ikke en tvang, men et kjærkomment avbrekk fra jobb, og det er sosialt med de andre elevene.

Høyt fravær og dårlige karakterer på ungdomsskolen blir nå skrevet på kontoen skolelei. En av jentene som allerede har mye erfaring fra arbeidslivet ønsker seg nå tilbake til skolen på fulltid, til påbygning til generell studiekompetanse. Elevene føler at de vokser på det å være ute i bedrift; her får de ansvar på en helt annen måte. Hvis noe går galt har det langt alvorligere konsekvenser enn på skolen. Det de lager blir stående, i motsetning til i skolen hvor det ble revet ned igjen. Ungdommene virker også klare i forhold til videre utdanningskarriere; de har et mål om å ta fagbrev, og noen ser allerede for seg hvilke typer bedrifter de kunne tenke seg å jobbe i.

Praksisbrevkandidatene i Akershus uttrykker at de hadde forstått at praksisplass ville bli ordnet av skolen. Når de fleste etter forholdsvis lang tid likevel har fått en praksisplass, er de veldig fornøyde. Nå er bekymringen rettet mot hva de får godkjent og ikke av læretid i faget.

Hva med tiden de har vært i skolen, og hva med de som er i bedrift uten kontrakt? Mange sier de vil ta fagbrev, og de resterende fellesfagene framstår som eneste hindring i veien. Men som et par av praksisbrevkandidatene uttrykte det; ”en dag med teori i uke kan alle klare”.

6.7 Like elevgrupper - ulike vurderinger

Skolene som er med i forsøket meldte seg selv eller ble valgt ut fordi fylkeskommunene mente de ville være i stand til å gjennomføre prosjektet. Praksisbrevkandidatene ved de fire skolene har vært plukket ut på litt ulike måter. Noen sto på venteliste til et program, mens andre hadde kommet inn på et utdanningsprogram, ofte på sitt andre eller tredjevalg. De ble vurdert som aktuelle til prosjektet på bakgrunn av svake karakterer og mye fravær fra 10. klasse, men måtte også si seg villig til å delta. I Rogaland mente fylkeskommunen man skulle plukke ut elever som var skoleleie, men fullt i stand til å ta fagbrev. I Akershus var utgangspunktet i større grad at man plukket ut elever som ikke klarte ordinært løp for å la dem forsøke praksisbrevet. I Rogaland har de også vært en aning mer optimistiske med hensyn til at praksisbrevkandidatene skulle klare seg, både gjennom praksisbrev og til fagbrev. I Akershus har man vært mer betenkt. Samtidig må det understrekes at holdningene til kandidatene endres underveis. Man ser de gjør uventet framgang, eller man opplever tilbakeslag. Erfaringsoverføring fra den ene skolen til den andre, likesom forskernes rapportering av hvordan det går, bidrar også til å påvirke aktørenes vurderinger.

Vi har så langt det er mulig, undersøkt elevenes utgangspunkt, målt som karakterer og fravær fra 10.klasse, gjennom data fra elevsurveyen. Vi finner da at det, ut fra disse indikatorene, ikke er store forskjeller mellom praksisbrevkandidatene ved de fire skolene, for øvrig heller ikke mellom disse og kandidatene i Vestfold som ikke tilhører noen skole. Men noen forskjeller er det. Særlig ved en av skolene ser vi at elevene har noe bedre karakterer med seg inn fra ungdomsskolen. Den typiske kandidaten i de fleste klassene er 2’er eleven, men i en av klassene er det en del elever som har karakteren 3 eller bedre i flere fag. Vi kan derfor konkludere at skolene har rekruttert relativt likt, selv om en av klassene peker seg ut med et noe høyere nivå enn de øvrige. Samtidig må vi ta høyde for at andre problemer elevene har med seg også kan spille inn i forhold til hvordan de klarer seg.

De tunge fagopplæringstradisjonene i Rogaland kan se ut til å være en styrke for prosjektet. Til tross for at man også her lot kandidatene starte i skole, har man unngått problemene med å få dem ut i bedrift, slik man har sett i Akershus. Vanskeligheter med å få læreplasser kan nok også prege aktørenes vurderinger av praksisbrevet.

Litt satt på spissen kan man si at mens praksisbrevkandidatene i Akershus i stor grad var overlatt til seg selv for å skaffe læreplass, tok skolen ansvar for dette i Rogaland. Dette gav praksisbrevkandidatene i de to fylkene ganske ulike utgangspunkt. Gitt at praksisbrevkandidatene er relativt unge i forhold til andre elever som søker læreplass, samt at

de er håndplukket for en slik ordning fordi de har svake karakterer og høyt fravær, kan det synes urimelig å stille krav til at kandidatene selv at må skaffe seg læreplass.

Dette blir også påpekt av en av informantene i Rogaland. De er tydelige på at det er skolens ansvar å skaffe opplæringsplasser. Erfaringsmessig vet skolen at elever som går rett ut i lære ofte er de som får kontrakter fordi de har familie eller andre bekjente som hjelper dem med kontrakt. Elever som ikke kjenner til bransjen på samme måte stiller derfor mye svakere og har ikke samme mulighet til å skaffe seg læreplass selv.

Fra alle praksisbrevkandidatene som har blitt plassert ut i bedrift er det stort sett entydig positive oppsummeringer. På samme måte synes kandidatene det er greit med en skoledag i uka. Også ved skolen som enda ikke har fått praksisbrevkandidatene ut i bedrift, er oppsummeringen så langt at de er fornøyde. Selv om kandidatene også her uttrykte ønske om bedriftspraksis, er de fornøyd med opplegget og de beskrives å ha blitt langt mer modne og ansvarlige i løpet av det første året.

Inntrykkene når det gjelder vurderingen av fellesfagene er sammensatte. Alle ungdommene vi intervjuet mente de skulle klare dem, på en eller annen måte. Vurderingene i fylkeskommunene og blant lærerne var mer nyanserte. Det var ikke alltid enkelt å få til yrkesretting, og det krevde forholdsvis store ressurser på enkelte elever for å få til framgang i fellesfagene. Dette er et spørsmål vi vil måtte komme mer systematisk tilbake til i senere rapporter. Det samme gjelder utvalget av kompetansemål i programfagene.

Vi har pr. i dag ikke nøyaktige tall på frafall fra prosjektet. Det umiddelbare inntrykket er at det er veldig lavt, og at det i større grad skyldes ting som sykdom enn frafall på grunn av mistrivsel. Dette vil vi også komme tilbake til i senere rapporteringer.

7 Praksisbrevkandidater i bedrift

Kjernen i satsingen på praksisbrev har hele tiden vært nettopp praksis og da i bedrift, ikke i skole. Intensjonen har vært å tilby skoleleie ungdommer en annen arena for å se om dette kan bidra til at de blir mer motiverte, lærer mer og dermed klarer å oppnå en formell kompetanse som kan gi dem innpass i arbeidslivet. Praksisbrevordningen henter sin modell fra lærlingordningen, med ansettelse og lønn i bedrift. Som vi har sett har sentrale aktører endret sin vektlegging av praksisbrevordningens ulike intensjoner over tid; fra at ordningen i hovedsak skulle være et mål i seg selv, men med mulighet for å bygge på til full kompetanse - til at ordningen primært skal være et delmål på veien mot full kompetanse. Fylkeskommunene på sin side har imidlertid valgt ulike profiler i måten å tilrettelegge praksisbrevordningen på, og i den grad skolene har fått frihet til å organisere dette, har også de valgt løsninger som ikke nødvendigvis samsvarer med verken intensjoner og føringer fra sentralt eller fylkeskommunalt nivå. Om praksisbrevordningen skal lykkes i å stabilisere seg og bli en varig ordning, er det imidlertid helt avgjørende at den får feste i arbeidslivet. Hva praksisbrevet faktisk avtegner seg til å bli når det iverksettes i bedrift, vil derfor være svært viktig for hvordan en skal oppsummere forsøket.

Vi har besøkt syv opplæringsbedrifter i tre fylker, nemlig de tre i vår undersøkelse hvor det er praksisbrevkandidater i bedrift. Besøkene fant sted etter at praksisbrevkandidatene hadde vært i bedrift i underkant av et år. De syv bedriftene representerer fem fag, men vi velger her å slå dem sammen og drøfte dem som tre fagområder. Det er tre håndverksfag; blikkenslager, kokk og institusjonskokk, og to servicefag, salg og logistikk. Vi velger å fortelle om og analysere erfaringene med praksisbrevkandidater i bedrift gjennom de tre fagområdene kokk/institusjonskokk, blikkenslager, samt salg og logistikk.

Det vi særlig var på jakt etter å undersøke var; Hva karakteriserer de bedriftene og de fagområdene som tar inn praksisbrevkandidater, og hva er deres motivasjon for å gjøre dette? Hvordan foregår opplæringen? Og hva er praksisbrevkandidatenes og bedriftenes erfaringer med ordningen så langt?

7.1 Kokkefaget

Som vi har omtalt tidligere kom kokkefagene med i praksisbrevforsøket som en erstatting av faget industriell næringsmiddelproduksjon fordi det siste ikke var noe populært fag blant de aktuelle ungdommene. Av faktorer som ser ut til å ha betydning for at akkurat kokkefaget skulle bli et praksisbrevfag kan nevnes; de fleste av søkerne til restaurant- og matfag på den ene skolen som ble tildelt oppgaven å drive forsøk, ønsket nettopp kokkefag. Skolen, og nærmere bestemt avdelingen for restaurant- og matfag, hadde lærere som lot seg engasjere av forsøket. Disse lærerne var også aktive i det lokale kokkelauget, og som sådan hadde de god

kontakt med og oversikt over de lokale bedriftene i bransjen. Trolig har det også betydning at skolen ligger i et område hvor lærlingordningen står relativt sterkt, og hvor det å gå direkte ut i læra framfor å begynne i en eller annen videregående skole historisk sett har vært ganske vanlig. Dette kan både bidra til å forklare bedriftenes positive holdninger, og at ungdommene det gjelder og deres foreldre støttet ordningen.

Sist, men ikke minst, så visste man at bedriftene, hotell-, restaurant- og institusjonskjøkkener, hadde behov for arbeidskraft, og at mange av dem kunne tenke seg også å bidra med opplæring. Kokkefaget er et håndverksfag med en lang lærlingtradisjon. Kokkefaget er et av de større fagene. Etter en god start etter Reform 94, er bransjen for tiden bekymret for rekrutteringen. Faget institusjonskøkk har hatt en noe annen utviklingsbane, og har aldri vært fullt så populært som kokkefaget. Her har det vært en stor nedgang i antall lære plasser de siste ti årene. Restaurant- og matfag er det programmet i videregående skole med størst relativ tilbakegang i elevtall de siste årene, og samtidig det med største frafallet (Markussen m.fl. 2008). I følge NHO reiseliv vil det være behov for 1900 nye kokker de nærmeste årene¹⁴. Med et stort og voksende antall hotell- og restaurantkjøkkener, i svært ulike størrelser, vil det også være svært varierende i hvilken grad disse får faglærte kokker. En grov oversikt over rekruttering av ungdom til hotell og restaurant, viser at dette er et område med en, i norsk sammenheng, middels utbredelse av lærekontrakter (Olsen, Høst og Michelsen 2008). Blant de under 20 år som rekrutteres er det et flertall som blir ansatt som ufaglærte, ikke som lærlinger.

7.1.1 Fikk seg tildelt lære plasser

Skolen og lærerne skaffet, gjennom sine kontakter i lauset, opplæringsplass i bedrift for samtlige praksisbrevkandidater på restaurant- og matfag. Opplæringsbedriftene spente fra små institusjonskjøkken, via hotellkjøkken til kjøkkener ved byens finere restauranter.

Ungdommene ble formidlet til en bedrift lærerne mente passet dem ut fra deres særlige egenskaper, og bedriftene som hadde stilt seg positive, fikk seg tildelt praksisbrevkandidater uten muligheter for å velge. Ungdommene syntes i hovedsak dette var en bra ordning. Et par hadde imidlertid funnet andre lære plasser som skolen ikke ville ha, og en ønsket raskt å bytte lærebedrift fordi hun anså arbeid og opplæring som alt for ensidig. At bedriftene aksepterte å få seg tildelt ungdommer må trolig forstås på bakgrunn av den tillitsrelasjonen som var opparbeidet gjennom lauset. Bedriftene sier de stolte på lærernes vurderinger. De var inneforstått med at ungdommene ikke var ordinære lærlinger, og at de var særlig unge (16 år) i forhold til vanlig lærlingalder. Den eneste karakteristikken de ellers hadde på ungdommene var at de var skoleleie. Men det å være skoleleie behøver ikke være noe i hinder for å få plass i bedrift – snarere tvert om. Det appellerer til mange bedriftsledere og opplæringsansvarlige med erfaringer rent personlig eller med andre lærlinger som har vist at dette kan gå riktig bra. Bedriftene visste at de tok på seg et stort opplæringsansvar, men hadde samtidig forhåpninger

¹⁴ NRK.no 24.02.2009

til at ungdommene skulle bidra aktivt som arbeidskraft på kjøkkenet. Samtidig så de på ekstratilskuddet på 2000 kroner i måneden som en kompensasjon for at disse ungdommene trenger lengre tid på seg før de kunne bidra like aktivt som en ordinær lærling. De betraktet ikke disse ungdommene som noen utplasserte stakkarer, men som lærlingemner. Rekruttering, ikke sosialpolitikk, var utgangspunktet. Som en ekstra trygghet hadde bedriftene en avtale med skolen om at de kunne be skolen ta praksisbrevkandidatene tilbake til skolen om det ikke fungerte.

7.1.2 Opplæringen

På kjøkkenet gikk praksisbrevkandidatene til å begynne med inn i de enkleste oppgavene. Fra den drøye måneden kandidatene hadde tilbrakt på skolen hadde de trent på grunnleggende teknikker som for eksempel kutting av grønnsaker, men ellers måtte det meste læres fra bunnen av. Selv om de var på opplæring, ble kandidatene etter hvert også sett på som en del av bemanningen. De ble riktignok ikke erstattet ved fravær, men de ble for eksempel satt opp på vakt på tider det var særlig mye å gjøre. Selve opplæringen kan karakteriseres som en slags relativt usystematisk "learning-by-doing", men hvor kjøkkensjefene hadde en slags plan for at de skulle kunne dekke stadig flere oppgaver en kokk skal kunne. Begge steder fikk kandidatene etter hvert ansvar for å lage enkeltretter, men det var foreløpig langt igjen før de ble vurdert å kunne ta ansvar for å tilberede et helt måltid. Kandidatene hadde selv ansvaret for å føre opp i opplæringsboka de momentene de hadde vært gjennom. Kjøkkensjefene oppmuntret dem til å arbeide med opplæringsboka og ga dem tid til det, men uten å blande seg direkte inn. Kjøkkensjefene gikk i varierende grad inn i forsøkslæreplanene. At kontaktlæreren var innom svært ofte, omtrent en gang i uka, var derfor til stor støtte for disse bedriftene. Det ga dem en trygghet for at kandidatenes progresjon ble fulgt opp, og det ga en åpning for å ta opp eventuelle vanskeligheter i ansettelses- og opplæringsforholdet.

7.1.3 Erfaringene

Bedriftenes foreløpige erfaringer - etter et snaut år - var at det krevdes mer opplæring og oppfølging av praksisbrevkandidatene for å få de produktive enn hva de på forhånd hadde antatt. På samme måte hadde de måttet bruke mer tid på grunnleggende ting som for eksempel presist oppmøte. Likevel angret de ikke på at de hadde rekruttert ungdommene, og hevdet de ikke var ikke skremt fra å gjøre det igjen. De mente ungdommene viste stor framgang, og begge bedriftene vi besøkte ga også uttrykk for at det kunne bli aktuelt å la praksisbrevperioden bli avløst av en ordinær lærekontrakt etter to år. Praksisbrevkandidatene hadde en fordel framfor andre søkere gjennom sin praktiske erfaring. Den ene bedriften var ikke godkjent som lærebedrift, bare som "elevbedrift", men hadde startet en prosess for å bli lærebedrift, fordi de hadde en praksisbrevkandidat (fra 2007-kullet) som var aktuell for læreplass allerede fra høsten 2009. Den andre bedriften hadde tidligere erfaringer med lærlinger og var godkjent lærebedrift.

Ungdommene selv uttrykte stor tilfredshet med å få komme ut i bedrift framfor å være på skolen. De var preget av at de sto i en arbeidssituasjon hvor det de utførte hadde direkte betydning for kunder og for bedriften. Begge de vi snakket med hadde et klart mål om å bli først ordinære lærlinger og dernest faglærte kokker. Hva de skulle med praksisbrevet som sådan var imidlertid noe uklart for dem, utover at det var en stasjon på veien, en sluse de måtte gjennom for å bli lærlinger. Vi fikk et klart inntrykk av at arbeidsgiverne følte et stort ansvar for og en stor tålmodighet med ungdommene.

7.2 Ventilasjons- og blikkenslagerfaget

Tidligere het dette faget kobber- og blikkenslager, og det har ganske nylig skiftet navn til ventilasjons- og blikkenslagerfaget. Navneskiftet skal avspeile en faktisk endring av arbeidsområde; mindre kobberarbeid og mer ventilasjonsarbeid. Ingen av de bedriftene vi besøkte hadde imidlertid mye ventilasjonsarbeid. De hadde blikkenslagerarbeid på fasader, rundt vinduer, på verandaer og beslag på tak, for eksempel rundt piper som det største arbeidsområdet. Samtidig er ikke grensene til andre fag alltid så veldig klare. Selv om arbeid med å legge takstein og takrenner er blitt en del av tømrernes tariffområde, var dette arbeid også blikkenslagerne gjorde. På samme måte kunne andre fagfolk, særlig tømrere, gjøre blikkenslagerarbeid som tetting rundt piper for å slippe å vente på en blikkenslager.

Blikkenslagerfaget er et gammelt håndverksfag. Hovedtradisjonen har vært å rekruttere lærlinger direkte for full opplæring i bedrift, dvs. gjennom fire år som lærling. Teorien fikk de gjennom lærlingskolen. Gradvis har det imidlertid blitt mer vanlig å rekruttere lærlinger med en viss skolebakgrunn. Kobber- og blikkenslagerne hadde før Reform 94 både et eget grunnkurs og et eget vk1-kurs. Man rekrutterte imidlertid fortsatt flest lærlinger uten skolebakgrunn, dernest lærlinger med grunnkurs og bare ytterst få med vk1 (Michelsen, Høst m.fl. 1998). Våre informanter bekrefter at rekrutteringen i faget, som i mange andre håndverksfag, ofte har gått gjennom familie. Således var blikkenslagerfaget ett av dem som ikke var særlig tilfreds med overgangen til 2+2-modellen etter Reform 94. Man slet med å rekruttere nok ungdom fra grunnkurset tekniske byggfag i videregående til vk1 kobber- og blikkenslager, i konkurranse med en rekke andre fag. Løsningen ble i mange tilfeller at man i stedet måtte rekruttere voksne som hjelpearbeidere som etter fem års praksis kunne ta fagprøven gjennom praksiskandidatordningen. Etter Kunnskapsløftet har ikke faget lengre et eget kurs. På vg2 er ventilasjons- og blikkenslagerfaget nå slått sammen med rørlegger og taktekker til et felles program kalt klima-, energi- og miljøteknikk. Taktekkerfaget er svært lite, men rørleggerfaget langt større enn blikkenslagerne. Det er foreløpig lite som tyder på at dette har gagnet blikkenslagerne rent rekrutteringsmessig (Høst og Evensen 2009). Det betyr at man fortsatt er avhengig av å tenke alternativt til 2+2-ordningen, dvs. ofte bruke mer tradisjonelle kanaler for faget når det gjelder rekruttering.

7.2.1 Rekrutteringen av praksisbrevkandidater

Blikkenslagerfaget var som kokkefagene heller ikke påtenkt som forsøksfag under praksiskandidatordningen. Mens kokkefaget kom som en erstatte for industriell næringsmiddelproduksjon, som ikke var attraktivt blant ungdommen, så har blikkenslagerfaget i stor grad kommet som en erstatte for tømmerfaget, som var attraktivt, men lite villig til å rekruttere praksisbrevkandidater. Etter at det ble utviklet en forsøkslæreplan, har det like mye skjedd en spontan som planlagt utvikling når det gjelder rekruttering av ungdommer til blikkenslagerfaget. Vi har sett på bedrifter i to ulike fylker, og begge steder har det vært ungdommenes egne initiativ og kontakter som har ført fram til kontrakt med en bedrift. I den ene fylket skjedde dette etter et helt tradisjonelt mønster. En av ungdommene som var rekruttert til praksisbrevordningen, spurte om han kunne få arbeide hos faren som har blikkenslagerverkstedet. Det ble akseptert, og denne blikkenslageren tok likegodt inn en ungdom til fra samme gruppe. I det andre fylket foregikk dette ved at ungdommen selv skaffet seg kontrakt med en bedrift gjennom en kamerat som var lærling i denne. Siden ble det formidlet kontakt mellom bedriften, opplæringskontoret og fylkeskommunen, og opplæringskontrakten ble formalisert.

I begge tilfellene var det snakk om elever med svake karakterer og som ønsket seg bort, eller hadde sluttet på skolen. Den ene ungdommen forteller at han drømte om å bli bilmekaniker – deretter rørlegger, men med et karaktersnitt på 1,2 kom han bare inn på skolen i nabobyen og da på salg og service. Han gadd ikke en gang kjøpe bøker, bare saboterte hele greia og ble gående hjemme.

Blikkenslageren som rekrutterte sin sønn og en ungdom til, sier at det selvsagt hadde mye å si at det nettopp var sønnen. Blikkenslagerbedriften hans hadde ikke tidligere vært godkjent som lærebedrift, men han selv hadde arbeidet med lærlinger i andre bedrifter. Når sønnen, som hadde vært mye på verkstedet med faren, uttrykte ønske om å lære faget, gjør dette utslaget for at han søker om godkjenning som lærebedrift. Om praksisbrevordningen sier han at det jo er veldig likt den tradisjonelle måten å rekruttere til faget. Denne har han stor sans for, fordi han mener det viktigste læres gjennom arbeidet og ikke i skolen. De med full læretid i bedrift blir langt flinkere enn dem med halvparten av tiden i skole, er hans erfaring. Han er klar over at det ikke er snakk om ordinære lærekontrakter foreløpig, og at målet i første omgang bare er et toårig praksisbrev. Likevel ser han dette bare som en etappe på veien til svennebrev som blikkenslager. Det er dette som er målet. Det er i liten grad noe ønske om permanente hjelpearbeidere i faget. De som er hjelpearbeidere er voksne på vei mot svennebrevet. Hjelpearbeiderstatusen gjør at de kan lønnes langt høyere enn en lærling. Etter fem år kan de avlegge prøven. Men mange venter mye lengre. Helt opp til det siste har det også vært slik for ungdom som er ferdige med læretiden. Om de utsetter eller ikke klarer svenneprøven fortsetter de å jobbe i faget. På ett eller annet tidspunkt anses de å utføre et akseptabelt fagarbeid. De lønnes deretter og gjennomføring av prøven blir ikke lengre så påtrengende. For

denne blikkenslageren gikk det 14 år fra han var ferdig i læra til han avla prøven. For noen skjer det aldri, selv om de fortsetter å jobbe som blikkenslagere.

Den andre blikkenslageren som tar inn en praksisbrevkandidat kaller seg selv en ”oppkomling” i bransjen i forhold til et dominerende sjikt av familiebedrifter. Han begynte å jobbe i naboens blikkenslagerverksted som 15 åring, fikk lærekontrakt som 16 åring og etablerte eget firma som 24 åring. Rekrutteringen i dette firmaet følger også alt annet enn de strømlinjeformede mønstrene Reform 94-modellen la opp til, og som ikke har gitt denne bransjen en tilstrekkelig tilførsel av ungdom. I denne bedriften er det en blanding av lærlinger med full opplæring i bedrift (0+4), voksne som tar praksiskandidatprøve, og utenlandske håndverkere med svennebrev fra hjemlandet. Når vår ungdom tas inn oppfattes han i første omgang som en lærling, bare med et ekstratilskudd fra fylkeskommunen.

I begge bedriftene omtales praksisbrevkandidatene som lærlinger. De omtaler seg selv som det også; ingen vet likevel hva praksisbrev er, som de sier. De identifiserer seg også med lærlingene og ser for seg at de kan få status som lærlinger etter hvert. Ungdommen som jobber hos faren er direkte utålmodig. Han ser at han følger samme opplegg som faren gjorde da han i sin tid hadde hele opplæringen i bedrift og gikk på læringskolen, og er litt irritert over at han ikke er ordentlig lærling selv.

7.2.2 Opplæringen

Som i kokkefaget foregår opplæringen av ungdommen i blikkenslagerverkstedene ved at ungdommene er med i det arbeidet som byr seg. Det første de lærer seg er tilskjæring og knekking av blikkplater. Vinkler må beregnes og maskiner stilles inn. Men bare en liten del av arbeidet foregår inne på verkstedet. Det meste gjøres ute på bygningen. Ungdommene forteller, allerede med en aning fagstolthet i røsten, hvordan skifertak skal legges for å bli stabile. Likeledes forteller de om hvordan de har vært med på å fjerne ferdige plastbeslag på tak, lagt av andre enn blikkenslagerne, for å erstatte det med ordentlige blikkbeslag. Begge blikkenslagerbedriftene har fått utlevert forsøkslæreplaner, men de bruker dem ikke. I stedet har de sin egen plan. De forklarer at de vet hva disse ungdommene må kunne for å kunne bli faglærte blikkenslagere, og det er det som er deres mål. Hele jobben; alt fra å regne på den og til å fullføre den, skal de gjennom. Også i ventilasjons- og blikkenslagerfaget foregår opplæringen av praksisbrevkandidatene gjennom deltakelse i de oppgavene som byr seg. Den ene blikkenslageren sier han forsøker å fordele oppgaver til lærlingene og praksisbrevkandidatene etter hva de ulike trenger å trene seg på, ikke etter hva de kan. Ingen spesielle som har instruktøransvar, lærlingene er med der det passer ut fra hva det er å gjøre. Han føler seg trygg på at bedriften har så mange og varierte oppgaver at lærlingene kommer gjennom det de skal før prøven.

Den andre blikkenslageren forteller at de er heldige, fordi de har litt for mye oppdrag hele tiden. På den måten kan de velge litt og ta oppdrag hvor guttene kan få nye utfordringer. De regner på mange jobber det ikke blir noe av. I den grad det kan sies å være noen systematikk i opplæringen er det nettopp at de prøver å legge opp og fordele arbeidet slik at praksisbrevkandidatene lærer seg alle de ulike delene av faget. Praksisbrevperioden på to år blir for begge blikkenslagerne bare sett på som første del av en tradisjonell læretid på fire år.

Kandidatene har en opplæringsbok hvor de skal skrive timer de har jobbet, hva de har gjort og hvor for hver dag. I det ene firmaet ser dette ut til å fungere sånn noenlunde. I det andre sier eieren at dokumentasjon er noe alle lærlingene sliter med, ikke bare praksisbrevkandidatene. De kommer ikke i gang med opplæringsboka. Den blir prioritert sist og da orker de ikke.

7.2.3 Erfaringene

Begge blikkenslagerne gir klart uttrykk for at de er fornøyd med sine praksisbrevkandidater. Den ene sier lignende ting som vi hørte i kokkefaget; det var mer arbeid for å få kandidaten til å fungere den første perioden enn han hadde regnet med. Rekrutteringen av disse ungdommene faller inn i et tradisjonelt mønster i fagene, og ungdommene skiller seg heller ikke vesentlig fra ungdommer de har rekruttert tidligere. Derfor er det kanskje i mindre grad praksisbrevordningen som sådan de uttaler seg om, og mer erfaringene med å ta inn de aktuelle praksisbrevkandidatene i noe de ser på som begynnelsen på et læreforhold.

Ungdommene selv uttrykker stor tilfredshet med sin situasjon. De møter på jobb presis, har lite fravær og ser overhodet ikke ut til å oppleve seg selv som tapere selv om de ikke deltar i et ordinært løp gjennom videregående opplæring. De framstår ganske annerledes enn da vi intervjuet dem i klasserommet noen måneder tidligere. Den ene kandidaten viste stolt fram svenneprøven til faren på veggen i verkstedet. Det er en hette til kjøkkenvifte, med arbeidstegningene ved siden av. Noen av detaljene er tegnet i 1:1-størrelse og vi får se merkene verktøyet laget da svenneprøven ble produsert. Skolen framstilles som noe de bare må, mens det å være ute i arbeid er det de vil. De er også klar over at de må fortsette med en dag i uka på skolen om de skal ta fullt fagbrev, for å gjøre ferdig fellesfagene. ”En dag i uka på skolen burde alle klare”, var omkvedet. De hevder selv de ikke savner ungdomsmiljøet på skolen. Denne kontakten kan de ta igjen på kveldstid.

7.3 Fagene salg og logistikk

Heller ikke det tredje området vi undersøkte var av de som opprinnelig var pekt ut av departementet og SRY til å være forsøksfag. Både logistikkfaget og salgsfaget kom med i forsøket etter lokale initiativ og ønsker.

Begge fagene kan plasseres i kategorien nye servicefag. Man hadde riktignok et forsøk med lærlingordning i handel og kontor på slutten av 1950-tallet, men denne klarte aldri å få fotfeste. Den hadde problemer med å finne sin plass i forhold til de etablerte rekrutterings-, opplærings- og utdanningstradisjonene innenfor denne sektoren. På 1990-tallet lanserte man butikkfaget, som ledd i fagopplæringens ekspansjon til nye sektorer. Dette heter nå salgsfaget og omfatter i tillegg til varehandelen også ulike faghandler. Logistikkfaget er en sammenslåing av to tidligere fag, materialadministrasjon og terminalarbeider. Dette var også fag som ble etablert som en del av bølgen av nye fag i servicesektoren på 1990-tallet. Sammen med yrkessjåførfaget er det flyttet fra det tidligere grunnkurset for mekaniske fag til det nye programmet Service og samferdsel. Det er imidlertid også etablert et kryssløp fra Teknologi og industriell produksjon til vg2 transport og logistikk. Logistikkfaget omfatter internttransport og vareflyt, ekspedering og dokumentbehandling.

7.3.1 Rekruttering av praksisbrevkandidater og bedrifter

Salg og logistikk dreier seg altså om to fag, med nye navn gjennom Kunnskapsløftet, men med røtter fra Reform 94. I likhet med de fleste av de øvrige servicefagene, har disse fagene hatt problemer med å slå rot og sette preg på de sektorene de er rettet mot. Arbeidsområdene omfatter svært mange sysselsatte, men er fortsatt dominert av mønstre for rekruttering og kvalifisering som i liten grad sammenfaller med fagopplæringen (Olsen, Høst og Michelsen 2008). Varehandelen er i dag det største ungdomsarbeidsmarkedet i Norge med hele 40 000 ansatte under 20 år. I 2007 var imidlertid bare 1,5 prosent av disse lærlinger (ibid.). Fagområdene er foreløpig diffuse for de fleste. Få innenfor servicesektoren vil kjenne til hva det innebærer å være lærling eller fagarbeider innen salgsfaget eller logistikkfaget.

Siden elever til praksisbrevordningen i prinsippet skal velge fag allerede ved oppstart av videregående, behøver de i prinsippet ikke å tilhøre et eget studieprogram. Ved en skole var det likevel slik at man hadde en klasse for praksisbrevkandidater i Service og samferdsel og en i Teknologi og industriell produksjon. I begge klasser var det kandidater som var formidlet av skolen til opplæring i bedrift i logistikkfaget. En tredje variant var en ungdom som hadde fått godkjent et praksisbrevløp i logistikkfaget uten å ha vært innom skolen.

Enten ungdommene var formidlet til en opplæringsplass eller hadde skaffet seg den selv, var det et mønster for de bedriftene vi besøkte innenfor dette området at praksisbrevkandidatene hadde relasjoner til bedriften fra tidligere. Vedkommende som hadde fått plass i et transportfirma, hadde i utgangspunktet kommet i kontakt med dette fordi faren jobbet her som sjåfør, og sønnen hadde vært med ham en rekke ganger. Bedriften stilte seg positiv når de ble kontaktet av fylkeskommunen. De har hatt lærlinger tidligere. Samtidig har det nok hatt betydning for kontrakten at de kjenner faren som en stabil arbeidstaker gjennom mange år. Det hadde også betydning at en i bedriftens ledelse kjente en person i utdanningsavdelingen i fylkeskommunen. Det er imidlertid ingen tradisjon eller mønster at man rekrutterer ansatte

med fagbrev. Tvert om har de ansatte svært ulike bakgrunner, og det er ingen faste krav til kvalifikasjoner, bortsett fra at sjåførene må ha førerkort for stor bil.

Vår logistikkandidat forteller at han egentlig søkte seg til Teknologi og industriell produksjon. Han kom ikke inn, fordi han hadde ganske dårlige karakterer. I stedet fikk han tilbud om service og samferdsel i en annen by, men det var han ikke interessert i å begynne på. Han fikk så en telefon fra fylkeskommunen, som visste at han var mer eller mindre ute av skolesystemet. Han ble invitert til og deltok på et stort møte om praksisbrev. Han hadde erfaring med utplassering i arbeidslivet mens han gikk på ungdomsskolen, noe han likte veldig godt. Han ga så beskjed om at han kunne tenke seg å ta praksisbrev som anleggsgartner, som var ett av de opprinnelige prøvefagene. Her var det imidlertid ingen bedrifter som ville ta inn lærlinger/praksisbrevkandidater. Det endte derfor med at han etter hvert fikk tilbud om å være praksisbrevkandidat i transportbedriften hvor farene arbeider.

I de to butikkene vi besøkte, hadde begge praksisbrevkandidatene en relasjon til bedriftene fra før, dels gjennom arbeid som ekstrahjelper, dels gjennom lokalmiljøet. De var selv svært innstilt på å jobbe framfor å gå i skole, og å jobbe i butikk var for dem et interessant tilbud. Begge to hadde foreldre med lang erfaring fra butikkarbeid. Kontaktlæreren hadde kjennskap til varehandelen som tidligere personalansvarlig i en av de store varehandelskjedene. Hun kunne derfor kontakte bedriftene med en viss faglig autoritet. Det dreier seg om relativt store butikker som stadig trenger påfyll av arbeidskraft. Ingen av butikkene hadde erfaring med lærlinger i salgsfaget. Butikksjefene hadde selv ikke fagbrev eller noen spesiell kjennskap til fagopplæring. Selv hadde de bakgrunn fra allmennfaglig videregående og hadde jobbet seg opp i butikk. Den ene hadde etter hvert også tatt varehandelshøyskolen.

Butikksjefene var likevel positive til praksisbrev. De var inneforstått med at praksisbrevordningen dreide seg om opplæring, men så nok mest på dette som rekruttering. Den ene butikksjefen hadde den oppfatning at de som tar fagbrev får mer inspirasjon og blir flinkere, og relaterte således praksisbrev til fagbrevet. Fagbrev i salgsfaget er imidlertid ikke noe kvalifikasjonskrav eller normal bakgrunn for å jobbe i butikk. Mange ansatte har bare grunnskole. Noen er kokker. Noen har annen utdanning, men vil heller jobbe i butikk. Det viktigste er at de er ”flinke” eller ”egner seg”. Dessuten er bransjeerfaring en fordel. Det er ”livets lære” som gjelder. I butikken fordeles arbeidet på ulike måter etter hvor flinke og erfarne folk er; frukt og grønt-ansvarlig, brødansvarlig osv. Svært mange jobber deltid. Ofte er dette kvinner fra det omkringliggende distriktet, som kombinerer jobb med familieforpliktelser. En del er skoleelever fra videregående. Det varehandelskonsernet den ene butikken tilhører har bestemt seg for å legge til rette for fagbrev. Det er noen få lærlinger andre steder i konsernet, men i hovedsak satses det på voksne praksiskandidater. Flere av de ansatte i begge butikkene var aktuelle for dette. Får de fagbrevet, går de opp 7-8 kr timen. Det var imidlertid uklart i hvilken grad de fikk noe annet arbeid om de tok dette fagbrevet. Butikkene har også benyttet seg av andre kanaler for arbeidskraft, for eksempel utplasserte fra

NAV som har med seg dagpenger og jobber for dette, for eksempel innvandrere. Noen av disse glir inn og blir en del av bemanningen, mens andre bare er der i støtteperioden.

7.3.2 Opplæringen

Logistikkfaget inneholder en del papirarbeid, så man må kunne lese og forstå dokumenter. For øvrig beskrives faget som ”mest praktisk jobbing”. Bedriftslederen forteller at de følger forsøksplanen de har fått fra fylkeskommunen så godt det lar seg gjøre, men at de ikke kan konstruere jobber for praksisbrevkandidaten. Han må delta i det som til en hver tid skal gjøres. Han er med på alt unntatt å kjøre selv: kjøring av truck, inn- og utekspedering av varer og rutekartlegging. Selv gir praksisbrevkandidaten klart uttrykk for at han aller helst vil være med å kjøre, som hjelpemann for sjåførene. Innenfor dette området er det generelt sett mest populært for gutter å bli yrkessjåfør, ikke arbeide med logistikk. Også for vår kandidat er det dette som trekker mest.

Han har både en opplæringsbok og et praksishefte som han bruker. Dette forsøker han å jobbe litt hjemme på fridagene sine, uten at han til nå har fått gjort så veldig mye. Han mener likevel han vært gjennom ganske mange av momentene i opplæringsboka allerede. Han forteller at han innimellom får besøk fra fylkeskommunen på jobben som følger opp opplæringen og kikker på opplæringspermen. Disse dagene misliker han, fordi han da ikke får vært med bilene som drar ut tidlig om morgenen, men i stedet må være inne på bedriften. Fra bedriftens side holdes det åpent at han etter hvert kan få sjåfør opplæring på transportfagskolen. Fagene logistikk og yrkessjåfør har i dag felles vg1 og vg2. Siden ingen av dem er veldig klart etablert som fag, virker det som den videre karriereveien for praksisbrevkandidaten også holdes litt åpen i forhold til disse to fagene..

De to jentene som er praksisbrevkandidater i hver sin butikk jobber i realiteten som butikkmedarbeidere, mer eller mindre på linje med de andre i butikken. Det at salgsfaget er litt vagt for dem bidrar ikke til å gjøre det veldig tydelig hva praksisbrev i salgsfaget er ment å være. Butikksjefen i den ene butikken har heller ikke helt klart for seg hva en fagarbeider i salgsfaget er. Han forteller at han fikk en forsøksplan med mål: Den ser han ikke på. Han mener det må være kontaktlærers ansvar å følge opp kandidaten i forhold til planen. Kontaktlærer er innom omtrent en gang i måneden.

I arbeidet er kandidatene med over alt i de butikkene de arbeider, for eksempel i kjøttdisk og fruktavdeling. Den ene praksisbrevkandidaten har etter hvert fått totalansvar for fryseavdelingen. Det betyr at hun må gjøre anslag som grunnlag for varebestilling. Hun har også vært litt i kassa og litt i datasystemet for å lage plakater. I tillegg har hun vært i blomsteravdelingen og bladkontrollen.

Også i den andre butikken fungerer praksisbrevkandidaten som en vanlig ansatt. Hun jobber for eksempel med frukt og grønt, med post i butikk og med bank i butikk. Butikksjefen beskriver opplæringen kandidaten får som litt grundigere enn det en standard helgearbeider får. I følge butikksjefen følger hun det bedriftsinterne opplæringsprogrammet til kjeden butikken er med i. Det finnes en forholdsvis enkel plan i form av en mappe og en DVD. I tillegg kan man ta basiskurs i HMS og løfteteknikk, og et eget låseansvarlig-kurs og butikksjefkurs. Han sier han ikke har mottatt noen opplæringsplan fra skolen, men at kandidaten har et fått hefte med oppgaver fra skolen. Også her er kontaktlærer innom ca en gang i måneden og snakker med både sjef og praksisbrevelev.

7.3.3 Erfaringer så langt

Transportbedriften oppsummerer så langt at de synes praksisbrevkandidaten har vist både vilje og initiativ. Hvis han står på og klarer praksisbrevet, vil de tilby han å ta transportfagskolen for å få sjåfør opplæring mens han er i jobb hos dem. Selv synes kandidaten også det går veldig greit. Han foretrekker bedriftspraksis framfor å være på skolen, og vil gjerne anbefale dette til andre også. Samtidig har han fått et mer positivt forhold til skolen etter han kom ut i bedrift. Den ene dagen i uka han er inne og har fellesfag er ikke negativt ladet. Dessuten mener han de har fått veldig gode lærere. På spørsmål om hva som er målet hans videre, svarer han at det foreløpig er praksisbrev. Lengre fram vil han ikke planlegge foreløpig. Hvilke muligheter praksisbrevet vil gi ham videre i denne bransjen er han usikker på. Hva fagbrev i logistikk omfatter, har han ikke helt klart for seg enda. Det er naturlig å se dette i sammenheng med at han ikke vet om noen i bedriften som har fagbrev.

Den ene butikksjefen forteller at han først hadde vært skeptisk til å ta inn en praksisbrevkandidat. Han har tidligere sagt nei til arbeidspraksis for ungdom, fordi han ikke anser disse som motiverte. Han var redd det skulle bli mye ekstra mas, og forlangte derfor en avtale med kontaktlæreren om at hun måtte ha ansvar for å følge opp praksisbrevkandidatens opplæring. Nå oppsummerer han at det går bra. Kandidaten er arbeidsvillig og punktlig. Hun tar til seg arbeid om hun er ledig. Han ser også at det ikke bare er han kandidaten lærer av, men også av de øvrige ansatte. Han mener kandidaten har vokst veldig, og dersom bemanningssituasjonen tilsier det, skal hun få tilbud om jobb etterpå. Slik han ser det har praksisbrevet absolutt en verdi, for etter to år ”vet hun hva det går i”. Gjennom praksisbrevordningen kommer hun mer systematisk borti ting enn om hun bare hadde hatt praksisutplassering, hvor det ville bli mindre variert. Han synes en dag i uka med allmennfag virker lite. Han viser til at en del kunder snakker engelsk, det er også tyskere. Språk er derfor viktig, særlig i feriene.

Den andre butikksjefen vurderer praksisbrevkandidaten som positiv og lærevillig. Han kjenner ikke til hennes eventuelle skolesvakheter. Det fungerer så positivt at det har påvirket butikksjefens syn på dette. Hun har arbeidskontrakt i bedriften, men ingen opplæringskontrakt. Den mener han hun har gjennom skolen. Hun skal være i to år, men vil

hun fortsette, mener han hun gjerne kan få ordinær lærekontrakt. Butikksjefen har imidlertid ingen erfaring med dette og vet ikke om det er vanskelig å bli godkjent som ordinær lærebedrift.

7.4 Hva slags plass får praksiskandidater i bedriftene?

De opplæringsbedriftene for praksisbrevkandidater vi har besøkt, har noen klare fellestrekk. For det første er de stort sett ganske små. For det andre er det bedrifter og bransjer som har behov for arbeidskraft. For det tredje er det bedrifter og bransjer som ikke har så lett for å rekruttere et tilstrekkelig antall lærlinger fra videregående skole. De er derfor på jakt etter, eller har utviklet alternative rekrutteringsmønstre. De har altså det til felles at de ser på praksisbrevkandidatene som en type arbeidskraft. Det betyr ikke at de ikke også ønsker å bidra med opplæring. Forståelsen av hvordan denne oppgaven skal løses varierer imidlertid med bransjens eller fagområdets rekrutterings- og kvalifikasjonssystem.

Innen håndverksfagene er bedriftene influert av den tradisjonelle plikten til interessen av å bidra til reproduksjon av faget. Dette gjør at det er nærliggende for bedriftene å forstå praksisbrevkandidatene i forhold til dette systemet. I land med utbygde lærlingordninger er det et trekk at lærlingene gjerne utgjør en svært viktig arbeidskraftressurs for små håndverksbedrifter (Maier 1987). Små bedrifter kan ikke ha en arbeidsdeling som gir rom for ufaglærte i stor skala. Kravene til allsidighet og ikke minst selvstendighet hos medarbeiderne gjør at man i hovedsak må satse på fagarbeidere. Samtidig kan ikke småbedriftene konkurrere med de store bedriftene på lønninger, pensjonsavtaler og frynsegoder for på den måten å få tak i faglærte. I stedet for å rekruttere ferdig utdannede må man derfor i stor grad satse på å lære opp fagarbeidere selv ved å rekruttere lærlinger. Dette faller dessuten langt billigere enn å rekruttere ufaglærte for så å lære opp dem. Undersøkelser peker i retning av at lærlinger i småbedrifter blir langt raskere produktive enn det de gjør i store bedrifter, noe som gjør at opplæringskostnadene amortiseres desto raskere (ibid.). Det siste er også en helt nødvendig betingelse for de små bedriftene, fordi de sjelden har økonomi til langsiktige investeringer i opplæring. Håndverksbedriftene vi besøkte hadde, uten unntak, et perspektiv på at praksisbrevkandidatene etter hvert skulle videre over i et ordinært læreforhold som ledet fra mot en fagprøve. Det ble understreket at de ikke hadde bruk for ufaglærte eller hjelpeplearbeidere. Unntaket var når blikkenslagerne måtte rekruttere hjelpearbeidere som erstatning for lærlinger. For hjelpearbeiderne er forventningene at de etter hvert tar fagprøve som praksiskandidater, men det er en dyr måte å rekruttere på hvis ikke disse i utgangspunktet er dyktige. Når praksisbrevkandidatene tilsynelatende rekrutteres relativt friksjonsfritt inn i disse fagene, kan dette derfor forstås både på bakgrunn av bedriftenes rekrutterings- og opplæringstradisjoner og deres aktuelle rekrutteringsbehov. Praksisbrevordningen ble sett på som en begynnelse på det som skulle bli en ordinær læretid, og hvor målet var at de skulle bli faglærte blikkenslagere.

I servicebedriftene er det også en tradisjon for at bedriftene lærer opp sine egne medarbeidere, men ikke gjennom lærlingordningen. I butikkene har de gjerne bedriftsinterne, eller kjedeinterne, systemer for dette. I dette landskapet er fagarbeideren en vag eller ukjent størrelse. I beste fall tenker man seg at fagbrev kan være en av flere måter å dyktiggjøre medarbeidere. Fremdeles er man imidlertid mest opptatt av å finne de som "egner seg", uavhengig av bakgrunn. Først når man kommer på et høyere nivå, butikksjef og over det, er formell utdanning noe som tematiseres, for eksempel varehandelhøyskole. I forhold til dette ser det foreløpig ut til at praksisbrevkandidatene blir en kategori ungdom som kan læres opp til å bli butikkmedarbeidere. Om de fortsetter til fagbrev, kan de aspirere til mer ansvarsfulle jobber, for eksempel som nestsjef, men da i konkurranse med ansatte med annen bakgrunn. Fagarbeiderkategorien i seg selv ser foreløpig ikke ut til å ha klart å skaffe seg noen særskilt posisjon i arbeidsdelingen

I transportbedriften var ikke karrieremulighetene så tydelige å få øye på, men det var muligheter både på lager/ekspedisjon og som sjåfør, både med praksisbrevet som utgangspunkt og med fagbrev. Verken praksisbrev eller fagbrev var imidlertid foreløpig knyttet særlig sterkt til noen av disse arbeidskraftkategoriene. Det var langt viktigere at man hadde for eksempel førerkort for stor lastebil.

Et klart fellestrekk på tvers av håndverks- og servicefagene, er at bedriftene ikke ser ut til å bruke forsøkslæreplanene i særlig grad. De overordnede på alle opplæringsstedene hadde sterke oppfatninger av hva praksisbrevkandidatene måtte lære for å kunne gjøre en nyttig jobb på deres område. For øvrig overlot de til kontaktlærerne ved skolen, eller fylkeskommunens representant, å følge opp om kandidatene faktisk hadde kommet gjennom de formelle målene som er forutsatt å inngå i praksisbrevet.

Oppsummeringsvis kan en si at fagområdene praksiskandidatene er plassert inn i ser ut til å være den viktigste faktoren for hva slags ordning praksisbrevet blir for ungdommene og bedriftene. I områder hvor faget står sterkt, og det ikke er særlig rom for hjelpearbeidere, trekkes praksisbrevet i retning av å bli en variant av 0+4-ordningen, dvs. en vei mot fullt fagbrev. I områder hvor fagopplæringen står svakt, tenderer praksisbrevet til å bli en vei inn i de dominerende arbeidskraftkategoriene man finner her, for eksempel butikkmedarbeider. Arbeidslivet ser slik sett ut til å være en sterkere strukturerende kraft enn utdanningssystemet for hva denne kategorien skal bli, noe som ikke er overraskende når intensjonen nettopp er at arbeidslivet skal etterspørre disse kandidatene.

Sett fra praksisbrevkandidatenes side vil det derfor være karriereutsiktene i den enkelte bransje eller det enkelte fag som vil avgjøre om dette vil være en attraktiv ordning.

I hvilken grad kan en anta at holdningene i bedriftene vi har undersøkt er representative? Bedriftene ble alle sammen rekruttert til ordningen, enten gjennom håndverkslauget, familie

eller bekjente. Bedriftene ga likevel ikke inntrykk av at de tok inn disse ungdommene for å være hjelpsomme overfor skolesystemet. Det dreier seg nok om bedrifter som forstår nødvendigheten av å drive opplæring, men ikke uten at dette også er knyttet til bedriftens egne behov.

Med utgangspunkt i de virksomhetene vi har besøkt, må utplasseringen av praksisbrevkandidatene i bedrift betegnes som vellykket. Søkere som hadde latt være å møte ved skolestart, elever som sto på venteliste, og elever som var tatt inn men ble antatt å stå i fare for falle fra i et ordinært løp, alle ser de foreløpig ut til å fungere godt i opplæring i bedrift. Til tross for visse innkjøringsproblemer i enkelte av opplæringsbedriftene, er alle nå tilfreds med praksisbrevkandidatene sine.

De utvalgte ungdommene har bare vært ute i bedrift et snaut år. Det er derfor for tidlig å si hvor de vil ende opp; om de vil droppe ut før praksisbrevet, om de vil fullføre dette og deretter få jobb, eller om de vil gå videre mot fagbrev. Det er likevel mange positive trekk ved situasjonen. Ungdommene, blant dem noen som sto i fare for eller allerede var i ferd med å kutte ut skole og utdanning, er trukket inn i et forpliktende opplæringsløp hvor samtlige uttrykker at de trives og lærer mye. De fleste uttrykker en identifikasjon med arbeidslivet snarere enn som fortsatt elever i skolen. Likevel ser det ut til å ha vært en effekt av bedriftsutplasseringen at de har fått en mer forsonlig holdning til det å gå på skole for å ta fellesfagene. De fleste er allerede motivert for å satse på å ta fullt fagbrev på de normerte fire år. Hva de skulle med praksisbrevet var mer diffust for disse. Et mindretall så imidlertid praksisbrevet som et greit mål å sikte seg inn mot i første omgang. Det er imidlertid forskjeller mellom fagområder. Der fagbrevet har en sterk tradisjon, ser dette ut til å bestemme retningen for ungdommene. Der faget ikke har dette, men er mer utydelig, ser praksisbrevkandidatene også ut til å ha mer uklare forestillinger om hva slags kompetanse og yrkesrolle de sikter mot. Om alle de som sikter mot fullt fagbrev vil klare både dette og fellesfagene, og hvor lang tid de vil trenge på dette, er det foreløpig for tidlig å si noe om.

8 Hva kjennetegner praksisbrevkandidatene?

Hensikten med dette kapittelet er å si noe om praksisbrevkandidatene i de fire fylkene som inngår i evalueringen. Hvem er de? Hva slags forhold har de til skolen, hva er deres erfaringer fra tidligere skolegang og hva er deres mål med utdanningen? For å kunne tegne et bilde av hvem praksisbrevkandidaten er, gjennomførte vi en spørreundersøkelse blant praksisbrevkandidatene i fire fylker.

Spørreundersøkelsen inneholdt spørsmål om praksisbrevkandidatenes syn på utdanning, trivsel i skolen, fritidsaktiviteter med mere. Spørreskjemaene ble sendt ut til de ansvarlige for gjennomføringen av praksisbrevprosjektet i forsøksfylkene januar 2009. Da hadde praksisbrevkandidatene fulgt praksisbrevprosjektet i overkant av et semester. De av praksisbrevkandidatene samt deres foresatte som hadde gitt sitt samtykke til å være med i undersøkelsen svarte så på skjemaet. I tillegg ble det innhentet registerdata om karakterer og fravær fra 10.klasse.

Vi mottok svar og samtykke til deltakelse i undersøkelsen samt til å innhente registeropplysninger fra totalt 49 praksisbrevkandidater, 11 jenter og 38 gutter fra fire forskjellige fylker. Det totale antall praksisbrevkandidater fra de fire fylkene er 51. To av praksisbrevkandidatene i utvalget har vi altså ikke spørreskjema- og registeropplysninger om fordi deres foresatte ikke ga nødvendig samtykke. Til sammen fordeler respondentene seg på 5 ulike utdanningsprogrammer: bygg og anleggsteknikk, restaurant og matfag, service og samferdsel, helse og sosialfag og teknikk og industriell produksjon.

For best mulig å kunne gi et bilde av hvem kandidatene er, har vi valgt å sammenlikne svarene fra spørreskjema med svar på identiske spørsmål fra en undersøkelse som ble foretatt blant elever i tiende klasse våren 2002¹⁵. Opprinnelig ble denne undersøkelsen gjennomført blant 9749 elever. For vårt formål, har vi imidlertid valgt å sammenlikne med de elevene i 2002-undersøkelsen som gikk på de studieretningene som tilsvarer programområdene vi har informasjon om praksisbrevkandidater på. Det utgjør de tidligere studieretningene kjemi- og prosessfag, hotell og næringsmiddelfag, service og samferdsel, mekaniske fag og helse og sosialfag. Vi ønsker altså å sammenlikne praksisbrevkandidatene med et utvalg som kan representere et gjennomsnitt av yrkesfagelever som har gått et ordinært løp i videregående innenfor noen utvalgte studieretninger. Dette utvalget utgjør 1795 yrkesfagelever.

Vi har valgt å vise svarfordelingen i andeler slik at vi kan sammenlikne de to utvalgene med hverandre. En slik tilnærming er i utgangspunktet problematisk fordi det ene utvalget er antallsmessig svært lite (N=49). Resultatene er derfor svært følsomme for endringer og

¹⁵ Prosjektet Bortvalg og kompetanse v / NIFU STEP fulgte 9749 ungdommer i 7 østlandsfylker fra våren 2002 til 2007. Prosjektet hadde til hensikt å undersøke valg og bortvalg av videregående, samt kompetanseoppnåelse og prestasjoner blant ungdommene.

tilsynelatende forskjeller i svarfordelingen kan skyldes tilfeldigheter. Resultatene i denne undersøkelsen bør derfor tolkes med stor varsomhet.

Når vi allikevel har valgt å sammenlikne disse gruppene er det fordi dette kan gi oss en pekepinn på sammensetningen av praksisbrevkandidatgruppen i vårt utvalg forhold til en ordinært sammensatt gruppe yrkesfagelever. Er det mulig å se en tendens til at de kjennetegnes av mindre trivsel på skolen, gjennomsnittlig lavere karakterer og høyere fravær enn elever på de yrkesfaglige studieretningene som vi sammenlikner med, eller bærer de hovedsakelig de samme kjennetegnene? Der vi har funnet betydelige forskjeller i svarfordelingen har vi også valgt å gjennomføre signifikanstest¹⁶.

Av hensyn til anonymitet og fordi det ene utvalget består av svært få personer har vi valgt ikke å dele datamaterialet inn i mindre undergrupper når vi viser resultater fra spørreundersøkelsen.

Av de 49 praksisbrevkandidatene som har besvart spørreskjema er det ikke alle som har krysset av for hver svarkategori. Dette utgjør 2-5 prosent av respondentene. Av den grunn vil ikke alltid andelene i tabellene summeres til hundre.

8.1 Erfaringer fra 10. klasse i ungdomsskolen

Vi har stilt en rekke spørsmål om elevenes erfaringer fra grunnskolen, blant annet om hvordan de trivdes på skolen, hvordan de opplevde skolen i 10.klasse, hvor mye tid de brukte på lekser, om de var utplassert i løpet av skoleåret. Det ble også spurt om fritidsaktiviteter. Resultatene presenteres i det følgende.

8.1.1 Trivsel

Forskning har vist at trivsel på skolen er viktig for elevers prestasjonsnivå (Bakken 2003). I undersøkelsen har vi stilt elevene konkrete spørsmål om de trivdes på skolen i 10. klasse, og vi har også stilt mer generelle spørsmål som kan gi en indikasjon på trivsel; for eksempel om de gruer seg til å gå på skolen, og om det var vanskelig å få nye venner på skolen.

På spørsmål om hvordan de trivdes på skolen og i den klassen de gikk i på slutten av 10.klasse, kunne elevene svare på en rangering fra meget dårlig til meget godt. Vi har valgt å slå sammen kategoriene for *meget dårlig* og *dårlig*, og *meget godt* og *godt*, til *dårlig* og *godt* fordi hovedvekten av respondenten har valgt alternativene *dårlig* og *godt* og dette vil også gjøre prosenteringen og sammenligningen med yrkesfagelevne mer forsvarlig. I en slik

¹⁶ Vi har brukt programmet Zigne for å undersøke om forskjellene er signifikante. Dette er et program som tester om prosentforskjeller fra utvalgsundersøkelser er statistisk utsagnskraftige.

sammenslåing mister man noe av nyansene i svarene, men framstillingen blir samtidig enklere å forholde seg til.

Av tabell 8.1 ser vi at hovedvekten av praksisbrevkandidatene trivdes godt både på skolen og i klassen i 10. klasse: 61 prosent trivdes godt på skolen og 78 prosent trivdes godt i klassen. 20 prosent har svart at de trivdes nokså godt på skolen, og 14 prosent har svart at de trivdes nokså godt i klassen. 18 prosent har svart at de trivdes dårlig på skolen i slutten av 10. klasse mens 8 prosent trivdes dårlig i klassen.

Tabell 8.1 *Hvordan trivdes du på skolen og i den klassen du gikk i slutten av tiende klasse? Praksisbrevkandidater og yrkesfagelever. Prosent.*

	Dårlig		Nokså godt		Godt	
	Praksisbrev- kandidater	Yrkesfag- elever	Praksisbrev- Kandidater	Yrkesfag- Elever	Praksisbrev- kandidater	Yrkesfag- elever
På skolen	18	8	20	16	61	75
I klassen	8	7	14	12	78	80

Sammenliknet med yrkesfagelevene (data fra prosjektet Bortvalg og kompetanse) ser vi at det er en noe høyere andel blant disse som oppgir at de trives godt på skolen sammenliknet med praksisbrevkandidatene, henholdsvis 75 prosent sammenliknet med 61 prosent. Denne forskjellen er signifikant. Det er i tillegg en noe mindre andel som har svart at de trivdes dårlig på skolen blant yrkesfagelevene: 18 prosent av praksisbrevkandidatene svarte at de trivdes dårlig på skolen, sammenliknet med 8 prosent blant yrkesfagelevene. 18 prosent utgjør i dette tilfelle ganske få elever og forskjellen er ikke signifikant (beregning ikke vist). Det vil si at forskjellene kan skyldes tilfeldigheter. På spørsmål om trivsel i klassen, derimot, er svarfordelingene nesten identisk for de to gruppene. De aller fleste trivdes godt, og svært få dårlig.

8.1.2 Noen forhold ved skolesituasjonen og undervisningen

Elevene ble også spurt om ulike sider ved skolen og undervisningen da de gikk i 10. klasse. Resultatene vises i tabell 8.2.

Også her har vi, for å gi en klarere framstilling, valgt å slå sammen kategoriene helt uenig, uenig, og helt enig og enig, slik at vi viser hvorvidt man er uenig eller enig i påstandene.

Generelt har praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevene svart ganske likt. Noen forskjeller bør allikevel kommenteres. 68 prosent av praksisbrevkandidatene er uenig i en påstand om at 'undervisningen var slik at jeg fikk utbytte av den', mens dette bare gjelder 32 prosent av yrkesfagelevene. Denne forskjellen er også signifikant.

Tabell 8.2 *Hvordan syntes du det var på skolen da du gikk i 10.klasse?
Praksisbrevkandidater og yrkesfagelever. Prosent*

	Uenig		Enig	
	Praksisbrev- kandidater	Yrkesfag- elever	Praksisbrev- kandidater	Yrkesfag- elever
God undervisningssituasjon				
Jeg hadde engasjerende lærere	33	30	67	68
Undervisningen var interessant	63	57	36	42
Undervisningen var slik at jeg fikk utbytte av den	68	32	31	65
De fleste lærerne mine var flinke	35	28	65	70
Jeg fikk ros av lærerne mine når jeg gjorde noe bra	14	29	84	69
For mye teori				
Det var for mye teori på skolen		19	83	79
Det var for lite praktiske oppgaver på skolen	10	19	86	78
Har faglig selvtilitt				
Jeg er flinkere enn de fleste andre i klassen min	94	82	6	17
Skolen er en sosial arena				
Lærerne brydde seg hvis jeg var uvenn med noen	39	43	59	55
Vanskelig på skolen				
Jeg gruet meg ofte til å gå på skolen	78	78	22	21
Det var vanskelig å få nye kamerater på skolen	93	81	7	17
Det var mange fag på skolen som var for vanskelige	37	35	63	63

Ellers synes både praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevne at det var for mye teori i skolen i 10. klasse, omlag 80 prosent.

Vi legger ellers merke til at det er en signifikant høyere andel av yrkesfagelevne som er enig i påstanden om at 'det er vanskelig å få nye kamerater på skolen' (17 prosent), sammenliknet med bare 7 prosent av praksisbrevkandidatene. Det bør allikevel nevnes at så mange som 81 av yrkesfagelevne og 93 prosent av praksisbrevkandidatene er uenig i en slik påstand.

8.1.3 Tid brukt på lekser og utplassering i arbeidslivet

Vi har også spurt elvene om tid brukt på lekser. I tillegg til å være en indikator på innsatsvilje, kan også tid brukt på lekser si noe om elevenes tilpasning til skolens verdier og krav. Tid brukt på lekser i 10. klasse har vist seg å ha en effekt på kompetanseoppnåelse blant yrkesfagelever (Markussen m.fl. 2008).

Av tabell 8.3 ser vi at 59 prosent oppgir at de sjelden eller aldri gjør lekser. Dette gjelder til sammenlikning 28 prosent av de andre yrkesfagelevne. Denne forskjellen er signifikant. Yrkesfagelevne fordeler seg ellers noe jevnere over alle svarkategoriene enn det praksisbrevkandidaten gjør.

Tabell 8.3 *Hvor mye tid brukte du i gjennomsnitt på lekser hver dag da du gikk i tiende klasse? Praksisbrevkandidater og yrkesfagelever. Prosent*

	Praksisbrevkandidater	Yrkesfagelever
Jeg har ikke lekser/	4	5
Jeg gjør sjelden eller aldri lekser	59	28
Under et kvarter	4	9
Mellom et kvarter og 1/2 time	12	18
Mellom en halv time og time	10	21
Mellom 1 og 1 1/2 time	8	9
Mellom halvannen og to timer		5
Mer enn 2 timer	2	4

Elevene ble også spurt om de var utplassert i arbeidslivet i løpet av 10. klasse. Resultatene vises i tabell 8.4.

Tabell 8.4 *Var du utplassert i arbeidslivet noen dager i uka i tiende? Praksisbrevkandidater og yrkesfagelever.*

	Praksisbrevkandidater	Yrkesfagelever
Nei	65	79
Ja mindre enn en dag i uka	6	4
Ja, en dag i uka	22	9
Ja, mellom en og to dager i uka	4	2
Ja, to dager i uka/flere ganger i uka	2	4

65 prosent av praksisbrevkandidatene svarer at de ikke var utplassert i arbeidslivet i tiende klasse, mens til sammen 34 prosent var utplassert fra mindre en dag i uka til flere dager i uka. Til sammenlikning hadde 79 prosent av yrkesfagelevene ikke vært utplassert, mens 19 prosent hadde vært utplassert. Selv om de aller fleste praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevene ikke var utplassert, er det allikevel en signifikant høyere andel av praksisbrevkandidatene som oppgir at de var utplassert sammenliknet med yrkesfagelevene.

8.1.4 Egenvurdering

Vi har også bedt elevene om å gi en egenvurdering av sine faglige ferdigheter; om de er matematisk, språklig eller praktisk anlagt. Resultatene vises i tabell 8.5.

På spørsmål om hvorvidt de er praktisk anlagt fordeler praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevene seg ganske likt: 88 prosent av praksisbrevkandidatene og 84 prosent av yrkesfagelevene er enig i påstanden om at de er praktisk anlagt. I begge gruppene er også hovedvekten av respondentene uenig i påstanden om at har gode anlegg for matematikk.

Tabell 8.5 Egenvurdering. Praksisbrevkandidater og yrkesfagelever. Horisontal prosentuering

	Uenig		Enig	
	Praksisbrevkandidater	Yrkesfagelever	Praksisbrevkandidater	Yrkesfagelever
Jeg er praktisk anlagt	6	14	88	84
Jeg er teoretisk anlagt	69	56	24	42
Jeg har gode anlegg for språk	57	50	39	47
Jeg har gode anlegg for matematikk	55	61	41	37
Jeg har gode anlegg for å skrive	67	44	29	53
Jeg har gode anlegg for å mekke og skru	18	33	78	66
Jeg er kunstnerisk anlagt	49	66	47	32

Når det gjelder påstanden om å ha gode anlegg for å mekke og skru, svarer de fleste av både praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevene at de er enig i en slik påstand, men det er allikevel en signifikant høyere andel av praksisbrevkandidatene som er enig i dette sammenliknet med yrkesfagelevene: 78 versus 66 prosent.

Det er også noen andre betydelige forskjeller mellom praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevene. Når det gjelder hvorvidt de er teoretisk anlagt og har anlegg for å skrive, er det en signifikant lavere andel av praksisbrevkandidatene sammenliknet med yrkesfagelevene som er enig i en slik påstand, henholdsvis 24 versus 42 prosent, og 29 versus 53 prosent.

8.1.5 Fritid

På spørsmål om fritid svarer praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevene hovedsakelig likt. Svarfordelingene er vist i tabell 8.6 og 8.7.

Tabell 8.6 Hvor mange ganger gjør du følgende i en vanlig uke? Praksisbrevkandidater. Horisontal prosentuering.

	hver dag	4-6 dager i uken	2-3 ganger pr. uke	en gang	aldri
Er sammen med venner hjemme hos meg eller hos dem	28	22	36	8	2
Er på øvelse i et korps, band, kor, teatergruppe eller lignende	4	4	8	4	75
Spiller dataspill eller pc-spill	26	18	12	20	20
Er på internett	59	25	8	4	2
Er ute 'på byen' om ettermiddagen/ kvelden for å treffe venner	12	12	37	25	12
Trener eller deltar i idrettskonkurranse	8	6	20	8	55
Er hjemme alene eller sammen med familie hele kvelden	16	10	18	35	16
Hører på musikk	71	12	8	4	2
Leser en bok (ikke skolebok)	6	2	12	10	67

Tabell 8.7 *Hvor mange ganger gjør du følgende i en vanlig uke? Yrkesfagelever. Horizontal prosentuering.*

	hver dag	4-6 dager i uken	2-3 ganger	en gang	Aldri
Er sammen med venner hjemme hos meg eller hos dem	24	30	28	13	4
Er på øvelse i et korps, band, kor, teatergruppe eller lignende	1	2	6	9	76
Spiller dataspill eller pc-spill	19	14	21	20	23
Er på internett	17	14	24	24	17
Er ute 'på byen' om ettermiddagen/kvelden for å treffe venner	7	12	24	28	25
Trener eller deltar i idrettskonkurranse	6	12	21	12	45
Er hjemme alene eller sammen med familie hele kvelden	10	13	26	31	16
Hører på musikk	62	15	12	6	3
Leser en bok (ikke skolebok)	5	5	10	16	62

Verken praksisbrevkandidatene eller yrkesfagelevne deltar i særlig grad i hva man kan kalle skolekomplementære¹⁷ aktiviteter slik som øvelse i korps, teatergruppe eller liknende eller trener eller deltar i idrettskonkurranse. Begge gruppene bruker mer tid på skolekonkurrerende aktiviteter som data, internett og musikk.

8.1.6 Oppsummering elevenes erfaring fra tiende klasse

Vi har i dette avsnittet sett på elevenes erfaringer fra 10.klasse, trivsel, undervisningssituasjon, tid brukt på lekser, fritidsaktiviteter, om de var utplassert og også faglig egenvurdering. Resultatene viser at elevene har mange like erfaringer fra 10.klasse, men også noen ulike.

På spørsmål om erfaringer fra 10.klasse kan vi altså se at i forhold til trivsel er det ikke er noen forskjeller mellom praksisbrevkandidater og andre elever når det gjelder trivsel i klassen, men det er noe færre praksisbrevkandidater enn yrkesfagelever som oppgir at de trivdes godt på skolen. Samtidig er det signifikant flere yrkesfagelever som oppgir at de var enig i en påstand om at det var vanskelig å få ny venner på skolen sammenliknet med praksisbrevkandidatene 17 versus 7 prosent. Det må allikevel nevnes at de fleste i begge gruppene er uenig i en slik påstand.

Praksisbrevkandidatene oppgir i større grad enn yrkesfagelevne at de ikke synes de fikk så stort utbytte av undervisningen. Dette faller sammen med at en betydelig høyere andel av praksisbrevkandidater enn yrkesfagelever også oppgir at de sjelden eller aldri gjør lekser. Praksisbrevkandidatene yter mindre og får mindre utbytte av undervisningen.

¹⁷ Begrepene skolekomplementære og skolekonkurrerende aktiviteter ble introdusert av Knudsen 1980.

Ellers viser resultatene at begge gruppene bruker mer tid på såkalte skolekonkurrerende aktiviteter som data, internett og musikk enn skolekomplementære aktiviteter.

Begge elevgruppene er enig i at det var for mye teori på skolen. En høyere andel av praksisbrevkandidatene enn elevene på yrkesfag var utplassert i arbeidslivet en eller flere ganger i uken. Både praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevne oppgir at de opplever seg selv som praktisk anlagt, godt over 80 prosent for hver av gruppene. De fleste blant både praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevne er også uenig i påstanden om at de er teoretisk anlagt og også matematisk anlagt. Selv om de fleste i begge grupper er enig i at de har gode anlegg for å mekke og skru, så er det en betydelig høyere andel av praksisbrevkandidatene som oppgir at de er enig i en slik påstand. Samtidig er det en noe høyere andel blant yrkesfagelevne som mener de har anlegg for teori og skriving enn det er blant praksisbrevkandidatene.

8.2 Fravær og karakterer fra 10.klasse

Vi har innhentet opplysninger om fravær og karakterer fra 10.klasse blant praksisbrevkandidatene. Fravær fra grunnskolen og karakterer har vist seg å være en sterk prediktorvariabel i forhold til gjennomføring og kompetanseoppnåelse i videregående (Markussen m. fl. 2008). Selv om vi ikke skal analysere effekter av karakterer og fravær i denne undersøkelsen, er det likevel interessant å se på hvordan praksisbrevkandidatene skiller seg fra andre yrkesfagelever i henhold til disse variablene som har så stor betydning for hvordan det går i videregående. Det bør nevnes at praksisbrevutdanningen i dag ikke er direkte søkbar. Inntaket til en praksisbrevutdanning praktiseres noe ulikt for de fylkene som tilbyr dette utdanningsløpet, men for de fleste gjelder det at praksisbrevkandidatene har blitt selektert ut til praksisbrevutdanningen på bakgrunn av høyt fravær og svake karakterer fra ungdomsskolen. Vi ønsket imidlertid å sammenlikne eventuelt *hvor mye* svakere karakterer og høyere fravær praksisbrevkandidatene har i forhold til andre yrkesfagelever.

Fraværet er målt i antall dager og timer i hele 10.klasse for praksisbrevkandidatene og er rapportert inn fra fraværsprotokoller fra skolene¹⁸. Ut fra dette har vi beregnet en fraværsprosent som altså angir gjennomsnittlig fravær blant elevene. Gjennomsnittlig fraværsprosent blant praksisbrevkandidatene fra 10.klasse er 11,2 prosent. Fravær for yrkesfagelevne er beregnet ut fra fravær for høstsemesteret i 10.klasse. Gjennomsnittlig fraværsprosent for disse var 6,8. Det vil si at praksisbrevkandidatene har vært borte nesten dobbelt så mye som yrkesfagelevne. Denne forskjellen er også signifikant.

Vi har også sett på karakterer fra grunnskolen, og har beregnet et karaktersnitt på bakgrunn av standpunktkarakterer i norsk, matematikk, engelsk, kroppsøving, mat og helse, kunst og håndverk, samfunnsfag, kristendom og livssynsfag, natur og miljø og musikk. Snittkarakterer

¹⁸ For fravær har vi kun informasjon fra 33 av praksisbrevkandidatene.

fra grunnskolen for praksisbrevkandidatene er 2,6, og for yrkesfagelevne 3,2. Forskjellen er signifikant. Dette betyr altså at praksisbrevkandidatene i snitt har 0,6 karakter lavere i hvert av de 11 fagene i ungdomsskolen. Et tenkt eksempel kan illustrere forskjellen: mens en elev med 3,2 i snitt kan ha hatt ni 3'ere og to 4'ere vil en elev med 2,6 i snitt kunne ha hatt syv 3'ere og fire 2'ere. Dette er en betydelig forskjell, som viser at denne gruppen har et lang svakere faglig grunnlag med seg fra grunnskolen.

Vi kan konkludere med at praksisbrevkandidatene gjennomsnittlig har betydelig lavere karakterer og betydelig høyere fravær sammenliknet med gruppen av yrkesfagelever. Vi vil komme tilbake til dette i helt til slutt i dette kapitlet.

8.3 Familie og holdninger

Forskning har vist at foreldres utdanningsnivå og foreldres økonomiske status har betydning for hva slags type utdanning barna velger (Støren m.fl. 2007). Foreldrenes holdninger til skolen og utdanning samt foreldrenes støtte til de unge i deres utdanning har også betydning for prestasjoner og kompetanseoppnåelse (Markussen m.fl. 2008). Vi har derfor en del spørsmål om foreldres støtte til utdanning og foreldres syn på utdanning med i spørreundersøkelsen. Studier har også vist at grad av foreldrekontroll har betydning for kompetanseoppnåelse og gjennomføring (Markussen m.fl. 2008). Vi har derfor inkludert en del påstander som sier noe om grad av 'positiv foreldrekontroll' eller 'negativ foreldrekontroll'.

I tabell 8.8 vises prosentfordelingen blant respondentene som mener at utsagnene om deres foreldre passer godt eller dårlig. Vi har valgt å gruppere påstandene slik at de sier noe om foreldrenes positive og negative holdning til skole, og positiv og negativ foreldrekontroll. På samtlige indikatorer viser prosentfordelingen at de fleste av både yrkesfagelevne og praksisbrevkandidatene har foreldre som har en positiv holdning til skole. 70-80 prosent av elevene sier at påstander som angir at foreldre har en positiv holdning til skole 'stemmer godt', mens de fleste mener også at påstandene som indikerer en negativ holdning til skole 'stemmer dårlig'.

Tabell 8.8 *Hvordan passer utsagnene nedenfor på dine foreldre?*

	Stemmer dårlig		Stemmer godt	
	Praksisbrev-kandidater	Yrkesfag-elever	Praksisbrev-kandidater	Yrkesfag-elever
Positiv holdning til skole				
er svært interessert i skolearbeidet mitt	20	16	74	81
synes det er viktig at jeg gjør leksene mine	17	10	82	86
roser meg ofte for skolearbeidet mitt	16	23	78	72
går ofte på foreldremøter	20	21	78	74
Negativ holdning til skole:				
synes det er bortkastet å ta lang utdanning	88	81	10	14
hjelper meg sjelden med skolearbeidet	65	61	33	34
synes at skolearbeidet tar for mye tid	80	75	18	19
mener at jeg burde begynt å jobbe etter ungdomsskolen	69	78	27	17
Positiv foreldrekontroll:				
har god økonomi	33	22	63	71
kjenner vennene mine godt	22	21	76	73
sier noen ganger nei til ting jeg ønsker meg fordi det er for dyrt	22	24	76	70
mener at familien må ha minst ett daglig måltid sammen	29	30	69	64
Negativ foreldrekontroll				
lar meg få alle de klærne jeg ønsker meg	59	55	39	39
lar meg ha fester alene hjemme	82	76	16	18
lar meg være ute så lenge jeg vil om kveldene	47	58	51	36

Det er ingen betydelige forskjeller i hvordan yrkesfagelevne og praksisbrevkandidatene har svart på dette. Når det gjelder spørsmålet om positiv eller negativ foreldrekontroll er det ingen signifikante forskjeller mellom yrkesfagelevne og praksisbrevkandidatene.

8.4 Søkningen til videregående opplæring

Vi har også stilt noen spørsmål om søkningen til videregående opplæring og om hvilke grunner elevene synes er viktige for å begynne på utdanningen. Påstandene i tabell 8.9 kan sies å uttrykke ulike begrunnelser for at de har begynt på videre utdanning. Påstanden om at ”det er nødvendig med utdanning for å komme videre i livet” og påstanden om at man ”har lyst til å gå mer på skole” kan sees på som uttrykk for at elevene har en egen motivasjon for å ta videre utdanning såframnt man sier seg enig i påstanden, mens påstanden om at ”det ikke er noen andre muligheter”, ”fordi vennene mine begynner her” eller påstanden om at ”foreldrene ikke vil ha meg hjemme” kan sees på som uttrykk for at man mer gjør det som forventes.

Disse indikatorene kan også sees på som push og pull faktorer (Gambetta 1987) hvor egen motivasjon kan betraktes som pullfaktorer, mens det å starte med utdanning ut i fra andres forventninger i større grad kan ses på som push-faktorer.

Tabell 8.9 *Hvorfor har du fortsatt med utdanning?*

	Uenig		Enig	
	Praksisbrev- Kandidater	Yrkesfag- elever	Praksisbrev- kandidater	Yrkesfag- elever
Fordi det er nødvendig med utdanning for å komme videre i livet	10	7	86	87
Fordi jeg har lyst til å gå mer på skole	78	56	18	32
Fordi det ikke er noen andre muligheter	57	56	39	33
Fordi vennene mine skal begynne	65	61	31	28
Fordi foreldrene mine ikke vil ha meg hjemme uten noe å gjøre	45	58	51	31

Andelen som er uenig eller enig i de ulike påstandene er stort sett ganske lik mellom praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevne. For eksempel har 86 prosent av praksisbrevkandidatene og 87 prosent av yrkesfagelevne oppgitt at de er enig i påstanden om at de har fortsatt med utdanning etter ungdomsskolen "fordi det er nødvendig med utdanning for å komme videre i livet".

På to punkter skiller svarfordelingen seg imidlertid noe. Halvparten, 51 prosent, av praksisbrevkandidatene er enig i en påstand om at de begynte på denne utdanningen "fordi foreldrene mine ikke vil ha meg hjemme uten noe å gjøre", mens dette kun gjelder 31 prosent av yrkesfagelevne. Denne forskjellen er også signifikant. Det er også en signifikant høyere andel av yrkesfagelevne som sier seg enig i påstanden om at de fortsatte med utdanning 'fordi jeg har lyst til å gå mer på skole' sammenliknet med praksisbrevkandidatene, henholdsvis 32 og 18 prosent, men dette utgjør allikevel ikke majoriteten av elevene. Disse svarene indikerer at det ligger større ytre press (push) bak praksisbrevkandidatenes valg enn blant yrkesfagelevne, som altså i større grad har lyst til å gå på skole (pull).

Både praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevne ble også spurt om hvorfor de valgte å begynne på den utdanningen de gikk på. Svarfordelingen vises i tabell 8.10.

Tabell 8.10 *Hvorfor har du begynt med denne utdanningen?*

	Uenig		Enig	
	Praksisbrev- kandidater	Yrkesfag- elever	Praksisbrev- kandidater	Yrkesfag- elever
Interesseorientert				
Fordi det interesserer meg	5	4	93	90
Fordi jeg har hørt mye bra om denne utdanningen	20	19	76	73
Fordi denne utdanningen gir meg mulighet til å utnytte evnene mine	16	9	81	82
Praksisorientert				
Fordi det er lite teori	14	36	84	55
Fordi det er mye praksis	12	18	86	73
Fordi da blir jeg raskt ferdig og kan begynne å jobbe	37	46	61	45
Geleidet inn av andre				
Fordi jeg kjenner noen som tar denne utdanningen	53	49	45	43
Fordi min beste venn har begynt her	86	72	8	19
Fordi foreldrene mine ville at jeg skulle begynne her	47	69	49	22
Fordi jeg fikk råd om at dette er riktig for meg	33	69	65	21
Orientert mot jobb og lønn				
Fordi da kan jeg få en fin jobb	18	7	80	85
Fordi denne utdanningen er nødvendig for det yrket jeg sikter mot	20	10	78	81
Fordi denne utdanningen gir muligheter for jobb med god lønn	29	13	69	78

Når det gjelder utsagn som viser til om elevene begynte på utdanningen ut fra interesse så svarer praksisbrevkandidaten og yrkesfagelevne ganske likt.

På spørsmål om hvorvidt de begynte på utdanningen fordi den var praksisorientert er det signifikant høyere andeler blant praksisbrevkandidatene enn blant yrkesfagelevne som oppgir at de er enig i at de har valgt denne utdanningen både fordi det er mye praksis og fordi det er lite teori.

Av tabellen ser vi at en noe høyere andel av praksisbrevkandidatene sier seg enig i påstander som viser at de ble 'geleidet inn' i utdanningen av andre (med unntak av påstanden om de begynte på utdanningen fordi bestevennen begynte der), sammenliknet med yrkesfagelevne. For det meste er forskjellene små, men for påstanden om at de begynte på utdanningen "fordi jeg fikk råd om at dette var viktig for meg" svarer 65 prosent av praksisbrevkandidatene at de er enig i påstanden, mens dette gjelder for kun 21 prosent av yrkesfagelevne. Denne forskjellen er også signifikant.

Nesten halvparten av praksisbrevkandidatene er også enig i påstanden om at de begynte på denne utdanningen ' Fordi foreldrene mine ville at jeg skulle begynne her', sammenliknet med 22 prosent av yrkesfagelevne. Også denne forskjellen er signifikant.

Disse funnene faller sammen med resultatene fra tabell 8.9 som viste hvorfor de unge hadde fortsatt med utdanning. Der så vi at push-faktorer hadde større betydning for praksisbrevkandidatenes valg, enn for yrkesfageleven hvor det var større grad av pull-faktorer som gjorde seg gjeldende.

Både blant praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevne er 70-80 prosent av respondentene enig i påstander som indikerer at de ser utdanningen som viktig for videre jobb og lønn. Dette viser jo at de fleste elever ser verdien av utdanning i forhold til framtidige jobbutsikter. Fra tabell 8.9 så vi jo også at i underkant av 90 prosent av både praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevne var enig i påstanden om at de har begynt på utdanningen 'fordi det er nødvendig med utdanning for å komme videre i livet'.

Som en oppsummering kan vi si at praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevne har ganske like holdninger når det kommer til videre utdanning, men at praksisbrevkandidatene i større grad har begynt på utdanningen som et resultat av rådgivning og påvirkning fra andre (push) enn av en egen motivasjon og lyst (pull).

8.5 Drøfting av resultatene

Hensikten med dette kapitlet har altså vært å sammenligne praksisbrevkandidatene med andre yrkesfagelever. Skiller disse to gruppene seg systematisk fra hverandre når det gjelder vurdering av skolen, trivsel på skolen, karakterer og fravær, motivasjon for å ta utdanning, innsats, foreldrenes syn på utdanning og de unges begrunnelser for å ta utdanning?

Praksisbrevkandidatene - både de som sikter mot fullt fagbrev og de som planlegger å avslutte med praksisbrev- er rekruttert til ordningen fordi de er forventet å ikke ha de nødvendige forutsetninger for å ta et fullt fagbrev på fire år innenfor normalmodellen med to år i skole og to år i bedrift. Når vi ser nærmere på noen kjennetegn ved praksisbrevkandidatene og sammenligner med en gruppe yrkesfagelever slik vi har gjort, er det grunn til å forvente at de to gruppene skal skille seg fra hverandre. De kjennetegnene ved praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevne som vi har sett på, er forhold som vi fra tidligere forskning vet har betydning for prestasjoner i videregående. På den bakgrunn hadde vi en forventning om for eksempel at praksisbrevkandidatene ville trives dårligere på skolen, at de ville være mindre motiverte for utdanning, være mer orientert mot praksis enn yrkesfagelevne, og bruke mindre tid på lekser samt ha høyere fravær og svakere karakterer. Resultatene viser at vi bare delvis har fått innfridd våre forventninger.

La oss starte med å oppsummere hvordan de to gruppene ungdommer forholder seg til *teori og praksis*. Begge gruppene vurderer seg selv som praktisk anlagt, men det er en noe høyere andel blant yrkesfagelevne som mener de har anlegg for teori og skriving enn blant praksisbrevkandidatene. De fleste blant både praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevne anser også at de har gode anlegg for å mekke og skru, men vi fant altså at en signifikant høyere andel av praksisbrevkandidatene var enig i en slik vurdering av seg selv sammenliknet med yrkesfagelevne. Vi fant også at en noe høyere andel av praksisbrevkandidatene enn yrkesfagelevne hadde vært utplassert i arbeidslivet mens de gikk i ungdomsskolen, 34 versus 19 prosent. På spørsmål om hvorfor de har begynt på akkurat den utdanningen de går på var det en betydelige høyere andel blant praksisbrevkandidatene sammenliknet med yrkesfagelevne som oppga at de hadde begynt på utdanningen fordi det er mye praksis og lite teori. Dette er funn som er i tråd med forventningene. En av intensjonene bak praksisbrevet var jo nettopp å kunne tilby en mer praksisrettet utdanning enn den generelle yrkesfaglige modellen hvor elevene først må gå to år i skole før de skal ut i praksis. Funnene her kan tyde på at man har klart å rekruttere ungdom til praksisbrevutdanning som har et større behov for en praksisbasert utdanning enn yrkesfagelever generelt.

Alle forholdene som er omtalt i avsnittet over peker i retning av at både yrkesfagelevne og praksisbrevkandidatene er orientert mot praksis, men at denne praksisorienteringen er sterkere blant praksisbrevkandidatene enn blant yrkesfagelevne.

På spørsmål om *begrunnelser for valg av utdanningsvei*, fant vi også at en høyere andel av praksisbrevkandidatene hadde blitt "geleidet" inn i utdanningen av andre. Praksisbrevkandidaten oppgir i større grad enn yrkesfagelevne at de har begynt på utdanningen som et resultat av foreldrenes ønsker og at de hadde fått råd om at dette var riktig vei for dem. Praksisbrevkandidatene har altså i større grad begynt på utdanningen som resultat av ytre påvirkning. Dette er ikke overraskende gitt at praksisbrevet ikke er et søkbart studium og ikke godt nok kjent blant elevene ennå. De som har begynt på utdanningen er blitt oppfordret til å velge dette tilbudet av ulike personer som for eksempel kontaktlærer eller rådgivere.

Når det gjelder de unges *trivsel og sosial tilpasning* til skolen, fant vi kanskje noe overraskende at de fleste praksisbrevkandidatene trivdes både på skolen og spesielt i klassen i 10.klasse, selv om det var signifikant færre praksisbrevkandidater enn yrkesfagelever som oppga at de trivdes godt. At så mange blant praksisbrevkandidatene trivdes så godt i klassene sine, og at de her ikke skilte seg fra yrkesfagelevne er interessant. Det tyder på en like god sosial tilpasning for begge gruppene. På et annet spørsmål som handler om trivsel finner vi derimot at en større andel av yrkesfagelevne oppgir at det var vanskelig å få nye venner på skolen enn praksisbrevkandidater. Dette er en indikasjon på at yrkesfagelevne har det vanskeligere med å tilpasse seg sosialt enn praksisbrevkandidatene. Dette gjør det vanskelig å konkludere når det gjelder trivsel og sosial tilpasning; indikatorene peker ulike veier. Samtidig er det ikke alltid slik at de holdningene og vurderingene ungdommene gir uttrykk

for stemmer overens med hva de gjør. Fravær fra skolen kan sees på som et konkret uttrykk for mistilpasning og lav trivsel i skolen. Vi har sett at praksisbrevkandidatene har en betydelig høyere fraværsprosent i tiende klasse sammenliknet med yrkesfagelevne. Dette er en indikasjon på at praksisbrevkandidatene fant seg mindre til rette på skolen i tiende klasse enn yrkesfagelevne gjorde, men dette kan handle om så vel faglig som sosial tilpasning.

Også når det gjelder *faglige innsats og resultater* fant vi noen forskjeller mellom de to gruppene. Det var signifikant forskjell i arbeidsinnsats målt med tid brukt på lekser. Om lag tre av ti blant yrkesfagelevne sammenlignet med om lag seks av ti blant praksisbrevkandidatene sa at de ikke (eller nesten ikke) gjorde lekser i tiende klasse. Dette faller sammen med de to gruppenes vurdering av hvilket utbytte de fikk av undervisningen. Her fant vi en betydelig og signifikant variasjon. Nærmere 70 prosent av praksisbrevkandidatene var uenig i en påstand om at undervisningen var slik at de fikk utbytte av den, mens kun 30 prosent av yrkesfagelevne som svarte det samme.

Det faglige utbyttet målt med karakterer, viste også at praksisbrevkandidatene skilte seg fra yrkesfagelevne. Mens yrkesfagelevne hadde et snitt ut av ungdomsskolen på 3,2 karakterpoeng så hadde praksisbrevkandidatene et snitt på 2,6 karakterpoeng. Denne forskjellen er betydelig.

Vi har altså funnet en del forskjeller på praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevne, men det er også verdt å merke seg at på en del områder er disse to gruppene like. De har stort sett de samme vurderingene av ulike sider ved undervisningssituasjonen på ungdomsskolen, de vurderer seg selv likt i forhold til en del ferdigheter og de bruker fritida si på omtrent samme måte. Vi fant også at de har foresatte med omtrent samme holdninger til utdanning og oppdragelse, og begge gruppene har erkjent at det lønner seg med utdanning med tanke på fremtidige arbeidsmuligheter.

Før vi konkluderer, minner vi igjen om at vi har sammenlignet 49 praksisbrevkandidater med 1795 yrkesfagelever, og at vi derfor må være svært varsomme med å trekke bastante konklusjoner.

Med dette in mente tillater vi oss likevel å konkludere med at praksisbrevkandidatene og yrkesfagelevne er likere enn vi hadde forventet, også på en del kjennetegn som vi fra tidligere forskning vet har betydning for prestasjoner i videregående opplæring. På en del andre forhold har vi derimot fått bekreftet våre forventninger om at disse elevene er forskjellige. Praksisbrevkandidater hadde større fravær i ungdomsskolen, de er enda mer orientert mot praksis enn yrkesfagelevne, de har i større grad blitt veiledet inn på den utdanningen de går på og de har et svakere skolefaglig grunnlag med seg inn i videregående opplæring fra grunnskolen enn yrkesfagelevne.

8.6 Veien videre

Hva synes så elevene selv om praksisbrevutdanningen? Senere i evalueringen vil vi komme tilbake til synspunkter praksisbrevkandidatene selv har på utdanningen når de har gjennomført en større del av opplæringsløpet. Det kan allikevel nevnes at 46 av totalt 49 praksisbrevkandidater har oppgitt i spørreskjema at de vil anbefale andre å ta praksisbrevutdanningen, mens kun 1 har svart nei og 2 har ikke svart. Det viser tydelig at ungdommene er fornøyde med en slik utdanningsvei. Noen forbehold bør allikevel tas: praksisbrevkandidatene ble spurt om dette etter de hadde gått på utdanningen i et drøyt halvt år. Hvorvidt de er fornøyde med utdanningen gjenstår å se når de har tatt ferdig hele utdannelse og eventuelt skal ut i jobb. Hvilke muligheter vil et slikt kompetansebevis gi dem i forhold til ufaglærte?

Mye tyder imidlertid på at praksisbrevet ikke er det endelig målet med utdanningen for de fleste av ungdommene i forsøksordningen. På spørsmål om hvilke utdanningsplaner praksisbrevkandidatene har, oppgir 32 av kandidatene at de vil ta praksisbrevutdanningen og deretter fagbrev, mens 15 praksisbrevkandidater svarer at de kun skal ta praksisbrevutdanningen (2 praksisbrevkandidater har ikke svart).

9 Praksisbrev, lærekandidat, grunnkompetanse – utbredelse og begrunnelser

Som redegjort for foran, ble antall praksisbrevlæreplaner utvidet fra tre til 16, og det ble åpnet for bruk av læreplanene i alle landets fylker og ved alle landets videregående skoler fra og med skoleåret 2008-2009. Da vi gikk i gang med evalueringen av praksisbrevforsøket, så vi et behov for å få en oversikt over utbredelsen av praksisbrevordningen landet over. Nå når læreplanene var lagt ut på Utdanningsdirektoratets hjemmeside og det var åpnet for ”fri bruk”, vurderte vi det som interessant å undersøke om andre fylkeskommuner hadde tatt i bruk ordningen, og evt. hvor mange praksisbrevkandidater det var i de enkelte fylkene fordelt på kjønn, utdanningsprogram og fag.

For å kunne si noe om utbredelsen gjennomførte vi ved hjelp av spørreskjema en enkel kartlegging av bruk av praksisbrev i alle landets fylkeskommuner. Vi undersøkte også utbredelsen av lærekandidatordningen, ulike varianter av grunnkompetanse samt evt. andre løp mot planlagt kompetanse på lavere nivå ute i fylkeskommunene. Alle de 19 fylkeskommunene besvarte spørreskjemaet.

I dette kapitlet rapporterer vi fra denne spørreundersøkelsen. Også forsøksfylkene besvarte dette spørreskjemaet. Leseren vil se at det ikke er full overensstemmelse mellom de tallene vi presenterer fra denne undersøkelsen og de tallene vi har presentert foran i rapporten for forsøksfylkenes del. En forklaring på dette er at spørreskjemaene i denne undersøkelsen er besvart på fylkesnivå, mens data om praksisbrevkandidater slik det er presentert foran, er samlet inn på skolenivå. Dette illustrerer at virkeligheten kan fortone seg annerledes sett fra skole- henholdsvis fylkesnivå.

Vi understreker at vi ikke har evaluert verken lærekandidatordningen eller grunnkompetanse, og derfor ikke ønsker å gi noen vurdering av disse ordningene.

9.1 Utbredelse av praksisbrevordningen

I tabell 9.1 viser vi antall praksisbrevkandidater fordelt på kjønn vårsemesteret 2009. I alt var det 77 praksisbrevkandidater i vårsemesteret 2009, i følge fylkeskommunenes egen rapportering. Fire av fem blant disse var gutter.

Ut over de fire fylkeskommunene hvor forsøk med praksisbrev evalueres, var det bare en fylkeskommune, Nordland som hadde tatt i bruk praksisbrevlæreplanene. Her var det to praksisbrevkandidater. Vi merker oss også at i Oslo kommune, et av forsøkefylkene i Utdanningsdirektoratets forsøk med praksisbrev, var det, slik det også har fremkommet tidligere i denne rapporten, ingen praksisbrevkandidater i vårsemesteret 2008.

Tabell 9.1 *Praksisbrevkandidater i landets fylker. Antall. Selvoppgitt fra fylkeskommunene i spørreundersøkelse vårsemesteret 2009.*

	Gutter	Jenter	I alt
Akershus	20		20
Vestfold	9	1	10
Rogaland	32	13	45
Nordland	1	1	2
Sum	62	15	77
Prosent	81	19	100

Fylkeskommunene svarte også på spørsmål om hvilke utdanningsprogrammer og fag praksisbrevkandidatene befant seg innenfor. Dette viser vi i tabell 9.2 og 9.3.

Tabell 9.2 *Praksisbrevkandidater fordelt på utdanningsprogram og kjønn. Antall. Selvoppgitt fra fylkeskommunene i spørreundersøkelse vårsemesteret 2009.*

Utdanningsprogram	Gutter	Jenter	I alt
Helse- og sosialfag	0	2	2
Bygg- og anleggsfag	41	0	41
Restaurant- og matfag	9	10	19
Naturbruk	2	0	2
Service og samferdsel	5	3	8
Teknikk og industriell produksjon	5	0	5
I alt	62	15	77

Fordelingen av praksisbrevkandidatene på de ulike utdanningsprogrammene følger tradisjonelle kjønnsbaserte mønstre, på linje med hele populasjonen av yrkesfagelever. På de tradisjonelle gutteretningene bygg- og anleggsfag og teknikk og industriell produksjon var det overvekt av gutter. På restaurant- og matfag var det, som i yrkesfagpopulasjonen, kjønnsmessig balanse. Innenfor service og samferdsel var det, som i populasjonen, kjønnsmessig balanse.

Vi har også undersøkt hvilke fag praksisbrevkandidatene arbeidet i. Tabell 9.3 viser at de største fagene blant praksisbrevkandidatene var tømrer og kokk. I alt fant vi nesten tre av fem praksisbrevkandidater innenfor disse to fagene. Også i populasjonen av lærlinger var disse to fagene store. Blant ungdommene i prosjektet *Bortvalg og kompetanse* ønsket 16 prosent av læreplassøkerne seg å begynne i lære som tømrer, mens 6 prosent søkte læreplass som kokk (Markussen og Sandberg 2005). Også blant praksisbrevkandidatene fant vi et kjønnsstradisjonelt mønster.

Tabell 9.3 *Praksisbrevkandidater fordelt på fag og kjønn. Antall. Selvoppgitt fra fylkeskommunene i spørreundersøkelse vårsemesteret 2009.*

Fag	Gutter	Jenter	Antall
Barne og ungdomsarbeider		2	2
Tømrer	31		31
Rørlegger	2		2
Ventilasjon og blikkenslager	6		6
Institusjonskokk	1	4	5
Kokk	8	5	13
Servitør		1	1
Anleggsgartner	2		2
Salgsfaget	2	2	4
Logistikkfaget	3	1	4
Platearbeider	2		2
Sveiser	1		1
Betongfaget	2		2
Cnc-maskineringsfaget	2		2
Total	62	15	77

9.2 Utbredelse av lærekandidatordningen

Gjennom spørreundersøkelsen til fylkeskommunene kartla vi også utbredelsen av lærekandidatordningen. Dette viser vi i tabell 9.4. Det var 957 lærekandidater totalt i vårsemesteret 2008. To av tre blant disse var gutter. Vi merker oss at lærekandidatordningen var i bruk i alle fylkeskommuner. Bruk av ordningen varierer, og det var flest lærekandidater i Vestfold, noe som også er dokumentert tidligere (Markussen m.fl. 2008).

Det er vanskelig å beregne nøyaktig hvor stor andel disse 957 lærekandidatene utgjør av de årskullene de er rekruttert fra. Hovedmodellen for lærekandidatordningen er 2+2-modellen, dvs. at de aktuelle lærekandidatene her i hovedsak vil være rekruttert blant de 119.131 ungdommene (Frøseth m.fl. 2008: 69) som begynte i videregående opplæring høsten 2005 og 2006. Det betyr at de 957 lærekandidatene utgjorde 0,8 prosent av de årskullene de var rekruttert fra. I prosjektet *Bortvalg og kompetanse* fant man at blant de som gikk ut av grunnskolen på Østlandet våren 2002, var 0,56 prosent registrert som lærekandidater i løpet av en femårsperiode (Markussen m.fl. 2008). Selv om disse tallene ikke er direkte sammenlignbare ser vi en indikasjon på en liten økning i volumet på lærekandidater, men fortsatt er utbredelsen beskjeden.

Tabell 9.4 *Praksisbrevkandidater og lærekandidater i landets fylker. Antall. Selvoppgitt fra fylkeskommunene i spørreundersøkelse vårsemesteret 2009.*

	Gutter	Jenter	I alt
Østfold	9	2	11
Akershus	36	26	62
Oslo	9	5	14
Hedmark	39	19	58
Oppland	29	6	35
Buskerud	51	38	89
Vestfold	75	45	120
Telemark	30	13	43
Aust Agder	24	17	41
Vest Agder	39	18	57
Rogaland	87	19	106
Hordaland	25	16	41
Sogn og Fjordane	20	10	30
Møre og Romsdal	54	12	66
Sør-Trøndelag	14	7	21
Nord-Trøndelag	40	20	60
Nordland	36	14	50
Troms	32	18	50
Finnmark	1	2	3
Sum	650	307	957
Prosent	68	32	100

Alle tallene i tabellen er rapportert inn fra de enkelte fylkeskommunene. Sogn-og Fjordane og Nord-Trøndelag har ikke oppgitt fordeling av lærekandidater på kjønn, kun et totaltall. For disse har vi foretatt en fordeling av det oppgitte totaltall basert på den forholdsmessige fordelingen i de øvrige 17 fylkeskommunene.

I tabell 9.5 viser vi fordelingen av lærekandidater fordelt på utdanningsprogram og kjønn. Fordelingen på de ulike utdanningsprogrammene følger tradisjonelle kjønnsbaserte mønstre, på linje med hele populasjonen av yrkesfagelever og på linje med praksisbrevkandidatene (jf tabell 9.2). Det er overvekt av gutter på bygg- og anleggsgfag, teknikk og industriell produksjon og elektrofag, og på helse- og sosialfag og design og håndverk var det stort sett jenter. På restaurant- og matfag var det, som i yrkesfagpopulasjonen, kjønnsmessig balanse. De små avvikene vi registrerer var naturbruk, som i populasjonen har en overvekt av jenter og service og samferdsel med overvekt av gutter.

Vi har også sett på hvilke fag lærekandidatene arbeidet i (ikke vist i tabell). Også her fant vi et kjønnsbasert mønster. Blant jentene var det store faget barne- og ungdomsarbeider, og vi fant 110 av de 277 lærekandidatene innenfor dette faget. De store guttefagene blant lærekandidatene var tømrer, bilfag, sveiser, anleggsmaskinfører, salgsgfag og anleggsgartner, og 219 av de 590 lærekandidatene blant guttene var å finne innenfor disse fagene. Jentene fordelte seg på 38 og guttene på 101 av de til sammen 112 fagene lærekandidatene befant seg innenfor. Dette viser oss at jentene rekrutterer til færre yrkesfag enn guttene. Dette gjelder både innen fagopplæringen generelt, men også blant praksisbrevkandidater og lærekandidater.

Det store antall fag med lærekandidater illustrerer også at lærekandidatordningen sannsynligvis er realiserbar i de aller fleste fag.

Tabell 9.5 *Praksisbrevkandidater og lærekandidater fordelt på utdanningsprogram og kjønn. Antall. Selvoppgitt fra fylkeskommunene i spørreundersøkelse vårsemesteret 2009.*

Utdanningsprogram	Gutter	Jenter	I alt
Helse- og sosialfag	22	135	157
Bygg- og anleggsfag	201	5	206
Restaurant- og matfag	55	59	114
Naturbruk	37	22	59
Service og samferdsel	73	25	98
Teknikk og industriell produksjon	178	9	187
Design og håndverk	6	20	26
Elektrofag	11	2	13
Medier og kommunikasjon	4	0	4
Studiespesialisering	3	0	3
I alt	590	277	867

Antall lærekandidater er 867, og ikke 957 som i tabell 9.4. Årsaken er at Sogn og Fjordane og Nord Trøndelag kun har oppgitt et totaltall for antall lærekandidater og ikke fordeling på kjønn, utdanningsprogram og fag.

9.3 Grunnkompetanse i fylkeskommunene¹⁹

Vi ba også fylkeskommunene oppgi om de hadde planlagte løp mot grunnkompetanse. Når vi stilte dette spørsmålet var det fordi vi kjente til at noen fylkeskommuner hadde etablert tilbud for lærekandidatordningens målgruppe med denne betegnelsen. Utgangspunktet for begrepet *Grunnkompetanse* er et forslag fra prosjektet *Bortvalg og kompetanse* (Markussen m.fl. 2008) om å endre betegnelsen kompetanse på lavere nivå til grunnkompetanse, et forslag som senere ble støttet av innstillingen fra en arbeidsgruppe som utarbeidet en rekke forslag til bedre Gjennomføring I Videregående Opplæring (GIVO-utvalget), St.meld. nr 16 (2006-2007) ...*og ingen sto igjen*, og av St.meld. nr 44 (2008-2009) *Arbeidslinja*. Noen fylkeskommuner har tatt begrepet i bruk som betegnelse på utdanningsløp mot planlagt kompetanse på lavere nivå før den foreslåtte begrepsendringen evt. blir vedtatt. Ettersom begrepet ikke er lov- eller forskriftsfestet har de enkelte fylkeskommuner lagt ulike innhold i løp de kaller for grunnkompetanse. Vi vil nedenfor gjøre rede for grunnkompetanseutdanning slik den er organisert i Vestfold. Når vi presenterer eksempler fra nettopp denne fylkeskommunen, er det

¹⁹ Vi spurte også fylkeskommunene om de hadde ungdommer i andre planlagte løp mot kompetanse på lavere nivå enn praksisbrev, lærekandidat og grunnkompetanse. Mange svarte ja, men vi oppfatter mange av de ordningene som er gjort rede for mer er å betrakte som spesialpedagogiske opplegg for ungdom som har behov for særskilt tilrettelegging, enn løp som sikter mot planlagt kompetanse på lavere nivå, og som sådan har samme målgruppe som lærekandidatordningen. Ettersom spørsmålet ble oppfattet så ulikt har vi valgt ikke å redegjøre for alle de ordningene fylkeskommunene har gjort rede for.

fordi organisering og innhold i grunnkompetanseløpet her etter vår vurdering er særlig interessant i forhold til praksisbrevet og lære kandidatordningen.

9.3.1 Grunnkompetanse i Vestfold

Tilbudet ble innført, første gang fra skoleåret 2008-2009, som et tiltak mot frafall og for bedre gjennomføring. Etableringen av grunnkompetanse er ”en erkjennelse av at ikke alle vil klare full formell kompetanse, samtidig som vi vet at det finnes jobber i arbeidsmarkedet som ikke krever høyere utdanning eller fag-/svennebrev”. Det er, i følge fylkeskommunen, viktig at det eksisterer ”et synlig og etter hvert kjent alternativ” til full studie- eller yrkeskompetanse.

Utdanningen er innført for å formalisere skoledelen av et løp mot kompetanse på lavere nivå. Bedriftsdelen fins allerede i form av lære kandidatordningen; med grunnkompetanse er også skoledelen formalisert. Grunnkompetanseløpet gjennomføres i vg1 og vg2 i skole. Deretter fortsetter ungdommene som lære kandidater. Grunnkompetanseløpet utgjør dermed de to første årene av en 2+2-modell for lære kandidater. Dette som en hovedmodell.

Elevene går de to første årene gjennom opplæring i programfagene og har 35 timer (31 timer programfag og 4 timer kroppsøving). De arbeider mot full måloppnåelse slik dette fremgår av læreplaner og kompetansemål, og de har ordinær karaktervurdering. Det gis ikke ordinær opplæring i fellesfagene, men fellesfagene yrkesrettes og inngår i opplæringen i programfagene. Det er stort fokus på de grunnleggende ferdigheter. Det første året skjer opplæringen for det meste på skolen. Det andre året er det fokus på opplæring i arbeidslivet, hovedsakelig organisert gjennom prosjekt til fordypning. Grunnkompetanse fremstår dermed som et praktisk opplæringsløp med hovedvekt på programfagene. Det er viktig at elevene gjennom de to første årene i videregående opplæring, opparbeider seg en kompetanse som arbeidslivet har bruk for. Fylkeskommunen sier det slik: ”Kompetanse på lavere nivå må kunne føre fram til en jobb, og derfor har vi valgt å satse på den praktiske delen i opplæringen, altså programfagene. Vi vet at mange av de som slutter strever mest med fellesfagene”.

Grunnkompetanse i Vestfold er et planlagt og standardisert løp med eget opplegg, innhold og organisering for elever som tar sikte på kompetanse på lavere nivå. Tilbudet var søkbart da det ble igangsatt skoleåret 2008-2009. Opplæringen er synliggjort i vilbli.no, og kunne søkes ved overgangen fra grunnskolen til vg1 i videregående. Fra og med skoleåret 2010-2011 vil tilbudet ikke lenger være søkbart som et eget tilbud. Nå søker ungdom som skal til dette tilbudet seg inn på særskilt grunnlag og krysser av for målsetting om ”kompetanse på lavere nivå”. De tas inn til et primært valgt utdanningsprogram. På slutten av tiende klasse får noen ungdommer som er identifisert som mulig målgruppe, informasjon om tilbudet og mulighet for å velge denne utdanningen. Dette i samråd med foresatte. Ettersom dette er avvik fra læreplanene karakteriseres opplæringen som spesialundervisning med sakkyndig vurdering, og det fattes enkeltvedtak. Denne endringen fra skoleåret 2008-2009 til skoleåret 2010-2011

er gjennomført som en oppfølging av Rundskriv nr 4-2009 (Utdanningsdirektoratet 2009), som presiserer at alle avvik fra læreplanene er å betrakte som spesialundervisning og forutsetter sakkyndig vurdering, enkeltvedtak og individuell opplæringsplan.

Vestfold fylkeskommune hadde dette tilbudet søkbart i starten, men som en oppfølging av Utdanningsdirektoratets rundskriv 4-2009, er det altså ikke lenger søkbart. Behovet for søkbarhet begrunnes slik: ”Søkbarheten i tilbudet er viktig med tanke på synlighet og normalisering av tilbudet. Vi ønsker at flest mulig elever skal mestre sin opplæring fra første dag. Ikke at de må mislykkes med den ”ordinære opplæringsordningen” for da å få tilbud om alternativt opplegg som i stor grad har vært individrettet og ikke i like stor grad rettet mot kompetanse sett i forhold til arbeidsfunksjoner”.

Fylkeskommune legger vekt på at dette tilbudet skal være gjenkjennelig, planlagt og strukturert, samt at arbeidslivet skal vite hva innholdet i utdanningen er: ”Grunnkompetanse har vokst frem som et planlagt, strukturert og synlig opplæringsløp på vg1 og vg2 i skole. Grunnen til dette er en erkjennelse av at elever, foresatte og ungdomsskolen må kjenne til ordningene i den videregående skolen, samt at arbeidslivet må kjenne til den sluttkompetansen som elevene kommer ut med”.

Dersom elever har forutsetninger for senere å fullføre fag-/svennebrev skal veien fra kompetanse på lavere nivå ikke være lang, elevene må da ta opp fellesfagene eller gå opp som praksiskandidater etter 5 års praksis.

Skoleåret 2008-2009 var grunnkompetanse (som utprøving) søkbart alternativ ved tre videregående skoler innenfor design og håndverk, restaurant- og matfag, service og samferdsel, bygg- og anleggsgfag, samt teknikk og industriell produksjon. Det ble tatt inn 80 elever. Av disse 80 elevene som startet besto 40 elever alle programfagene, prosjekt til fordypning og kroppsøving. 24 elever besto ikke alt, men de fullførte. 16 elever sluttet.

Fra skoleåret 2009-2010 er grunnkompetanse innført i alle videregående skoler i Vestfold og i alle yrkesfagene (unntatt elektrofag og medier og kommunikasjon). Inneværende skoleår er det 180 ungdommer i grunnkompetanseløp fordelt med 132 på vg1 og 48 på vg2.

9.4 Oppsummering

Vi har i dette kapitlet vist omfanget på praksisbrevordningen i hele landet slik dette er rapportert av de 19 fylkeskommunene i vårsemesteret 2009. Da var det 77 praksisbrevkandidater fordelt på fire fylkeskommuner. På samme tid var det 957 lærekandidater fordelt på alle landets fylkeskommuner. Både blant praksisbrevkandidater og lærekandidater var det overvekt av gutter, henholdsvis 81 og 68 prosent. Både blant praksisbrevkandidatene og lærekandidatene finner vi i all hovedsak de samme tradisjonelle, kjønnsbaserte valgene av utdanningsprogram og fag.

10 Oppsummering og drøfting

Praksisbrevordningen er etablert som et forsøksiltak for å redusere bortvalget/fracfallet og bedre gjennomføringen i videregående opplæring. Siden innføringen av Reform 94 har om lag tre av ti ungdommer i hvert eneste årskull enten strøket eller sluttet i videregående opplæring. Dette er et stort samfunnsproblem, og mye energi har vært brukt på å utforme tiltak som kan bidra til å bedre situasjonen. Både GIVO-utvalget og St.meld. nr 16 (2006-2007) ...*og ingen sto igjen* omtalte praksisbrevet som en arbeidslivsbasert opplæring for ungdom som skulle ha en yrkeskompetanse på et lavere nivå enn full yrkeskompetanse som hovedmål, med mulighet til å bygge på videre til fullt fagbrev.

Gjennom intervjuer med sentrale aktører, representanter for fylkeskommunene som har forsøkt ut praksisbrevet, samt besøk på skoler og bedrifter har vi dannet oss et inntrykk av hvordan forsøket har vært iverksatt og de foreløpige erfaringene med dette, hva skal praksisbrevet være, hva er målet med utdanningen, hvilke ungdommer utgjør målgruppa for utdanningen, og hvilket innhold skal læreplanene ha. Vi har også gjennomført en survey for å undersøke noen trekk ved de ungdommene som er med i forsøksordningen, samt en survey for å kartlegge utbredelsen av praksisbrevordningen, lære kandidatordningen og evt. andre ordninger for kompetanse på lavere nivå i fylkeskommunene.

10.1 Tre overordnede perspektiver på praksisbrevordningen

Innledningsvis i rapporten trakk vi opp tre mer prinsipielle perspektiver knyttet til hvordan praksisbrevordningen kan forstås. Ut fra en lesning av sentrale bakgrunnsdokumenter og de mål som er formulert for prosjektet mente vi at man kan anlegge minst tre forskjellige syn på hva slags prosjekt praksisbrevordningen er. Kort formulert: er ordningen å betrakte som et distinkt alternativ til fagbrev; en alternativ vei til fagbrev eller uttrykk for en tenkning om at en løsning på fracfalls/ bortvalgsproblematikken er å finne i innovative ordninger med stor grad av egendynamikk nær praksisfeltet?

Den empiriske gjennomgangen i denne rapporten viser at disse perspektivene gir et godt inntak til å kontekstualisere praksisbrevordningen, og de erfaringene som man hittil har. Kort oppsummert synes alle tre perspektiver å ha forklaringskraft, om enn på noe ulike måter. Mens kanskje den politiske konteksten for etablering av praksisbrevordningen nettopp var å skape et alternativ til fagbrev, ble målformuleringene for forsøket utformet slik at man også åpnet for andre formål med ordningen. Under implementeringen har det da også vist seg at mange aktører ser på praksisbrevordningen som et skritt på veien til fagbrev, men der vi også har kunnet finne eksempler på at ordningen bidrar til nytenkning i samspillet mellom utdanning og arbeidsliv, og at de bedriftene som er vertskap for praksisbrevlevende ser spesiell nytte av akkurat denne formen for opplæringstiltak.

I tråd med dette er praksisbrevordningen blitt til en rekke ulike praksisbrevordninger, ved at man ser et stort mangfold i elevenes, skolenes og bedriftenes tilpasninger til og utnyttelse av ordningen. Siden denne rapporten er en midtveisevaluering med de muligheter dette innebærer for kursjusteringer mener vi imidlertid at det mest sentrale må være at de involverte aktører blir gjort oppmerksom på disse kjennetegnene ved praksisbrevforsøket – og at man initierer en diskusjon knyttet til praksisbrevforsøket som virkemiddel. Som et ledd i en slik diskusjon har vi under skissert de mer detaljerte oppsummeringer knyttet til de enkelte aktører og deres erfaringer med og syn på forsøket.

10.2 Det sentrale nivået

Som illustrert innledningsvis kan praksisbrevet i ett perspektiv forstås som en videreutvikling av Lærekandidatordningen, både av GIVO-utvalget og St.meld. nr 16 (2006-2007). Denne ordningen ble etablert for å gi unge med svake forutsetninger en mulighet til en opplæring i tråd med egne forutsetninger og for å få dokumentert oppnådd kompetanse gjennom et kompetansebevis. Når praksisbrevet her ble omtalt som en videreutvikling av Lærekandidatordningen var det bl.a. fordi denne målgruppen var sentral i GIVO-utvalgets arbeid. Sett i dette perspektivet har praksisbrevet i implementeringsfasen fått et utvidet fokus gjennom at hovedmålgruppen for ordningen har blitt ungdom som trenger en alternativ praksisbasert vei til fagbrevet, og hovedmålet for de som tar utdanningen er fullt fagbrev og ikke praksisbrev. Praksisbrevet skal imidlertid også fange opp de som ikke ønsker eller klarer å gå videre mot full kompetanseoppnåelse i videregående opplæring, slik at disse sikres en formell og gjenkjennelig kompetanse. I dette perspektivet er praksisbrevet dermed ikke blitt en videreutvikling av Lærekandidatordningen, men en alternativ vei til fagbrev, mens lærekandidatordningen er hva den har vært siden 2001. Ut fra et perspektiv om at praksisbrevet bare skulle være en ordning for de man ikke tror vil klare et fagbrev, selv med et alternativt løp, har det blant de sentrale aktørene funnet sted en mål- og målgruppforskyvning gjennom implementeringsprosessen.

Når vi her benytter begrep som målforskyvning, legger vi ikke i dette en illegitim forskyvning som følge av at enkelte sterke aktører går inn og overtar prosjektet (Selznick 1984). Det dreier seg mer om skifte i vektlegging mellom flere ulike mål myndighetene i utgangspunktet hadde for praksisbrevforsøket, som muligheter for en formell kompetanse på lavere nivå og større gjennomføring i videregående opplæring (jfr våre mer overordnede perspektiver skissert i pkt 1.5).

I et innovasjonsperspektiv kan den økte vektleggingen av at praksisbrevet skal ses som et delmål på veien mot fullt fagbrev i stor grad være relevant i forhold til forsøksfylkenes og de faglige rådenes erfaringer gjennom implementeringen. Det viser også at policyutforming er noe som skjer gjennom hele implementeringsprosessen. Praksisbrevprosjektets relative åpenhet for endringer underveis har bidratt til at både forsøksfylkene og arbeidslivet har fått

prege utformingen ut fra egne interesser. Dette har trolig vært en viktig betingelse for at forsøket til nå har lyktes i så stor grad som det har der det har vært forsøkt ut.

Selv om de hadde noe ulike utgangspunkt, har alle de sentrale aktørene sluttet seg til denne vektleggingen av praksisbrevet som et delmål på veien til fullt fagbrev. Målgruppen er nå definert til det man kaller ”underryterne”, og ikke de som man tror ikke klarer å gjennomføre under noen omstendigheter. Men mens utdanningsmyndighetene antyder at ordningen skal få et betydelig omfang, og allerede markedsfører den politisk som et hovedtiltak mot frafall i videregående, mener for eksempel LO at dette skal være en beskjeden ordning. Får den et stort omfang, er LO redd den vil friste mange til å velge letteste vei, og dessuten at man vil kunne få et press på fagarbeidernivåets lønns- og arbeidsvilkår.

Det ble lagt noen helt bestemte sentrale føringer på læreplanarbeidet. For det første at man skulle ha en vesentlig andel av fellesfagene, i form av hele fag, inkludert i praksisbrevet. For det andre at læreplanmål i programfag måtte plukkes blant hele læreplanmål i den ordinære læreplanen. Begge deler må ses i sammenheng med at praksisbrevet nå i hovedsak skulle ses som en etappedel, praktisk vei til fullt fagbrev. For å kunne gå videre til fullt fagbrev etter avsluttet praksisbrev var det nødvendig at de unge hadde dokumentert hele mål innenfor yrkesfagene og hele fellesfag. Uten å ha gjort seg ferdig med noen hele fellesfag etter to år, ville det ble svært vanskelig å fullføre hele fagbrevutdanningen, inklusive alle fellesfagene i løpet av fire år.

Praksisbrevet er blitt mer teoretisk enn de fleste hadde tenkt seg i utgangspunktet. Bl.a. er det et krav om full måloppnåelse med karaktervurdering i fellesfagene norsk, matematikk og samfunnsfag, med muligheter for å bli trukket ut til sentralgitt eksamen. Et spørsmål er om fellesfagkravene kan gjøre det vanskelig for en del ungdommer å klare praksisbrevet. Myndighetene satser på at disse utfordringene skal kunne overkommes ved en sterk yrkesretting av fellesfagene.

10.3 Praksisbrevordningens forsøksplaner – intensjoner og målgrupper

Det er tydelig at forsøksplanene har et innhold som prioriterer opplæring til yrkeskompetanse gjennom praktiske aktiviteter. Det synes også som at de undersøkte fagenes egenart er forsøkt ivaretatt i forsøksplanene. Det ligger imidlertid utenfor kartleggingen og analysen av forsøksplanene som intensjonsdokumenter å uttale seg om hvorvidt kandidatene oppnår og får dokumentert en yrkeskompetanse som arbeidslivet vil kunne nyttiggjøre seg.

Forsøksplanenes innhold i hele kompetansemål ivaretar opplæringssystemets logikk slik at det vil kunne være en overkommelig oppgave å identifisere hvilke mål som gjenstår dersom praksisbrevkandidatene ønsker å gå videre i ordinær opplæring etter praksisbrevet. Med utgangspunkt i de nevnte premissene for ordningen kan det virke som om det ligger

forventninger om at praksisbrevkandidatene skal gå videre i det ordinære systemet kort tid etter endt praksisbrev opplæring. På den annen side er det et spørsmål om hvordan denne gruppens ønsker skal ivaretas om de returnerer til opplæringssystemet etter noen år i arbeidslivet og forventer å få avkortet opplæringen mot fullt fagbrev ut fra LK06 dersom læreplanene innen den tid er endret.

Når det gjelder premisset om at forsøksplanene skal være forankret i de ordinære planene så har analysen vist at forsøksplanene har en sterk forankring i det ordinære planverket for yrkesfagopplæringen. Hele kompetansemål fra så å si samtlige programfag og hovedområder i det ordinære planverket for yrkesfag i de seks fagene er representert i forsøksplanene. Det er et spørsmål om den sterke forankringen i det ordinære planverket gir den nødvendige fleksibilitet et alternativt praktisk orientert løp trenger.

Vurderinger av hvor krevende planene innenfor praksisbrevordningen er avhenger av hvilken målgruppe ordningen er ment å gjelde for. Slik dette er beskrevet kan det tolkes ut ulike typer av målgrupper. For det første de som har svakere forutsetninger og således ikke kan følge ordinær opplæring av ulike grunner. Dersom dette dreier seg om elever med ulike funksjonsmessige utfordringer som gjør ordinær skolegang vanskelig, så vil innholdet i de tre fellesfagene og i forsøksplanene kunne virke svært krevende. Dersom målgruppen derimot er elever som er teoritrøtte og kan karakteriseres som såkalte ”underyttere” i den ordinære opplæringen synes ikke nødvendigvis målene å være så krevende. Alt dette avhenger selvsagt av hvordan opplæringen tilrettelegges og i hvilken grad lærere og instruktører makter å yrkesrette og motivere gjennom praktiske aktiviteter slik at nødvendig teoretisk forankret kunnskap kan læres.

Forsøksplanene synes å være utformet med både opplæringssystemet og arbeidslivets behov for øyet. Uklarhet omkring målgruppen for ordningen gjør det vanskelig å vurdere planenes innhold i forhold til intensjoner med ordningen. Det kan synes som om opplæringssystemets og arbeidslivets behov for å synliggjøre innholdet i ordningen i forhold til det ordinære planverket er gitt prioritet i forsøkslæreplanene, fremfor målgruppen(e)s behov for en praktisk orientert opplæring. Hvorvidt dette vil gjenspeile seg i praksis gjenstår å se. I verksetting av planene og forsøket ute i skole og bedrift kan bidra til å balansere elevenes behov i forhold til opplæringssystemets og arbeidslivets behov.

10.4 Fylkeskommunenes rolle

De sentrale føringene i forhold til praksisbrevordningens profil er ikke så klare og sterke at de har gitt ordningen en lik profil i de fylkene som har iverksatt forsøk med ordningen. Tvert om så har de gitt rom for fylkeskommunal politikk, noe som har medført at fylkene har valgt å tilrettelegge forsøket med praksisbrev på ganske ulikt vis. Dette gjelder både om ordningen er plassert under skole eller fagopplæring, om ungdommene i det hele tatt er formidlet ut i arbeidslivet – samt måten dette har skjedd på. Det gjelder også vektlegging av praksisbrevet

enten som et mål i seg selv eller som et middel for å få ungdom gjennom til fullt fagbrev. Fylkene uttrykker seg også ulikt om hvem de mener ordningen skal være for. Vestfold og Rogaland har lagt seg på en forståelse av at praksisbrevet er ment for dem som kan, men ikke yter i skolen, og at ordningen skal være en vei til fullt fagbrev for disse. Akershus mener derimot at ordningen skal ligge nærmere lærekandidatordningen og rettes inn mot de man vurderer til ikke å ha kapasitet til å ta fullt fagbrev. Ett av de fire fylkene, Oslo, har avsluttet forsøket. De begrunner i dag dette med at de har mer tro på egne tiltak, og legger heller ikke skjul på at de er redd dette blir en hva de definerer som en B-utdanning.

Oslo og Akershus valgte å plassere prosjektet under henholdsvis kontoret for elevforvaltning og opplæringsavdelingen. Det ble opprettet klasser for praksisbrevkandidater, og planen var å formidle elevene videre ut i bedrift. I begge fylkene har man hatt store problemer med å få til dette. I Rogaland og Vestfold var det fagopplæringen som ble gitt ansvaret for prosjektet. I Rogaland førte dette til et sterkt trykk for å etablere en ordning med praksisbrev, tett opp mot fagopplæringen. Her har alle ungdommene i praksisbrevordningen blitt formidlet fra skolene og ut til opplæringsbedrifter. I Vestfold ble det å være praksisbrevkandidat knyttet til å ha en praksisplass. De aktuelle ungdommene ble her ikke samlet i en klasse, men forsøkt formidlet til bedrifter. Samtidig har praksisbrevkontraktene ofte kommet i stand gjennom at ungdommene selv og lærebedriftene hadde kommet i kontakt med hverandre.

10.5 Skolenes rolle

Skolene som er med i forsøket meldte seg selv eller ble valgt ut fordi fylkeskommunene mente de ville være i stand til å gjennomføre prosjektet. Praksisbrevkandidatene ved de fire skolene har vært plukket ut på litt ulike måter. De ble vurdert som aktuelle til prosjektet på bakgrunn av svake karakterer og mye fravær fra 10. klasse, men måtte også si seg villig til å delta. I Rogaland mente fylkeskommunen man skulle plukke ut elever som var skoleleie, men fullt i stand til å ta fagbrev. I Akershus var utgangspunktet i større grad at man plukket ut elever som ikke klarte ordinært løp for å la dem forsøke praksisbrevet. I Rogaland har de også vært en aning mer optimistiske med hensyn til at praksisbrevkandidatene skulle klare seg, både gjennom praksisbrev og til fagbrev. I Akershus har man vært mer betenkt. Vi har så langt det er mulig, undersøkt elevenes utgangspunkt, målt som karakterer og fravær fra 10.klasse, gjennom data fra elevsurveyen. Vi finner da at det, ut fra disse indikatorene, ikke er store forskjeller mellom praksisbrevkandidatene ved de fire skolene. Den typiske kandidaten i de fleste klassene er 2'er eleven, mens en av klassene peker seg ut med et høyere nivå på karakterene de unge har med seg fra ungdomsskolen. Vi kan derfor konkludere at skolene har rekruttert relativt likt, selv om en av klassene peker seg ut med et noe høyere nivå enn de øvrige. Samtidig må vi ta høyde for at andre problemer elevene har med seg også kan spille inn i forhold til hvordan de klarer seg.

Rogaland ser ut til å ha en fordel av sine sterke fagopplæringstradisjoner i forhold til de andre fylkene. Ikke minst sørget skolene for opplæringsplassene. I Akershus fikk elevene selv

ansvaret for dette. Dette gir elevene ganske ulike utgangspunkt. Dette dreier seg jo om ungdom på 16 år.

Kandidatene synes det er greit med en skoledag med fellesfag i uka. Også ved skolen i Akershus som enda ikke har fått praksisbrevkandidatene ut i bedrift, er oppsummeringen så langt at prosjektet går bra, fellesfagene over all forventning. Selv om kandidatene også her uttrykte ønske om bedriftspraksis, er de fornøyd med opplegget og de beskrives å ha blitt langt mer modne og ansvarlige i løpet av det første året.

Inntrykkene når det gjelder vurderingen av fellesfagene er sammensatte. Alle ungdommene vi intervjuet mente de skulle klare dem, på en eller annen måte. Vurderingene i fylkeskommunene og blant lærerne var mer nyanserte. Det var ikke alltid enkelt å få til yrkesretting, og det krevde forholdsvis store ressurser på enkelte elever for å få til framgang i fellesfagene. Dette er et spørsmål vi vil måtte komme mer systematisk tilbake til i senere rapporter. Det samme gjelder utvalget av kompetansemål i programfagene.

Vi har pr. i dag ikke nøyaktige tall på frafall blant ungdommene som tar praksisbrev. Det umiddelbare inntrykket er at det er veldig lavt, og at det i større grad skyldes ting som sykdom enn frafall på grunn av manglende mestring og mistilpasning. Dette vil vi også komme tilbake til i senere rapporteringer.

10.6 Praksisbrevkandidatene i bedrift

De opplæringsbedriftene for praksisbrevkandidater vi har besøkt, har noen klare fellestrekk. For det første er de stort sett ganske små. For det andre er det bedrifter og bransjer som har behov for arbeidskraft, men som ikke har så lett for å rekruttere et tilstrekkelig antall lærlinger fra videregående skole. De er derfor på jakt etter, eller har utviklet alternative rekrutteringsmønstre. De har altså det til felles at de ser på praksisbrevkandidatene som en type arbeidskraft. Det betyr ikke at de ikke også ønsker å bidra med opplæring. Forståelsen av hvordan denne oppgaven skal løses varierer imidlertid med bransjens eller fagområdets rekrutterings- og kvalifikasjonssystem, og tilsynelatende mindre avforsøkslæreplanene som er utarbeidet.

Oppsummeringsvis kan en si at fagområdene praksiskandidatene er plassert inn i ser ut til å være den viktigste faktoren for hva slags ordning praksisbrevet blir for ungdommene og bedriftene. I områder hvor faget står sterkt, og det ikke er særlig rom for hjelpearbeidere, trekkes praksisbrevet i retning av å bli det vi kan karakterisere som en variant av 0+4-ordningen, dvs. en vei mot fullt fagbrev. I områder hvor fagopplæringen står svakt, tenderer praksisbrevet til å bli en vei inn i de dominerende arbeidskraftkategoriene man finner her, for eksempel butikkmedarbeider. Arbeidslivet ser slik sett ut til å være en sterkere strukturerende kraft enn utdanningssystemet for hva denne kategorien skal bli, noe som ikke er overraskende når intensjonen nettopp er at arbeidslivet skal etterspørre disse kandidatene.

Sett fra praksisbrevkandidatenes side vil det derfor være karriereutsiktene i den enkelte bransje eller det enkelte fag som bestemmer om dette vil være en attraktiv ordning. I hvilken grad kan en anta at holdningene i bedriftene vi har undersøkt er representative? Bedriftene ble stort sett rekruttert til ordningen, enten gjennom at de hadde tilknytning til håndverkslauget, familie, bekjente, eller tidligere arbeidsforhold. Bedriftene ga likevel ikke inntrykk av at de tok inn disse ungdommene for å være hjelpsomme overfor skolesystemet. Det dreier seg nok om bedrifter som forstår nødvendigheten av å drive opplæring, men ikke uten at dette også er knyttet til bedriftens egne behov for arbeidskraft. Samtidig må det sies at tilskuddene er såpass rause og lønningene til praksisbrevkandidatene så moderate, i hvert fall det første året, at de neppe var noen stor utgift for bedriftene.

De utvalgte ungdommene har bare vært ute i bedrift et snaut år. Det er derfor for tidlig å si hvordan dette vil gå; om de vil slutte før de er ferdige med praksisbrevet, om de vil fullføre dette og deretter få jobb, eller om de vil gå videre mot fagbrev. Det er likevel mange positive trekk ved situasjonen. Ungdommene, blant dem noen som sto i fare for eller allerede var i ferd med å kutte ut skole og utdanning, er trukket inn i et forpliktende opplæringsløp hvor samtlige uttrykker at de trives og lærer mye. Også bedriftene og skolene roser praksisbrevkandidatene, og det er foreløpig et lavt frafall. De fleste praksisbrevkandidatene uttrykker en identifikasjon med arbeidslivet snarere enn som fortsatt elever i skolen. Likevel ser det ut til å ha vært en effekt av bedriftsutplasseringen at de har fått en mer forsonlig holdning til det å gå på skole for å ta fellesfagene. De fleste er allerede motivert for å satse på å ta fullt fagbrev på de normerte fire år. Hva de skulle med praksisbrevet var mer diffust for disse. Et mindretall så imidlertid praksisbrevet som et greit mål å sikte seg inn mot i første omgang. Om alle som sikter mot fullt fagbrev vil klare både dette og fellesfagene, og hvor lang tid de vil trenge på dette, er det foreløpig for tidlig å si noe om.

10.7 Hvem er elevene?

Vi har gjennomført en spørreundersøkelse blant praksisbrevkandidater i tre av fylkeskommunene (i Oslo er det ingen praksisbrevkandidater) og sammenlignet dem med et utvalg "ordinære" yrkesfagelever. Vi har funnet at praksisbrevkandidatene gjennomsnittlig har betydelig lavere karakterer og betydelig høyere fravær sammenliknet med gruppen av yrkesfagelever. Vi har også funnet at praksisbrevkandidatene er enda mer orientert mot praksis enn yrkesfagelevne, de har i større grad blitt veiledet inn på den utdanningen de går på og de har et svakere skolefaglig grunnlag med seg inn i videregående opplæring fra grunnskolen enn yrkesfagelevne. Forskjellen her var betydelig. Dette er som forventet, men vi fant også at de på en del områder var likere yrkesfagelevne enn vi hadde regnet med. De vurderer ulike sider ved undervisningssituasjonen på ungdomsskolen relativt likt, de vurderer seg selv likt i forhold til en del ferdigheter og de bruker fritida si på omtrent samme måte. Vi fant også at de har foresatte med omtrent samme holdninger til utdanning og oppdragelse, og

begge gruppene har erkjent at det lønner seg med utdanning med tanke på fremtidige arbeidsmuligheter. Praksisbrevet synes ikke å være det endelige målet med utdanningen for de fleste av ungdommene i forsøksordningen. På spørsmål om hvilke utdanningsplaner praksisbrevkandidatene har, svarer 65 prosent at de vil ta praksisbrevutdanningen og deretter fagbrev, mens 31 prosent svarer at de kun skal ta praksisbrevutdanningen.

10.8 Utbredelse av praksisbrevordningen

En survey til alle landets fylkeskommuner viser at skoleåret 2008-2009 var det praksisbrevkandidater i fire fylkeskommuner; to av forsøksfylkene, Akershus og Nordland. Totalt rapporterte fylkeskommunene om 77 praksisbrevkandidater. Disse fordeler seg på seks utdanningsprogrammer og 14 ulike fag. 81 prosent av praksisbrevkandidatene er gutter, og den kjønnsmessige fordelingen følger tradisjonelle mønstre.

I den samme surveyen fant vi at det var 957 lærekandidater fordelt på alle landets fylkeskommuner. Det største lærekandidatfylket er Vestfold. To av tre lærekandidater var gutter, og den kjønnsmessige fordelingen på fag og utdanningsprogrammer fulgte tradisjonelle mønstre. Vi identifiserte lærekandidater innenfor ti av de tolv utdanningsprogrammene, og til sammen innenfor 112 ulike fag.

10.9 Avsluttende vurderinger

Både ungdommene som er med i praksisbrevforsøket, lærerne og instruktørene i bedriftene oppsummerer foreløpig ordningen som svært vellykket. Det er imidlertid tidlig i evalueringen, og man bør derfor utvise forsiktighet med hensyn til å trekke for bastante konklusjoner. Vi skal her peke på noen øvrige funn og videre problemstillinger.

Ut fra et perspektiv om at praksisbrevet bare skal rette seg mot elever man tror ikke vil klare et fagbrev, er det grunn til å spørre om glidningen i mål- og målgruppe for praksisbrevet blant sentrale aktører kan ses i sammenheng med historikken til delkompetanse/kompetanse på lavere nivå etter Reform 94, og om det vi har observert på sentralt nivå er en ny illustrasjon på vanskelighetene med og motstanden mot å etablere ordninger for planlagt kompetanse på lavere nivå for elever som har svake forutsetninger for å gjennomføre videregående opplæring med dagens krav.

Et spørsmål som kan reises i den forbindelse er om vektleggingen av praksisbrevet som et delmål på veien mot fullt fagbrev gjør at ordningen blir overtatt av elever som er faglig sterkere, og at noen som ellers ville kunne nyttiggjøre seg ordningen blir fortrent. Etter at intensjoner og mål med forsøket har vært filtrert gjennom fylkeskommunale prosesser, til dels også blitt farget av ulike skolars forståelser av hvordan dette bør legges opp, har praksisbrevkandidatene blitt plukket ut og samtykket til å delta i forsøket. Det er et

tilsynelatende sprik i fylkeskommunenes oppfatning av hvem målgruppa for forsøket er, og hva slags elever de faktisk har plukket ut. Mens ett av fylkene mente de hadde plukket ut elever som var for svake til å klare praksisbrev, og en annen mente de hadde fulgt de sentrale intensjonene og plukket ut elever som hadde kapasitet til å oppnå fullt fagbrev, viser våre undersøkelser at de aktuelle elevgruppene i de tre fylkene hadde et forbausende likt utgangspunkt målt med karakterer og fravær fra ungdomsskolen.

Våre data forteller at prøveordningen har truffet en gruppe elever med et svært lavt karaktersnitt og stort fravær i ungdomsskolen. Ut fra de nevnte kjennetegn er det ingen tvil om at ungdommene som deltar i forsøket, utgjør en potensiell frafallsgruppe. Ved de skolene vi har besøkt var elevene plukket ut blant de som sto på venteliste for å få plass, eller som var tatt inn på programmer som ofte var deres annet- eller tredjevalg. Programmene de var tatt inn på hadde ikke høye karakterkrav. De som ikke hadde begynt som elever, men som var formidlet direkte til bedrift, hadde ikke møtt opp på den skolen de hadde fått tilbud. De hadde i realiteten allerede falt fra. Til tross for dette mener kandidatene selv, deres lærere og instruktører at de fleste vil kunne klare - ikke bare praksisbrevet – men også et fullt fagbrev. Blant ungdommene er det et klart flertall som uttrykker at de ønsker å bruke praksisbrevet som en vei til fullt fagbrev.

Foreløpig synes det derfor ikke som om ordningen er overtatt av en gruppe noe sterkere elever. Dette til tross for at signalene både på sentralt og til dels fylkeskommunalt nivå, kan tolkes som en dreining i målgruppe. Men det vi ikke kjenner til er det generelle prestasjonsnivået blant lærekandidatene, og dermed om de har et enda svakere utgangspunkt enn de som til nå er rekruttert til praksisbrevordningen. Det er derfor vanskelig å konkludere om praksisbrevordningen rekrutterer fra samme eller en annen målgruppe enn lærekandidatordningen.

En annen måte å vurdere praksisbrevordningen på, er å spørre om de faglige kravene er lagt på et riktig nivå, eller om de er enten for høye eller for lave. Vårt empiriske grunnlag for å si noe om dette er foreløpig begrenset. Først når vi får kandidatenes resultater i form av karakterer i fellesfagene, bestått/ikke bestått på praksisbrevprøven/fagprøven, eventuell jobb eller lærekontrakt, kan vi si noe mer om dette. Foreløpig ser det imidlertid ut til at de som er tatt inn på prøveordningen klarer seg overraskende bra, spesielt i yrkespraksis, men også i fellesfag.

Dersom vi ser på de ulike aktørenes oppfatninger, spriker imidlertid disse stort. På den ene siden har man dem som er bekymret for at dette kvalitativt sett skal bli en B-løsning, og at det å åpne for opplæringer som ikke avsluttes med full kompetanse enten er et svik mot elevene eller en trussel mot fagarbeidernes og fagbrevens posisjon i arbeidslivet. På den annen side har man dem som mener at kravene i praksisbrevet er for høye, spesielt kravene til fellesfag, noe som vil gjøre at mange som hadde trengt et slikt løp, faller utenfor. Dette er spørsmål vi vil forsøke å gi kvalifiserte vurderinger av i løpet av den videre evalueringen.

Etableringen av et praksisbrev er langt fra uproblematisk sett fra fagopplæringens side. De bransjene med flest ufaglærte, og som potensielt sett skulle ha størst behov for praksisbrevkandidater er gjerne de samme som sliter med å etablere en effektiv lærlingordning. Sektorer som for eksempel varehandel, deler av industrien og pleie og omsorg sysselsetter i dag flere hundre tusen ufaglærte, noe som også er et resultat av at de ikke klarer å rekruttere lærlinger. Spørsmålet er om en praksisbrevordning vil gjøre det enda vanskeligere å etablere et fagarbeidernivå med god rekruttering i disse bransjene. Dette synes vi det er for tidlig å si noe om. Vi ser tegn til at praksisbrevet for eksempel i salgsfaget blir en opplæring til butikkmedarbeider. Det er likevel ikke selvsagt at dette vil undergrave mulighetene til etter hvert å utvikle et sterkt salgsfag.

I bransjer med en sterk lærlingtradisjon kan det være frykt for at et praksisbrev vil bidra til å svekke og underby faget. Det norske fag- og yrkesopplæringssystemet er nettopp basert på fag og yrker med fastlagte standarder for inngang. Om det er plass til en fast hjelpearbeiderkategori uten at dette kvalitetssystemet rakner, må vurderes empirisk fra fag til fag. Det vi har sett til nå, peker imidlertid i retning av at praksisbrevordningen i stedet tenderer til å bli kooptert i områder med godt etablerte fag, og slik sett ikke danner noen kime til en ny kategori. I andre fagområder, som tømrerfaget, har viktige aktører som opplæringskontoret i Oslo, sagt mer eller mindre nei til ordningen.

Dersom det på den annen side er slik at praksisbrevet i stor grad blir en praksisvei til fullt fagbrev; blir den ikke da til forveksling lik 0+4-ordningen/full opplæring i bedrift? Har vi da noe bruk for den? Det er åpenbart at ordningen noen steder ligger tett opp til lærlingordningens 0+4-modell. Forskjellen er særlig at det ytes ekstratilskudd til praksisbrevkandidatene, og at de følges tett opp av faglærere fra skolen. Denne forskjellen ser ut til å være viktig for at mange av de kandidatene vi har besøkt har en opplæringsplass i bedrift. I Rogaland har man snudd litt på problemstillingen når man sier at fagopplæringen muligens kan trekke noen nyttige erfaringer fra praksisbrevordningen; at en regelmessig kontakt med skolen og jevnaldrende i skolesituasjonen kan være en støtte til 16-åringer som følger 0+4-ordningen.

De økonomiske insentivene gjennom ekstra lærlingtilskudd skal ideelt sett være så gode at de bidrar til å betale ekstraomkostningene bedriftene har ved å ta inn svært unge ungdommer uten videregående opplæring. Samtidig må de ikke bli så gode at de gjør praksisbrevkandidatene til en kategori billig arbeidskraft. Det siste har vi foreløpig ikke observert i de bedriftene vi har undersøkt. Tilskuddet dekker riktignok store deler, noen steder nesten alle utgiftene lærebedriftene har til å lønne praksisbrevkandidatene. I tillegg må imidlertid bedriftene bidra med opplæring, og det ser det ut til at de gjør, om enn på litt ulike vis. Dette er likevel en fare man må være oppmerksom på.

Referanser

- Akershus fylkeskommune (1996): *Delkompetanse – en ressurs for arbeidslivet. En kartlegging i Akershus og Oslo*. Oslo: Prosjekt delkompetanse.
- Akershus fylkeskommune, 2008: *En ressurs for arbeidslivet – arbeidslivets behov for ungdom med kompetanse på lavere nivå*. Oslo: Prosjekt Redusert bortvalg i en lærende organisasjon.
- Bakken, Anders (2003), Minoritetsspråklig ungdom i skolen. Reproduksjon av ulikhet eller sosial mobilitet?. Oslo: NOVA Rapport 15:2003
- Besl.O. nr. 93 (1992–93), *Om endringer i lov 21.juni 1974 nr.55 om videregående opplæring og i lov 23.mai 1980 nr 13. om fagopplæring i arbeidslivet*. Oslo
- Besl.O. nr. 68 (1997–98), *Om grunnskolen og den videregående opplæringa (opplæringslova)*. Oslo
- Blichfeldt, Jon F., Trine Deichmann-Sørensen og Torunn Lauvdal (1995): *Evaluering av Reform 94. Organisering og samarbeid*. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Bjørnstad, Roger, Dennis Fredriksen, Marit L. Gjelsvik og Nils Martin Stølen (2008), Tilbud og etterspørsel etter arbeidskraft etter utdanning, 1986-2025. Rapport 29 2008. Oslo-Kongsvinger: Ststistisk sentralbyrå
- Burke, J. (1995) *Outcomes, Learning and the Curriculum. Implications for NVQs, GNVQs and other qualifications*. The Falmer Press, London
- Byrhagen, Karen N., Torberg Falch og Bjarne Strøm (2006), *Frafall i videregående opplæring: Betydningen av grunnskolekarakterer, studieretninger og fylke*. SØF-rapport nr. 08/06. Trondheim: Senter for økonomisk forskning.
- Drexel, Ingrid (1989): Der schwierige Weg zu einem neuen gesellschaftlichen Qualifikationstyp”, *Journal fur Sozialforschung*, 29. Jg (1989), Heft 3:301-325
- Engelsen, B. U. (2008) *Sentrale Styringssignaler og Lokale Strategidokumenter*. Rapport nr. 1. Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo.
- Finn, J. D. (1989). Withdrawing from school. *Review of Educational Research*, 59(2), 117-142
- Frøseth, Mari Wigum, Elisabeth Hovdhaugen, Håkon Høst og Nils Vibe (2008): *Tilbudsstruktur og gjennomføring i videregående opplæring. Delrapport I. Evaluering av Kunnskapsløftet*. Rapport 40. (Oslo, NIFU STEP)
- Gambetta, Diego (1987), *Were they Pushed or did they Jump? Individual Decision Mechanisms in Education*. Cambride: Cambridge University Press. – Oslo: Norwegian University Press.
- Goodlad, J. I. et.al. (1979) *Curriculum Inquiry. The study of Curriculum Practice*. New York. Mc Graw-Hill Book Company
- Grøgaard, Jens B. (1993), *Skomaker, bli ved din lest? En analyse av ulikhet i utdanning og arbeid blant unge menn på 80-tallet*. Oslo: Fafo
- Gundem, B. B. (1990) *Læreplanpraksis og læreplanteori. En innføring*. Oslo, Universitetsforlaget

- Hagen, Anna, Torgeir Nyen og Kari Folkenborg (2004): Etter- og videreutdanning i grunnopplæringen. Oslo. Fafo.
- Halle, Eivind m.fl. (1985): *Historiens mesterprøve*. Oslo: Norges Håndverkerforbund.
- Høst, Håkon., Jens P. Gitlesen, og Svein Michelsen (2008): Læreplasser mellom politikk og konjunkturer. I Høst, Håkon: *Fag- og yrkesopplæringen i Norge – noen sentrale utviklingstrekk*. NIFU STEP-rapport 20/2008. Oslo: NIFU STEP.
- Innst.O. nr. 80 (1992–93), *Innstilling fra kirke- og undervisningskomiteen om lov om endringer i lov av 21.juni 1974 nr. 55 om videregående opplæring og i lov 23.mai 1980 nr. 13 om fagopplæring i arbeidslivet* (Ot.prp. nr. 31). Oslo
- Innst.S. nr. 200 (1991–92), *Innstilling fra kirke- og undervisningskomiteen om kunnskap og kyndighet. Om visse sider ved videregående opplæring* (St.meld. nr. 33). Oslo
- Innst. S. nr. 246 (1998–99), *Innstilling frå kyrkje-, utdannings- og forskningskomiteen om vidaregåande opplæring*. Oslo
- Janosz, M., Le Blanc, M., Boulerice, B., & Tremblay, R. E. (2000). Predicting different types of school dropouts: A typological approach with two longitudinal samples. *Journal of Educational Psychology*, 92(1), 171-190.
- Jessup, (1991) *Outcomes: NVQs and the Emerging Model of Education and Training*. New York, Routledge and Falmer
- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1994), *Utreddning av delkompetanse i arbeidsliv og opplæring*. Innstilling fra en arbeidsgruppe. Oslo
- Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1994–96), *Til deg som skal søke videregående opplæring*, Gyldendal, 1.– 5. utgave. Oslo
- Knudsen, Knud (1980), *Ulikhet i grunnskolen*. Bergen, Oslo, Tromsø:Universitetsforlaget
- Kunnskapsdepartementet (2006), *Tiltak for bedre gjennomføring i videregående opplæring*. Rapport fra en arbeidsgruppe nedsatt av Kunnskapsdepartementet. Oslo: Kunnskapsdepartementet
- Kunnskapsdepartementet (2008), *Praksisbrev*. Powerpointpresentasjon 26.august 2008. http://www.skolenettet.no/moduler/templates/Module_Article.aspx?id=51417&epsplan_guage=NO. Lest 12.desember 2008.
- Lamb, S., Walstab, A., Teese, R., Vichers, M. & Rumberger, R. (2004). *Staying on at school: Improving student retention in Australia*. Melbourne: CPELL.
- Lindblad, Sverker (1980), *Skola och förändring*. Pedagogiska institutionen. Uppsala: Uppsala Universitet
- Lundgren, U. P. (1979) *Att organisera omvärden. En introduktion til läroplansteori*. Stockholm, Liber förlag
- Lov 21.06.74 nr. 55 om videregående opplæring
- Lov 17.06.98 nr. 61 om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)
- Markussen, Eifred (1991), På kryss og tvers. En undersøkelse i videregående skole blant grunnkurselever som ikke kommer rett fra avsluttet ungdomsskolen. I NOU 1991:4, *Veien videre til studie- og yrkeskompetanse for alle*. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet

- Markussen, Eifred (1994), *Reell rett? Om retten til primært valgt grunnkurs og om tilbud, søkning og inntak til særskilt tilrettelagt opplæring i seks fylker høsten 1994*. Fafo-notat 843. Oslo: Fafo
- Markussen, Eifred (1995), «Dokumentert delkompetanse: sesam, sesam eller en ny illusjon?» I: Haug, Peder, red., *Spesialpedagogiske utfordringer*. Oslo: Universitetsforlaget
- Markussen, Eifred (1996), «Delkompetanse – hemmeligheten i Reform 94.» *Kronikk, Aftenposten* 28.03.96. Oslo
- Markussen, Eifred, (2000), *Særskilt tilrettelagt opplæring i videregående - hjelper det? Om segregering, inkludering og kompetanseoppnåelse i det første Reform 94-kullet*. Fafo-rapport-341. Oslo: Fafo.
- Markussen, Eifred (2003), *Valg og Bortvalg. Om valg av studieretning i og bortvalg av videregående opplæring blant 16-åringer i 2002. Første delrapport i prosjektet Bortvalg og kompetanse*. NIFU skriftserie 5/2003. Oslo: NIFU.
- Markussen, Eifred (2009), Fra dokumentert delkompetanse til kompetansebevis og praksisbrev. I Markussen, Eifred (red). *Videregående opplæring for (nesten) alle*. Oslo: Cappelen Akademisk
- Markussen, Eifred og Nina Sandberg (2005), *Stayere, sluttere og returnerte. Om 9756 ungdommer på Østlandet og deres karriere i videregående opplæring frem til midten av det tredje skoleåret*. NIFU rapport 6 2005. Oslo: NIFU
- Markussen, Eifred, Mari Wigum Frøseth, Berit Lødding og Nina Sandberg (2008), *Bortvalg og kompetanse. Gjennomføring, bortvalg og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring blant 9749 ungdommer som gikk ut av grunnskolen på Østlandet våren 2002. Hovedfunn, konklusjoner og implikasjoner fem år etter*. NIFU STEP rapport 13 2008.
- Michelsen, Svein (1995): *Yrkessosialisering, biografi og organisasjon. En undersøkelse av fagopplæring i norsk industri*. Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap/AHS - Gruppe for flerfaglig arbeidslivsforskning, Universitetet i Bergen.
- Moen, Ketil (1991), *Ungdomsundersøkelsen 1990*. Foreløpig rapport. 17-24-åringenes tilpassing til arbeidsliv og utdanning m.m Oslo: Arbeidsdirektoratet
- Newman, F.M., Wehlage, G.G. & Lamborn, S.D. (1992). The Significance and Sources of Student Engagement. In *Student Engagement and Achievement in American Secondary Schools*. New York-London: Teachers College Press.
- NOU 1991:4, *Veien videre til studie- og yrkeskompetanse for alle*. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet
- NOU 2008:18, *Fagopplæring for framtida. Utredning fra utvalget for fag- og yrkesopplæringen*, Oslo: Kunnskapsdepartementet
- Olsen, Ole J., E.C. Arnesen, L.O.Seljestad og O. Skarpenes (1998): *Fagopplæring i omforming. Evaluering av Reform 94. Sluttrapport*. AHS - Gruppe for flerfaglig arbeidslivsforskning. Universitetet i Bergen.

- Ot.prp. nr. 31 (1992–93), *Om lov om endring i lov 21.juni 1974 nr. 55 om videregående opplæring og i lov 23.mai 1980 nr. 13 om fagopplæring i arbeidslivet*. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet 1992
- Ot.prp. nr. 44 (1999–2000), *Om lov om endringer i Lov 17.06.98 nr. 61 om grunnskolen og den vidaregående opplæringa (opplæringslova) m.m.* Tilråding fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet 28.04.2000. Oslo
- Rønning, W. (red.) (2008) *Læreplan, læreverk og tilrettelegging for Læring. Analyse av læreplan og et utvalg læreverk i naturfag, norsk og samfunnsfag*. NF-rapport 2/2008.
- Rumberger, Russel W. (2004), Why students drop out of school. In G. Orfield (Ed.), 2004, *Dropouts in America: Confronting the graduation rate crisis*, Cambridge, MA: Harvard Education Press.
- Sandberg, N. & Aasen, P (2008) Det nasjonale styringsnivået. Intensjoner, forventninger og vurderinger. Delrapport I. Evaluering av Kunnskapsløftet, NIFU STEP rapport 42/2008
- SSB (2008) *En av fem slutter underveis*.
<http://www.ssb.no/vis/emner/04/02/30/vgogjen/main.html>. Sist lest 13. august 2009
- Stølen, Nils Martin (2001), Tilbud og etterspørsel for ulike typer arbeidskraft. *Økonomiske analyser* 6/2001. SSB, p.52-58.
- Støren, L.A., Helland, H. & Grøgaard, J.B. (2007). *Og hvem stod igjen? Sluttrapport fra prosjektet Gjennomstrømning i videregående opplæring blant elever som startet i videregående opplæring i årene 1999-2001*. Rapport 14. Oslo: NIFU STEP.
- Støren, Liv Anne, Synnøve Skjersli Brandt, Per Olaf Aamodt (1998), *I mål?, Evaluering av Reform 94: Sluttrapport fra NIFUs hovedprosjekt*. Oslo: NIFU rapport 18/1998
- St.meld. nr. 33 (1991–92), *Kunnskap og kyndighet. Om visse sider ved videregående opplæring*. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet
- St.meld. nr. 32 (1998–99), *Videregående opplæring*. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet
- St.meld. nr. 30 (2003-2004), *Kultur for læring*. Oslo: Utdannings- og forskningsdepartementet
- St.meld. nr. 16 (2006-2007), *... og ingen sto igjen. Tidlig innsats for livslang læring*. Oslo: Kunnskapsdepartementet
- St.meld. nr. 44 (2008-2009), *Utdanningslinja*. Oslo: Kunnskapsdepartementet
- St.prp.nr. 69 (2006-2007) Tilleggsbevilgninger og omprioriteringer i statsbudsjettet 2007. Oslo: Finansdepartementet
- Utdanningsdirektoratet (2008) *Artikkel på Utdanningsdirektoratets hjemmesider: Praksisbrev – Lokale forsøkslæreplaner*. http://udir.no/templates/udir/TM_Artikkel.aspx?id=2984. Sist lest 13.august 2009.